Marksist Bakış Açısından

PROGRAM YÖNTEMİ

Haluk Yurtsever

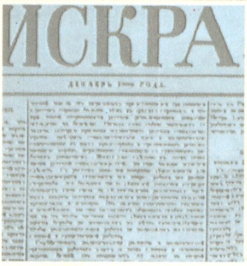

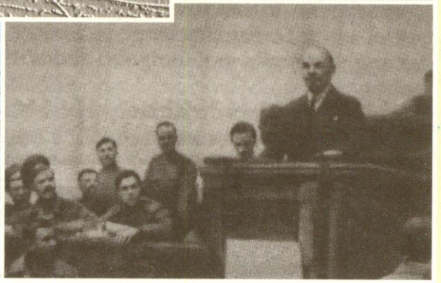

Sorun Yayınları

HALUK YURTSEVER

Marksist Bakış Açısından PROGRAM YÖNTEMİ

Sorun Yayınları
□
Birinci Baskı: Ocak 1995

© Yayın Hakkı: Sorun Yayınları
Baskı: Kurtiş Matbaacılık
ISBN 975-431-045-9

HALUK YURTSEVER

Marksist Bakış Açısından

PROGRAM YÖNTEMİ

Sorun Yayınları
Piyerloti Cad. No: 85 D: 2 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: (0212) 518 44 78

Yazarın Yayınlanmış Kitapları:

1. SINIF ve PARTİ, Etki Yayınevi (2. Baskı), 1992
2. Süreklilik ve Kopuş İçinde.
   MARKSİZM ve TÜRKİYE SOLU, Etki Yayınevi, 1992
3. Türkiye'nin Dönemeci
   EMPERYALİZM Mİ, SOSYALİZM Mİ?, Etki Yayınevi, 1993
4. Marksist Bakış Açısından
   PROGRAM YÖNTEMİ, 1995

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	11
1. BÖLÜM	
DEVRİM TEORİSİ-DEVRİM PROGRAMI	17
2. BÖLÜM	
TEORİK-PRATİK MİRAS	33
3. BÖLÜM	
PROGRAM YÖNTEMİ VE GEÇİŞ İSTEMLERİ	57
4. BÖLÜM	
DÖNEM-PARTİ-PROGRAM	71
5. BÖLÜM	
AÇILIM TEZLERİ	93
EKLER:	
EK:1 "ALTERNATİF" ELEŞTİRİSİ	111
EK:2 TÜRKİYE SOLUNDA PROGRAM DİSİPLİNSİZLİĞİ	127
KAYNAKLAR	137

ÖNSÖZ

Yeni bir toplumsal düzen kurmayı hedefleyen her yeni sınıf, kendisinden öncekinden farkını, ayrı varoluş nedenini bir amaç ve ilkeler bütününe, bu amaç ve ilkeleri nasıl gerçekleştireceğine ilişkin bir yol ve yöntem önerisine, yani bir programa dayandırmak durumundadır. Dinlerden, burjuva devrimlerine kadar her toplumsal yenilenme hareketi, eylemine kılavuzluk eden, birliğine ve disiplinine temel oluşturan amaç ve iddialarla çizdiği yoldan yürür.

Adına "program" denilen bir belgenin varlığı ya da yokluğu sorunun biçimsel yanıdır. Önemli olan içeriktir. İçerikleri ve işlevleri açısından bakıldığında kutsal kitapları ilk ve ilkel programlar saymak gerekir. 1789 Fransız ve 1917 Ekim Devrimleri, Marks'ın deyimiyle gelişlerini önce bir dizi "ideolojik devrim"le duyurmuşlar, programlarını önceden koymuşlardır.

***

Enternasyonal bir siyasal hareket olarak oluşumunu Komünist Manifesto'nun yayınlandığı 1848 tarihinden başlatırsak, komünizmin 150 yıllık bir geçmişi, yaşanmış bir tarihi var. Enternasyonallerin kuruluş ve dağılışları, Paris Komünü, Ekim

Devrimi, Sovyetler Birliği'nde kurulan ve 70 yıl yaşayan toplumsal düzen, bunu izleyen restorasyon ve çözülüş süreçleri bu tarihin hemen akla gelen önemli kilometre taşlarıdır. Bu tarihi sosyalizmin "öntarihi" saymak, tümünü ya da bazı momentlerini eleştirip mahkûm etmek mümkündür ve bunlar yapılmaktadır.

Yapılması mümkün, doğru ve gerekli olmayan şeyler de var. Birincisi, sosyalizmin tarihini yok sayma, "sıfırdan başlama" kolaycılığıdır. Bu yaklaşım, hiçbir kolaylık sağlamadığı gibi, sosyalizmin varlık iddiasını ortadan kaldırmaktadır. İkincisi, devrimci gibi görülen özünde konformist ve tutucu bir yaklaşımla, yaşanmış deneyimden ders çıkarmayı, yenilenme ihtiyacını reddetme doğmatikliğidir.

Bizce doğru olan, geçmişin eleştirel çözümlemesini yaparak neyin sürdürücüsü, neyin yadsıyıcısı olduğumuzu açıkça ortaya koymaktır. Devrimci yenilenmenin tek geçerli yöntemi süreklilik içinde kopuştur. Süreklilik yalnız dünle bugün ve yarın arasındaki bağı kurduğu için değil, sıçrama ve kopuş için gerekli önsel birikim ve deneyimi içerdiği için de gereklidir. Devrimci bir kopuş, her şeyden önce eski bilginin sınırlarına ulaşmayı gerektirir ve varolan bilgi teorisinin güçlü ve geçerli yanını korurken en zayıf ve kör yanından uzaklaşılarak gerçekleştirilir.

Süreklilik ve kopuş öğeleri, ayrı ayrı, kendi başlarına devrimci açılım getirmezler. Açılım sağlayacak olan, çözümlenerek ayıklanan öğelerin, yenilikçi bir bakışla birleştirilip yeniden kurulmasıdır. Teori ve programda yenilenme ve yeniden üretim yeni sentez demektir.

***

Program Yöntemi, devraldığımız tarihsel kalıtı ayıklayıp çözümleyerek, ileriye sıçramaya temel olacak devrimci program anlayışını süzme, yeniden bilince çıkarma; daha yetkin ve ileri bir program anlayışının temel dayanak noktalarını ortaya koy-

ma çabasıdır. Elinizdeki kitabın en önemli tezi, devrim teorisi-devrimin karakteri problematiğinde egemen metodolojiye yönelttiği eleştiri ve önerdiği yeni metodoloji noktasındadır. Komintern kökenli geleneksel program anlayışından metodolojik bir kopuştur söz konusu olan. Kitabın sonundaki iki ekten biri, "Türkiye solundaki program disiplinsizliği", Türkiye devrimci hareketinde program konusundaki köken ve yöntem ortaklığını göstermek için konuldu. "Alternatif Eleştirisi" ise, Kürt ulusal hareketinin ideolojik-siyasal konumlarını benimseyen bir çevrenin Türkiye devrimine ve sosyalist hareketine ilişkin olarak ileri sürdüğü görüş ve tezlerin eleştirisidir.

***

Dünyada ve Türkiye'de, komünist hareket tarihinin en derin ve sarsıcı bunalımından geçiyor. Bu kısa önsözde, bunlar üzerinde ayrıca durmanın gereği ve anlamı yok. Burada, gericiliğin, dönekliğin egemen olduğu bu dönemin, paradoksal biçimde egemen düzen için de son derece sorunlu ve açmazlarla dolu bir tarih kesiti olduğunu söylemek gerekiyor. Ekim Devrimi'yle başlayan, bir dönem tutunabildiği toprakların genişliği ve potansiyeli nedeniyle dünya çapında bir reellik kazanan ilk sosyalizm denemeleri geri döndürülmüş, bunun doğrudan ve dolaylı sonucu olarak komünizm dünya çapında reel siyasal bir güç olmaktan çıkmıştır. Komünizmi, insanlık için bir ihtiyaç, tüm dünya için pratik bir zorunluluk haline getiren koşullar ise ortadan kalkmak bir yana giderek güçlenmektedir.

***

Komünizm, evrensel ve toplumsal bir kurtuluş hareketidir. Bilimsel, bütünsel ve devrimci bir ideolojidir.

Bilimsel, devrimci eleştiri temelinde bugünkü topluma meydan okumak komünist varoluşun hareket noktasıdır. Komünizm, bir yeni toplum projesi, ama aynı zamanda bir eylem çağrısı,

siyasal savaşım bildirgesidir. Bugünkü dünya gerçeğine saldırmayan, milyonları doğrudan ilgilendiren sorun ve istemlerle, komünizm sonul hedefi arasındaki bağı siyasal olarak kuramayan bir hareket komünist adını hakedemez.

Bu çalışma, bu bağı kurmaya, program tartışmasını dünyayı değiştirme eyleminin tarihin bu kesitindeki ideolojik-siyasal ihtiyaçlarına yanıt verme noktasında yoğunlaştırmaya çalışıyor.

***

Komünist Program, eleştiri, amaç, yol ve eylemin özlü, bütünsel ve siyasal anlatımıdır. Program, siyasal bir manifestodur. Siyasetin öznesi ise partidir ve arkasında işçi sınıfının siyasal, örgütlü iradesi, yaptırımı olmayan bir programın yaşamı devrimcileştirme, dünyayı değiştirme gücü de yoktur. Dolayısıyla, parti ve program, yürüttüğümüz tartışmanın biri olmadan öteki düşünülemeyecek bileşenleridir. Programsız bir parti ve partisiz bir program konu dışıdır.

Elinizdeki kitap, program sorununu, partileşme ile ilişkisi içinde ele alıyor: partileşme sorunlarını Türkiye özgülünde ve somut planda irdeliyor.

***

Kitaptaki yazılar daha önce değişik zamanlarda Devrim dergisinde *yayınlandı. Ancak bunların hiçbiri kitapta dergideki orijinal halleri ve yayınlandıkları sırayla yer almıyor. Ayrıca bazı bölüm ve alt bölümler kitap için ilk kez yazıldı. Kitap bu anlamda yeniden düzenlendi.*

Bu kitabın üretilmesinde emeği geçen Sorun *ve* Etkin *yayınları çalışanlarına teşekkür ediyorum.*

Haluk Yurtsever

İstanbul, Ocak 1994

GİRİŞ

Parti ve program sorunları tartışılıyor.

Son onbeş yıllık dönemin yolaçtığı zihinsel ve örgütsel dağınıklık, sosyalist hareketin karşı karşıya olduğu ciddi ideolojik-siyasal sorunlar ve genel olarak devrimci sosyalizmin ihtiyaçları açısından bakıldığında bu sevindirici bir gelişmedir. Ancak hem tartışmalar, hem de ortaya atılan programlar sevinmek için acele etmemek gerektiğini gösteriyor. Bir kez, bu programlar ve program tartışmaları gelişkin bir teorik arka plana dayanmıyor; yükselen bir sınıf ve halk hareketiyle, bu hareketle bağlar kurmuş ülke çapında bir örgütlenme seferberliğiyle de elele gitmiyor. Gerçekten gelişkin bir teorik temel varsa, öteki zaafın sonuçları yıkıcı olmayabilirdi. Ancak yanyana oldukları zaman bu iki eksiklik birbirini güçlendiriyor, sorunu azdırıyorlar.

Sosyalist hareketimizin bugünkü parçalı ve grup biçimli varoluşu ile eski-yeni varolan programların yetersizliği arasında yakın bir ilişki olduğunu kabul etmek gerekiyor. Türkiye devrimci hareketinin hiç olmazsa bir bölümü mücadelenin partili ve programlı olması gerektiğini öğrenmiştir. Bu kazanımı önemsemek gerekiyor. Ancak ve ne yazık ki, bu kazanım "kendisi için parti"; "parti ya da grup kimliği için program" diye özetlenebilecek bir yaklaşımla zedeleniyor.

Program konusuna sıfırdan başlamıyoruz. Marksizmin 150 yılı aşkın teorik-pratik deneyim ve birikimi var. Bu birikim büyük bir hazinedir, bir laboratuardır ve vazgeçilmez bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Ancak bu, yer yer öz kaynaklarından uzaklaşmış, bozulma ve kalıplaştırmalara uğramış, tortular taşıyan bir birikimdir. Öz kaynakların incelenerek devrimci özün yeniden öne çıkartılması, moloz yığınlarının içinden program konusundaki devrimci anlayışın süzülmesi gerekiyor.

İkincisi, yeni gelişmelerin ortaya çıkardığı gerçekten yeni olgular, yaşanan yoğun ve cilveli sosyalizm pratiğinin, özellikle de son yılların dramatik gelişmelerinin yolaçtığı sosyalizm güçlerini, işçi sınıfı yığınlarını içine alan perspektifsizlik vb. nedenler program anlayışında da yenilenme ve geliştirmeler yapmayı zorunlu kılıyor. Kimse 1960'ların 70'lerin programlarına rötuşlar yaparak ilerleyebileceğini sanmamalıdır.

Üçüncüsü, Türkiye pratiğinin her konuda olduğu gibi, program konusunda da kendine özgü kalıtım ve gelenekleri var. Bunlarla da hesaplaşmak, sahiplenilen eski-yeni programların değerlendirme ve eleştirisini yapmak gerekiyor.

Peki Program nedir?

En genel ve geniş anlamıyla program, bir toplumun karşı karşıya olduğu bütün temel sorunlara çözümler getirme iddiasıdır. Daha dar anlamıyla program, bu çözüm önerilerini uygulamak için iktidar savaşımı veren bir partinin eylemine temel oluşturan saptama, açıklama ve önerileri; iktidara geldiğinde gerçekleştireceği temel dönüşümleri gösteren belgedir.

Devrimci sosyalizm, program konusunu toplumsal devrim bağlamında ele alır ve düzen içi hükümet programları değil, toplumsal ruhta bir siyasal devrimin yolunu ve yeni toplum kuruculuğunun ana yöntemini formüle eder. Böyle alındığında, program sorunu teknik anlamdaki program problematiğinde ka-

lınarak çözülemeyecek doğrudan devrim teorisini ilgilendiren, dev boyutlu bir sorundur. Bu durum, program sorunsalını toplumsal devrim teori ve pratiğine bağlı olarak ele almayı, programın teorik temelleriyle ilgili son derece açık, duru ve derin bir anlayışa sahip olmayı gerektiriyor. Bugün bu gereklilik kendini her zamankinden daha şiddetli duyuruyor.

İnsanlığın tanıdığı en eski programlar kutsal kitaplardır. Hepsi yeni toplum projeleri getirmiş ve yalnızca getirmekle kalmayıp bunları uygulamaya sokmuşlardır.

Dinin ve kilisenin önemli rol oynadığı feodal toplumdan burjuva topluma geçişte burjuvazi öz programını bir dizi dinsel ideolojik atılımların sonunda oluşturdu.

Engels, Avrupa burjuvazisinin feodalizme karşı kavgasının üç büyük meydan savaşından geçtiğini yazdı. (1)

Bunlardan birincisi, Almanya'da ortaya çıkan Lutherci reformasyon hareketiydi. Reformasyon hareketi önce küçük bir soylu olan Franz Von Sickingen tarafından başlatıldı; köylü savaşları biçimini aldı. Bu köylü savaşları yenilgiyle sonuçlandı. Ama bu, feodalizmi protesto düşüncesini kendisinden sonrakilere aktaran ve toplum üzerinde derin izler bırakan bir yenilgi oldu.

Yine Engels'in anlatımıyla, burjuvazinin ikinci ayaklanması İngiltere'de Kalvinizm adını alan harekettir.

"Luther'in kaybettiği yerde kazanan Kalvin oldu... Burjuvazinin ikinci büyük ayaklanması Kalvinizmle kendi savaş teorisini hazır biçimde buldu. Bu ayaklanma İngiltere'de gerçekleşti. Ayaklanmayı başlatan kent burjuvazisiydi; zaferi kazanan kırların orta köylüleri (yeoman) oldu. Oldukça tuhaftır: Üç büyük burjuva devriminin üçünde de köylüler vurucu orduyu oluşturdular ve kazanılan zaferden sonra da bu zaferin ekonomik sonuçları bakımından da tam bir iflasa sürüklendiler. "(2) 1689

"Şanlı Devrim"i, bu köylü ayaklanmalarından sonra burjuvazinin feodal toprak sahipleriyle yaptığı uzlaşmadan başka bir şey değildi.

Burjuvazinin üçüncü ve sonuçları açısından da en büyük ayaklanması Fransa'da gerçekleşti.

"Büyük Fransız Devrimi, burjuvazinin üçüncü ayaklanmasıydı; ama dini örtünün tümüyle fırlatıp atıldığı ve savaşımın peçesiz siyasal zeminde verildiği birinci ayaklanma oldu. Büyük Fransız Devrimi, aynı zamanda savaşan taraflardan birinin, yani aristokrasinin tümüyle yok edilmesine ve ötekinin, yani burjuvazinin kesin zaferine kadar savaşımın gerçekten sonuna dek verildiği ilk devrim oldu." (3)

Ancak burjuvazinin "en büyük" ve "son" zaferi Fransız Devrimi'yle değil, gerçekleşmesinde Fransız Devrimi'nin de önemli katkıları olduğu "Sanayi Devrimi"yle tamamlandı. Yine Engels'ten aktaralım:

"Devrim, Fransa'da burjuvazinin siyasal zaferini güvence altına alırken İngiltere'de Watt; Arkwrigt, Cartwrig ve ötekiler sanayi devrimini başlattılar. Sanayi devrimi ekonomik iktidarda dengenin tümüyle değişmesine yol açtı. Burjuvazinin zenginliği toprak aristokrasisine oranla sınırsız bir hızla arttı. Burjuvazi içinde finans aristokrasisi, bankerler vb. fabrikatörler karşısında giderek geri plana düştüler...Halen aristokrasinin elinde kalan ve yeni sanayi burjuvazisinin istemlerine karşı harekete geçirilen siyasal iktidar yeni ekonomik çıkarlarla bağdaşmaz duruma geldi. Aristokrasiye karşı yeni bir mücadele gerekli oldu. 1830 Fransız Devrimi'nin etkileri ile ilk önce tüm direnişlere rağmen seçim reformu gerçekleştirildi. Bu burjuvaziye parlemontoda tanınmışlık ve güçlü bir pozisyon kazandırdı. Bunu,... Tahıl Yasası'nın kaldırılması izledi... Bu burjuvazinin en büyük zaferiydi. Ama aynı zamanda salt kendi çıkarları için kazandığı son

zaferdi. Burjuvazi bundan sonraki tüm zaferlerini, başlarda bağlaşıklık kurduğu, sonradan kendisine rakip olan yeni bir toplumsal güçle paylaşmak zorunda kaldı."(4) Bu güç işçi sınıfından başkası değildi.

Marksist devrim teorisi buradan ilerledi.

Komünist Manifesto'dan başlayarak devrimin ve yeni toplum hedeflerinin belli bir sistematik ve somut eylem çağrısı biçiminde ortaya konuluşuyla "Program" sorunu da devrimci sosyalizmin gündemindeki bugünkü yerini edindi.

O halde program sorununu, Marksist devrim teorisi ile ilişkisi içinde ele almak gerekiyor.

1. BÖLÜM
DEVRİM TEORİSİ-DEVRİM PROGRAMI

Önce, "Devrim" sözcüğünün orijini ve sözcük anlamı üzerine kısa bir gezinti yapacağız.

Batı dillerinin çoğunda, İngilizce, Fransızca ve Almanca'da bizim "devrim" ya da "ihtilal" dediğimiz sözcüğün karşılığı "revolution"dur.

Revolution'un bilinen kökü eski Latince'ye kadar gidiyor. Eski Latince'de "revolutio" sözcüğü var. Giderek "revolvere" ve "revolve" oluyor. "Revolve" bir cismin bir merkez çevresinde, ya da bir eksen üzerinde hareket etmesi, ya da ettirilmesidir. Birinci anlamı bu. İkinci olarak, "revolve" sözcüğü oluşumların periyodik ya da devrevi karakterini anlatıyor. (1)

14. Yüzyılda kullanılan biçimiyle, Latince'deki "revolvere"nin "re" öneki atıldığı zaman, "volvere" yuvarlamak, devirmek, ya da döndürmek anlamlarına geliyor.

Revolution'un Almanca'daki karşılıklarından biri olan "Umwalzung" da devirmek, yuvarlamak demek. Umwalzung, "Walzen" kökünden. Yuvarlamak, ağır ağır döndürmek anlamına geliyor. "Um" öneki ile birlikte, öteki yana yuvarlamak, dolayısıyla devirmek anlamını kazanıyor. (2)

Revolution sözcüğünün ortaya çıkışı, Ortaçağ'ın sonlarına doğrudur. Astronomide kullanılıyor. Gökcisimlerinin bir merkez çevresindeki düzenli ve devrevi hareketini anlatıyor. Koper-

nik'in dünyanın ve öteki gökcisimlerinin güneşi merkez alan bir yörüngede hareket ettiğini anlatan kitabının adı Latince, *De Revolutionibus Orbium Coelestium* 'dur. İngilizceye *On the Revolutions of the Celestial Spheres* olarak çevriliyor ve gökcisimlerinin dönüşü anlamına geliyor.

Her kavramın bir tarihi var. Devrim kavramı da bugünkü anlamını yüzlerce yılı içine alan uzun bir tarihsel süreç içinde kazandı. Ancak, bir kavramı, düşünceyi anlatan her sözcük en gelişmiş durumunda bile kökünden büsbütün uzaklaşmıyor. "Revolution" da bir kavram olarak yetkinleşip yeni anlamlara açılırken, etimolojik özünü korudu. Devrimler tarihi, revolution'un yıkma, devirme, kopuş, hızlı ve ani değişim yanında, belli periyodlarla yinelenme ve dönüş durumlarını da içerdiğini, kavramın tarih içindeki serüveninin, astronomideki ilk kullanılışını çağrıştıracak anlamlardan tümüyle uzaklaşmadığını gösteriyor. Böyle bakıldığında, örneğin burjuva devrimleri incelendiğinde, süreç içindeki geriye dönüşler de daha kolay kavranıyor. Bu geri dönüşler için, başlangıçta revolution, devrim kavramı kullanılırken, daha sonra başka bir sözcük devreye giriyor: Restorasyon. Devrim ve restorasyon, toplumsal sıçrama ve stabilizasyon süreçlerinin vazgeçilmez kavram çiftini oluşturuyorlar.

Şimdi giriş te bıraktığımız yerden ve burjuva devrimler örneği üzerinden toplumsal devrim süreciyle ilgili bazı önemli noktaların altını çizebiliriz.

Bir: Bir toplumsal devrim gelişini önce bir dizi ideolojik devrimle haber verir. İdeolojik bir içeriği olduğu halde başarısızlığa uğrayan her ayaklanma daha sonraki dönemin savaş teorisine birikim devreder.

İki: İlk burjuva devrimlerinin yığınsal vurucu gücü köylülüktür; ama burjuva devrimlerinden zarara uğrayan da köylülüktür. Devrimden sonra burjuvaziyle feodal toprak ağaları birleşerek köylülüğü eziyorlar. Bu aynı zamanda ilk devrimci atılımın restorasyonu demek oluyor (İngiltere'de adına "şanlı dev-

rim" denilen 1689 restorasyonu, Fransa'da 1814 Bourbon hanedanlığı restorasyonu).

Üç: Siyasal devrim, üretici güçlerin eski üretim ilişkilerine ilk başkaldırısı ve toplumsal devrimin ilk adımıdır. Yeni sınıfın ve yeni üretim ilişkilerinin tam egemenliği ise üretici güçlerin devrimden sonraki hız ve gelişmesinin, Marks'ın kullandığı bir terimle "ekonomik-teknolojik devrim"in yol almasının sonucu olarak gerçekleşecektir.

Dört: Burjuvazi tam egemenliğini kurduğu anda, yeni sınıf karşıtını karşısında bulur. İngiltere ve Fransa örneklerinde böyle oldu. Almanya'da oluşurken buldu.

Buradan Marksist devrim teori ve programının temel çizgilerinin çok kısa özetine geçebilir, soruna yaklaşımın genel yöntemsel çerçevesini çıkarmayı deneyebiliriz.

Marksist teoride toplumsal devrim, bir üretim biçiminden daha ileri bir üretim biçimine geçiştir. Dar ve geniş anlamları var. Geniş anlamda toplumsal devrim, koca bir tarihsel dönemi, çağı kapsayan, bir üretim biçiminden ötekine geçiş sürecindeki ekonomik, toplumsal, teknolojik, kültürel ilerlemelerin tümüdür. Çeşitli üretim biçimleri ve bunların çeşitli elemanları somut bir toplumda aynı anda ve içiçe bulunabiliyorlar. Toplumsal devrim geniş anlamıyla, içinde evrimci dönemler de olan uzun bir tarihsel süreçtir.

Dar anlamda toplumsal devrim; siyasal iktidarın, varolan toplumsal sistemi temelinden değiştirecek olan yeni bir sınıfın eline geçmesidir. Bu noktada toplumsal devrim ile siyasal devrim içiçe geçerler. Marks buna, "toplumsal ruhta siyasal devrim" diyor. Her toplumsal devrimin ilk göstergesi, *iktidarın bir yeni sınıfa geçmesi* demek olan siyasal devrimdir.

Bir üretim biçiminden ötekine geçişin, devrimin mekanizması da kısaca ve Marks'ın ünlü sözleriyle şöyledir:

"Gelişmelerinin belli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, varolan üretim ilişkileriyle ya da aynı şeyin yasal ifade-

si olarak, o güne dek içinde çalıştıkları mülkiyet ilişkileriyle çatışmaya girer. Bu ilişkiler üretici güçlerin gelişme biçimleri olmaktan çıkıp, onlara ayak bağı olurlar. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. Ekonomik temelin değişmesiyle, o koca üstyapı da tümüyle aşağı yukarı hızlı bir biçimde dönüşüme uğrar."(3)

Bir yanda sürekli gelişen üretici güçler , öte yanda, gelişmenin belli bir aşamasında bunlara ayak bağı olmaya başlayan üretim-mülkiyet ilişkileri var. Devrim bu ikisinin ve bunları temsil eden güçlerin çatışmasından doğuyor.

Çok kısaca aktardığım devrim teorisi Marks ve Engels tarafından değişik üretim biçimlerinden birbirinden geçiş süreçleri ve özellikle de burjuva devrimleri incelenerek geliştiriliyor.

Eldeki devrim teorisinde, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki ilişkide daha hareketli ve itici güç durumunda olan birincisi, yani üretici güçlerdir. Hem Marks'taki biçimiyle teorik kurgu; hem de ortodoks marksist çevrelerdeki egemen yorum böyledir. Üretici güçler bir noktada varolan üretim ve mülkiyet ilişkileri içinde daha fazla gelişemez duruma gelecek; tıkanıklığı açmak için üretim biçimini değiştirmekten başka hiçbir yolun kalmadığı bir durumda toplumsal bir devrimin koşulları da hazırlanmış olacaktır. Bu noktadan çıkarak, Marksist devrim teorisini ekonomist, mutlak determinist ve hattâ otomatist olmakla suçlayan eleştirilere katılmıyorum. Ancak, üretici güçleri devrimci mayalanmanın dinamik, üretim ilişkilerini de statik öğesi gibi alan vulgar bir kavrayıştan uzaklaşılmadan ne yaşanmış ne de yaşanacak devrimleri anlamanın ve çözümlemenin olanaklı olmadığını da açıkça dile getirmek istiyorum.

Önce burjuva devrimlerine bakalım. 1648 İngiliz, 1789 Fransız burjuva devrimleri üretici güçlerin feodal kabuk içinde artık gelişemez oldukları, başka bir deyimle, kapitalist ekonomik-toplumsal formasyonu çağıran üretici güçlerin oluştuğu bir zamanda mı gerçekleşmişlerdir; yoksa bu gelişme esas hızını si-

yasal erkin burjuvazi tarafından ele geçirilmesinden sonra mı almıştır ?

Bu soruya doğru yanıt verebilmek için, bu iki ülkenin burjuva devrimleriyle sanayi devrimleri arasındaki ilişkiye bakmak gerekiyor.

Olan şudur: İki örnekte de önce, toplumsal ruhta siyasal devrim anlamıyla burjuva devrimleri gerçekleşmiş, sanayi devrimleri arkadan gelmiştir. Oysa sanayi devrimlerinin hangi işi gördüğü açıktır. Marks ve Engels birçok yerde açıkça kapitalizmin tam yol alacağı gelişkin üretici güçler düzeyine sanayi devrimiyle ulaştığını yazdılar. Büyük ölçekli üretim, büyük kent nüfusu, proletarya ile burjuvazinin kapitalizmin iki temel sınıfı olarak yerlerini almaları ve mücadeleleri sanayi devrimiyle ete kemiğe büründü.

Bu çerçevede İngiliz burjuva devrimiyle ilgili olarak şu soru ortaya çıkıyor: Eğer kapitalizm kendine uygun üretim güçlerine ancak sanayi devrimi ile, yani 1780'lerde ulaştı ise, 1648 burjuva devrimi hangi işi gördü? En azından bu örnekte ve önemli ölçüde Fransız Devrimi örneğinde de kapitalist üretici güçlerin esas gelişmesi üst yapının burjuva sınıf tarafından alınmasından, mülkiyet ve üst yapı ilişiklerinin burjuvalaştırılmasından sonra gerçekleşti. Yani, üretim-mülkiyet ilişkilerindeki değişikliklerin de üretici güçlerin gelişmesini hızlandırdığı tam bir karşılıklı devrimcileştirme ilişkisi yaşandı. Akılda tutulması gereken birinci nokta budur.

İkincisi, toplumsal ruhta bir siyasal devrimin gerçekleşeceği koşulların doğması için üretici güçler ile üretim ilişkisi arasındaki çelişkinin son sınırına gelmiş, tam olgunlaşmış olması gerekmiyor. Bu noktaya gelmeden de sıkışma ve bunalımlar başgösteriyor. Hattâ, devrimler tarihi, devrimci krizlerin birçok durumda üretici güçlerin yeni üretim biçimine en olgun olduğu yerde değil, başka birçok nedenle çelişkilerin odaklaştığı ve keskinleştiği yerde çıktığını gösteriyor.

Bu iki saptamadan bir teze varmak istiyorum:

Toplumsal bir devrime büyüyen her siyasal devrim aslında "zamanından" öncedir. *Devrim, her zaman "erken" gelendir.* Ekonomik-toplumsal gelişme, yeni düzen kuruculuğunu başlatacak minumum bir düzeye erişmişse, yeni düzenin öncü güçleri kendilerini egemen güç durumuna getirecek eylemlere girişebiliyorlar. Her siyasal devrimde, iktidara, o iktidara talip olanlar, toplumda egemen ve çoğunluk olmadan *önce*, kendilerini çoğaltmak ve egemen kılmak *için* el koyuyorlar. Üretici güçlerin gelişme düzeyindeki eksiklikler sonradan tamamlanıyor; sistemin egemen olması için de tamamlanması gerekiyor. Yeni toplumsal düzenin egemen olması kapitalizmden bu yana dünya-tarihsel bir sorun olarak ortaya çıkıyor. Devrim; üretim-mülkiyet ilişkilerini değiştirerek üretici güçlerin gelişmesini, devrimi sürekli kılarak ve yayarak da dünya çapında egemenliğini pekiştiriyor.

Devrimin "erken" gelen olmasının, ya da "geç" kalan devrimlerin bir türlü gelememesinin başka bir boyutu daha var: Uzun bir dönemi kapsaması kaçınılmaz olan bir üretim biçiminden ötekine geçiş süreci ile, iktidarın sınıf karakterinin değiştiği, yeni bir sınıfa geçtiği ani kopuş ve sıçrama eylemi farklı yasallık ve mekanizmaların yörüngesine giriyor.

Birincisiyle ilgili olarak Marks'ın Kapital'de formüle ettiği şu düşünce son derece önemlidir:

"Toplum belirli bir gelişme dönemini tamamlar tamamlamaz, belirli bir aşamadan ötekine geçerken, başka yasaların da etkisi altına girmeye başlar. Kısacası ekonomik yaşam, karşımıza biyolojinin öteki kollarındaki evrim tarihine benzer bir olgu sunar."(4) İngiliz ve Fransız devrimlerinden sonraki sanayi devrimleri ve Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'ndeki sanayileşme ve "sosyalizm kuruculuğu" dönemleri, toplumun, Marks'ın deyimiyle "başka yasaların" etkisi altına girdiği dönemlerdir.

İkincisinin, yani eski erkin devrildiği, yeni devrim güçlerinin ani ve çoğu zaman zor yöntemleriyle siyasal iktidarı aldıkları devrimlere ilişkin yasallıkları ise Lenin'in "devrimci durum" çözümlemesinde buluyoruz. Devrim için, kendisini en az üç göstergeyle ortaya koyan devrimci bir durumun oluşması gerekiyor. Yöneten sınıflar hiçbir değişikliğe başvurmadan yönetimlerini sürdüremez duruma gelecek; sıkıntı ve istekleri olağan dönemlerden çok daha keskinleşmiş olan ezilen sınıflar eskisi gibi yönetilmeye razı olmayacak ve bu iki nedenden dolayı, barışçıl dönemlerde soyulmalarına sessizce katlanan yığınlar bağımsız tarihsel eylemlere girişecekler. Lenin'in saydığı devrimci durum göstergeleri bunlardır. Lenin, "...devrimci durum olmadan devrim imkansızdır; ancak, her devrimci durum devrime yol açmaz." diye yazıyor. (5)

Bir üretim biçiminden ötekine geçiş sürecinin hızını ve derinliğini tayin eden en önemli faktör üretici güçlerin gelişme düzeyidir. Ama, devrimci durumun ortaya çıkması için bunun çok ileri ve bir sonraki üretim biçimini zorunlu kılacak denli gelişmiş olması koşulu yoktur. Daha önce de çıkabilir. Bildiğimiz birçok tarihsel örnekte daha önce çıkmıştır.

Devrim yalnız erken değil, aynı zamanda çok güçlü olmadan, rahat bir çoğunluğa dayanmadan gelendir.

Burjuva devrimlerini ve Ekim Devrimi'ni restorasyon süreçlerinin izlemesinin nedenini buralarda aramak gerekir.

Devrimle iktidarı alan yeni düzen öncülerinin hemen her devrimde karşılaştığı iki kritik sorun ya da ikilem şudur: 1) Devrim iktidarını sağlamlaştırmak ve stabilize etmek; 2) Devrimi yaymak, dünya devrimine büyütmek.

Devrimin yayılamadığı, dünya devrimine büyüyemediği her durumda iktidarda tutunabilmek en acil ve kritik sorundur. Yayılamayan her devrimin iktidarını ve düzenini güçlendirmeye yöneldiği de neredeyse bütün devrim deneyimlerinde yinelenen bir durumdur. Örneğin, Fransız Devrimi'nin Avrupa'da durdu-

rulduğu dönem olan 1815-30 arası aynı zamanda bir restorasyon dönemidir. İlerleyemeyen bir devrim geri çekilerek sağlamlaşmak zorunda kalıyor. Restorasyonun ilk kullanım alanı burasıdır ve bu kullanımda restorasyon kavramı devrimci bir içerik taşımaktadır. Restorasyonun ikinci anlamı ise, devrim düzeninin tutunabileceği en geri noktaya çekilmesidir.

Burjuva devrimlerinden çıkartılabilecek bazı genel sonuçları kısaca ve alt alta sıralamak istiyorum:

Bir: Buradaki çözümleme çerçevesinde bir üretim biçiminden ötekine dünya-tarihsel planda gecikmiş geçişlerin "devrimciliği" son derece güdüktür. Feodalizmden kapitalizme "Prusya tipi" geçiş, ya da Bismark adıyla anılan "yukarıdan devrim" modellerinde burjuvazi İngiliz ve Fransız örneklerindeki devrimci dinamizme sahip değildir.

İki: Saf devrim yoktur. Burjuva devrimleri iki nedenle saf olamıyor. Birincisi, ekonomik ilişkilerdeki değişiklikler feodalizmin bağrında bir yeni sınıfı, burjuvaziyi oluşturmakla kalmıyor; feodal sınıfın bir bölümü de burjuvalaşıyor. Bunlar yeni düzenden çıkarı olduğu için değişiklikten yanadırlar; ancak, toplumsal, hukuksal ayrıcalıklarını da korumak isterler. Bu noktada devrimi frenleyici bir rol oyarlar. İkincisi, devrim fırtınası, o devrimden doğrudan kazançları olmayacak aşağı sınıfları da mücadeleye çekiyor. Halk sınıfları devrimi, daha kararlı bir yola sokuyor, zaferin tam ve kesin olması yönünde önemli bir işlev görüyorlar. Dolayısıyla, her devrimin en temel sorunlarından biri bağlaşıklık sorunu olarak ortaya çıkıyor.

Üç: Eski devlet erkini alaşağı eden hiçbir devrimci sınıf, devleti tam ve bölünmez bir bütün olarak alamıyor. Egemen olması, yeni düzeni oturtması zaman alıyor. "Burjuvazinin, siyasal erki, feodal aristokrasinin Ortaçağ boyunca elinde tuttuğu aynı kendine özgü biçimde -hiç değilse uzun denebilecek bir süre- hiçbir Avrupa ülkesinde ele geçirememesi, tarihsel gelişme yasalarından biri olarak görünüyor.

Feodalizmin tümüyle yokedildiği Fransa'da bile, burjuvazi hükümeti bir bütün olarak ancak çok kısa dönemler için ele geçirdi... İngiltere'de burjuvazi hiçbir zaman bölünmez bir egemenliğe sahip olmadı." (6)

Dört: İlk iki etmene de bağlı olarak devrim sürecindeki tek otomatik mekanizma restorasyondur.

Beş: Yeni düzenin kesin ve dönüşsüz egemenliği *yerel* değil *uluslararası* bir sorundur.

Burada kısaca, feodal toplumdan kapitalist topluma geçişle, kapitalizmden sosyalizme geçiş süreçlerinin konumuz açısından son derece önemli ve farklı özelliklerine değinmemiz gerekiyor.

Birincisi, feodalizmden kapitalizme geçiş özel mülkiyet ve sömürü ilişkileri üzerinde temellenen bir toplum biçiminden aynı özellikleri gösteren bir başkasına geçiştir. Kapitalizmden sosyalizme geçiş ise özel mülkiyetli bir toplumdan üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin olmadığı bir topluma geçiştir. Çok daha derin, eski egemen sınıfların çok daha büyük direnişiyle karşılaşacak bir kopuştur.

İkincisi, burjuvazi feodal biçim içinde ekonomik, toplumsal ve kültürel güç kazanan varlıklı bir sınıftır. Proletarya ise sömürülen, ezilen ve toplumsal açıdan yoksullaşan bir sınıftır.

Üçüncüsü, burjuva devrimleri tarihsel olarak feodalizmin olgunlaşıp, sonuna yaklaştığı bir dönemde ve ekonomik toplumsal açıdan en gelişmiş ülkelerde ortaya çıktılar. İlk sosyalist devrim ise kapitalizmin henüz kendi tarihinin başlarında olduğu bir dönemde ve kapitalizmin görece az gelişmiş olduğu bir ülkede gerçekleşti.

Bu farkın önemli bir sonucu şudur:

Burjuva devrimlerinden sonra yukarıdaki iki anlamıyla da restorasyonlar olmuş, ama feodalizme dönüş diye bir olay yaşanmamıştır. Dünyada bilinen bir feodal restorasyon örneği yoktur. Sosyalizmde ise restorasyon süreçleri kapitalizme dönüşe kadar gitmiştir.

Ekim Devrimi ve Restorasyon

Devrim'in her zaman erken gelen olduğunu söyledik. Ekim Devrimi, bunun da ötesinde, hem kapitalizmin gelişme tarihi açısından erken bir dönemde, hem de kapitalist azgelişmişlik nedeniyle sosyalizmin maddi, nesnel önkoşullarının hazır olmadığı bir ülkede gerçekleşmiştir. Öte yandan, 1917'nin tarihsel konjonktürü Rusya'da küçük işçi sınıfının savaştan ve yoksulluktan perişan köylü yığınlarıyla bağlaşıklık kurarak iktidarı almasının koşullarını hazırlamıştır.

Devrim iktidarının proleter karakteri, Rus devrimcilerini, üretici güçlerin, toplumsal ve kültürel yapının geri olduğu bir ülkede sosyalizmi kurmak gibi, sosyalizmin teorisinde olmayan cüretli bir denemeye girişme şans ve zorunluluğuyla yüz yüze getirmiştir.

Kapitalist anlamda sanayi devrimini yapmamış, yer yer prekapitalist ilişkilerin hüküm sürdüğü, burjuva demokrasisinin hiç yaşanmadığı; uzun bir savaşın sonunda yıkılmış, yorgun ve yoksul düşmüş bir ülkede sosyalizm kuruculuğu mücadelesi tarihin kaydettiği en zor, paradokslarla dolu, ama aynı ölçüde yaratıcılık isteyen, heyecan veren deneyimlerinden biridir.

Bu deneyim, toplumsal ruhta bir siyasal devrimin gerçekleşmesinde, yeni toplumun maddi nesnel önkoşullarının olgun ve hazır bulunmasının şart olmadığını bir kez daha kanıtladı. Ama aynı deneyim, bu koşullardaki eksikliğin toplumsal devrim sürecinin tarihsel sınırlarını belirlediğini de gösterdi.

Lenin'in Ekim Devrimi'ne yüklediği tarihsel misyon, Rusya'da başlayarak, kendisini izleyecek ve geçecek olan Avrupa ve dünya devriminin habercisi, ateşleyicisi olmaktı.

Lenin Rus Devrimi'nin ülkenin gelişmemişliğinden ve işçi sınıfının gücünün sınırlılığından gelen iki temel zayıflığını gördü ve bu iki temel zayıflığa karşı iki temel dayanak geliştirdi. İki temel dayanaktan birincisi, Rusya'da iktidarı almayı ve korumayı olanaklı duruma getiren işçi-köylü bağlaşıklığı; ikincisi,

Ekim Devrimi'ni tamamlayacak ve ileri çekecek olan Avrupa devrimiydi.

İki dayanaktan biri, işçi-köylü bağlaşıklığı devrim teori ve pratiğine bir katkıydı; Sovyet iktidarının toplumsal sigortası oldu.

Avrupa devrimi ise gerçekleşmedi.

Avrupa devrimiyle ileri çekilemeyen Ekim Devrimi, köylülüğe daha çok dayanmak zorunda kaldı ve köylü ağırlığı Ekim Devrimi'ni geri çekici bir rol oynadı.

Kızılordu'nun 1920'de Polonya'daki yenilgisiyle birlikte Ekim Devrimi'nin dünya taarruzu durduruldu. Sovyet iktidarı 1921'de, üç koldan geri çekildi. İngiliz-Sovyet ticaret anlaşması ve Birleşik Cephe taktiğiyle dışarda, NEP'le içerde.

Bu geri çekilme manevrası dünya devrimi perspektifinden vazgeçmek anlamına gelmiyordu. Gelmiyordu ama, dünya devriminin gecikmesi karşısında Sovyet iktidarı da kendisini korumaya ve pekiştirmeye öncelik vermeye başlıyordu. Bu dönem, olumlu anlamıyla Ekim iktidar ve düzeninin restorasyonu dönemidir.

NEP, İç Savaş, sanayileşme atılımı, tarımın kolektifleştirilmesi tarih içinde yeni bir olgu olan sosyalizm kuruculuğu, ya da aynı anlama gelmek üzere sosyalist restorasyon adımlarıdır. Bizzat Sovyet iktisatçıları bu dönemlere, özellikle 1925-30 dönemine "restorasyon" diyorlar. Önce, Birinci Dünya Savaşı ve İç Savaşla yıkıma uğrayan ekonomiyi "restore" etmek, ekonomiyi savaş öncesi durumuna getirmek gerekliliği ortaya çıkıyor. 1925 yılına ulaşıldığında NEP'le sanayide savaş öncesi döneme dönülmüş oluyor. Ocak 1933'de yapılan Bolşevik Merkez Komitesi toplantısında "kırda ve kentte kapitalist unsurlann yenilgiye uğratıldığı, sosyalizmin temellerinin kurulduğu ve SSCB'deki zaferinin sağlandığı" ilan ediliyor.

Bu restorasyon döneminin ayırdedici özelliği ekonomik alanla sınırlı kalmasıdır. Ne NEP döneminde, ne de daha sonra-

ki sanayileşme ve kolektifleştirme dönemlerinde siyasal alanda, iktidar sorununda eski biçimlere (örneğin Kurucu Meclis vb) dönülmüyor. Bu süreç bir çeşit ekonomik restorasyon dönemi olarak biçimleniyor. Sanayileşme ve proletaryanın çoğaltılması atılımıyla sosyalist sovyet iktidarının ekonomik toplumsal temeli güçlendiriliyor.

Bu dönemin bir başka özelliği, süreç içinde "tek ülkede sosyalizm" görüşünün egemen olmasına rağmen, bunun reel bir dünya devrimi seçeneğine karşı yapılmış bir tercih değil, ulusal ve uluslararası koşulların başka bir yol vermediği durumda Rusya'da sosyalizme uygun altyapıyı inşa etme, üretim güçlerini hızla geliştirerek ilk proleter devleti sağlamlaştırma stratejisi olmasıydı. Sovyet sosyalist iktidarı ayakta kalarak, güçlenerek uluslararası devrime katkı yapmaya devam edecekti. Birincisi yapıldı, ancak ikincisi süreç içinde hem nesnel, hem de öznel olarak yerine getirilemedi ve tek ülkede sosyalizm zamanla, Rus devrimini dünya devrimine yabancılaştıran bir "ilke" ye dönüştü.

Eşitsiz gelişme ve eşitsiz devrim süreçlerinin, hiç olmazsa bir dönem, kapitalist ve sosyalist ülkelerin barış içinde yan yana yaşaması sonucunu doğuracağını gören ve ilk formüle eden Lenin'dir. Ancak, Lenin bu durumu, sonunda iki taraftan birinin cenazesinin kaldırılacağı bir geçici ateşkes dönemi olarak görüyor, iki sistem arasında ölüm kalım savaşının kaçınılmaz olduğunu söylüyordu.

Tek ülkede sosyalizm kuruculuğu pratiğinin kendisini teorileştirdiği noktada Lenin'in yaklaşımından iki noktada uzaklaşıldı. Bir: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Stalin "iki dünya pazarı" düşüncesini ortaya attı ve kapitalist-sosyalist sistemler arasındaki savaşımın, pazar sorunu eksenindeki bir ekonomik mücadele biçiminde yürüyeceği ve sosyalizmin zaferiyle sonuçlanacağı görüşünü formüle etti. Böylece, iki sistemin barış içinde yanyana yaşaması görüşü Lenin'inkinden çok farklı bir teorik

gerekçeye dayandırıldı. İki: Tek ülkede sosyalizmden sonra, tek ülkede komünizmin de mümkün olacağı savunulmaya başlandı.

Sanayileşme atılımı ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarılardan ve uzun-karmaşık ve zaman zaman trajik kavgalardan sonra bu görüşlerin egemen olmasıyla Sovyetler Birliği'nde ikinci restorasyon dönemi başladı. Ekim Devrimi ideolojik ve siyasal açıdan da geri çekildi. Bu, devrimin ilk dönemlerinde iktidarı koruma ve sağlamlaştırma olarak tanımlanan restorasyondan farklı bir süreçtir. Bu ikinci anlamıyla restorasyon şöyle de tanımlanabilir: Restorasyon, bir iktidarın sınıfsal niteliğini değiştirmeden daha geri bir hatta çekilmesidir. Daha ileriye gitme olasılığı ortadan kalkmasıdır. (7) Devrimin, çekilebileceği en geri noktaya çekilerek, dünya devriminden ve bazı en temel ilkelerinden vazgeçerek kapitalist-egemen bir dünyada yaşamaya razı olmasıdır. Sovyetler Birliği'nde İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980'lere kadar olan dönem, bu ikinci anlamıyla bir *restorasyon* dönemidir. Gorbaçov'la açığa çıkan kapitalizme dönüş sürecinin ise, başına bir "kapitalist" öneki de getirilse "restorasyon" kavramıyla adlandırılmasının bu kavramın bilinen anlamlarına uygun olmadığını düşünüyorum. Bu, özü itibariyle *karşı devrimci bir geri dönüş süreci*dir. Restorasyon bu geri dönüşün koşullarını olgunlaştırmış, uluslararası kapitalizm de bütün güçleriyle karşı-devrimin öznel öğesini oluşturmuştur.

Kapitalizmden feodalizme bir geri dönüş olmadığı halde, 70 yıllık denemeden sonra sosyalizmden kapitalizme dönülmesi bu iki devrim tipi arasındaki hangi önemli farklardan kaynaklanmaktadır? Daha önce belirttiklerimin dışında birbirine bağlı şu iki nedenden kaynaklandığını düşünüyorum:

Bir: Kapitalizm, feodalizm altında dünya-tarihsel bir varoluşa, evrenselliğe ulaşmıştır. Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci koca bir tarihi, 600-700 yılı aldı. Uzun bir sömürgecilik döneminden süzülerek geldi. Bunun sonucu olarak, burjuva devrimleri belli zaman farklarıyla da olsa birbirini izledi. Dün-

yanın ilk sosyalist devrimi ise dünya devrimine büyüyemediği gibi 1789 Fransa'sı gibi devrimci bir savaş da yürütemedi. Böyle bir gücü olmadı.

İki: Fransız Devrimi'nden sonraki uluslararası restorasyon cephesi aslında güçlü değil zayıftı. "Restorasyonun en büyük zayıflığı, değişimin bütün güçlerinin hanedanlığa karşı olduğu bir zamanda hanedanlık ilkesine bağlanmış olmasıydı."[8] Burjuva devrimler döneminde Avrupa'nın feodal yönetimleri güçsüzdür. Ekim Devrimi ise en başından çözülüşüne kadar kendisinden çok daha güçlü bir emperyalist-kapitalist sistem tarafından kuşatılmış durumdaydı ve çözülüşün temel itici gücünü de uluslararası kapitalizm-emperyalizm oluşturdu.

Ekim Devrimi ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizm kuruculuğuyla kapitalist egemen dünyada sosyalist bir enklave (*) yaratılmıştır. Kapitalizmden sosyalizme geçiş sorunsalını tartışırken Marks'ın *Siyasal Ekonominin Eleştirisine Katkıya Önsöz*'de yazdığı, sonradan büyük tartışmalara yol açan şu formülasyonunu hatırlatmakta yarar var:

"Hiçbir toplumsal düzen, içinde barındırabileceği tüm üretici güçler gelişmeden yok olmaz ve yeni, daha yüksek üretim ilişkileri hiçbir zaman, varoluşlarının maddi koşulları eski toplumun rahminde olgunlaşmadan ortaya çıkmaz."(*)

Ekonomist ve menşevik yorumcular Marks'ın değerlendirmesinden neredeyse ebedi ve ancak evrimci yoldan, kendi kendine yok olacak bir kapitalizm düşüncesi çıkarıyorlar. Oysa, Marks üretici güçlerin gelişme düzeyine vurgu yaparken, hiçbir biçimde ve hiçbir yerde bunlar tam gelişmeden devrimler olmaz demiyor. Birçok kez, örneğin Alman İdeolojisinde açıkça, üretici güçler ile ilişki tarzı arasındaki çelişkinin çatışmalara yol açması için "aşırı derecede ileri gitmiş olmasının" gerekmediğini yazıyor.

(*) Bir devlet içinde bulunan, yabancı bir devlete ait ülke parçası anlamına geliyor

Bir toplumsal devrim çağı, eski düzenin barındırabileceği üretici güçler son kertesine dek gelişmeden de başlayabilir. *Ancak bu kerteye gelinmeden yeni düzenin dönüşsüz egemenliği kurulamaz.* Üretici güçlerin eski toplumun sınırlarını aşacak denli yetkinleştirilmesi yeni düzenin devrimci iktidarı altında da yapılabilir. *Ancak mutlaka yapılması gerekir.* Sosyalizmin egemen dünya sistemi durumuna gelmesi, kapitalist formasyona sığmayacak üretici güçler düzeyine ulaşmakla mümkündür.

Aynı düşünceyi Lenin, "emek üretkenliği" kavramıyla açıklıyor:

"Kapitalizm, sosyalizm tarafından yeni ve çok daha yüksek bir emek üretkenliği yaratıldığı zaman nihai olarak yenilebilir."(10)

Ekim, geri bir noktadan başlamıştı. Kendi tarihsel sınırlarını zorlayacak kadar ileri gitti.

Şimdi kapitalizmin tarihsel sınırlarını zorladığı bir dönemde, daha ileriden başlamanın ve ileri sosyalizm kurmanın koşulları da olgunlaşıyor.

2. BÖLÜM
TEORİK-PRATİK MİRAS

Marks ve Engels'in devrim programına ilişkin görüşleri. 1840'ların başında başlayıp sonunda geri çekilen Avrupa devriminin dalgalanmaları içinde gelişti ve işçi sınıfının siyasal iktidarı alma yol ve yöntemleri üzerinde yoğunlaştı.

Engels 1845'de 1792 Fransız Cumhuriyeti'nin yıldönümü nedeniyle yazdığı *Londra'daki Uluslar Bayramı* başlıklı yazıda, altını çizerek, "Demokrasi bugün komünizmdir." diyordu.

"Bunun dışında bir demokrasi yalnızca gerçekte olup bitenlerle ilgilenmeyen teorik hayalcilerin kafasında bulunabilir... Demokrasi artık proletaryanın, yığınların ilkesi oldu." (1)

Avrupa devriminin yaklaştığı bir dönemde söylenen bu sözler, devrimde proletaryanın oynayacağı rolle ilgili belli bir iyimserliği, ama daha önemlisi demokrasi kavramıyla ilgili son derece ilginç bir yaklaşımı yansıtıyor.

Marks ve Engels'de bir dünya görüşü, bir düzen ve bir devrim aşaması olarak "demokrasi" yoktur. "Demokrasi" kavramını daha çok kitle hareket ya da eğilimini anlatmak için kullanıyorlar. "Demokratik devrim" dedikleri zaman da, halk devrimi biçimindeki bir komünist devrimi anlıyorlar.

Ne var ki, Marks ve Engels'in 1848 Avrupa devrimleri öncesinde karşılaştıkları siyasal sorun ilk bakışta göründüğünden daha karmaşıktır

Bir kez, Marks ve Engels burjuvazinin yaklaşan devrimde belli ölçülerde devrimci bir rol oynayacağını öngörüyorlardı. İkincisi, proletarya henüz zayıftı ve tek başına iktidarı alacak güçte değildi. Üçüncüsü, toplumsal sorunun öne gelmesi burjuva devrimin gelişme düzeyiyle ilgiliydi. Ve dördüncüsü, "İşçiler kendi savaşımlarının burjuvazinin muzaffer olduğu gün başlayacağını bilmektedirler... Onlar *burjuva devrimini işçi devriminin* bir koşulu olarak alabilirler ve öyle almalıdırlar. Ama onu bir an için bile sonul amaçları sayamazlar."(2) Burjuvazinin iktidarı tam olarak aldığı andan itibaren işçi sınıfı toplumsal hareketin başına geçecek ve Engels'in deyimiyle tüm ulusun hareketi olacaktır.

Görüldüğü gibi, 1840'ların ortalarında Marks ve Engels'de yaklaşan toplumsal devrimin proleter niteliği üzerinde hiçbir ikircim yoktur. Ama, toplumsal devrime iktidarı önce burjuvazinin alacağı bir siyasal devrimden geçerek varılacağını öngörüyorlar. Buna rağmen burjuvaziye de hiç güvenemiyorlar. Kuşkuları, Alman burjuvazisinin yaklaşan devrimde rolünü oynayıp oynamayacağı noktasında düğümleniyor.

Marks, 1848 devriminin patlamasından 4 ay kadar önce Ekim 1847'de yazdığı bir yazıda Alman burjuvazisinin devrimini yapmakta çok geciktiğini ve bir sınıf olarak daha oluşma aşamasındayken kendisini proletarya ile uzlaşmaz karşıtlık içinde bulduğunu yazıyor. (3) Alman burjuvazisinin "devrimciliği" daha devrimden önce son derece sallantılı görünüyor.

Aynı tarihlerde Engels, Karl Heinzen ile yürüttüğü polemiklerde yaklaşan devrimle ilgili daha ayrıntılı taktik yaklaşımlar öneriyor. Şöyle düşünüyor: Alman proletaryası, henüz dağınık ve küçüktür. Yalnız feodal mutlakiyete karşı devrimin başını çekip çekmeyeceği değil, burjuvazi iktidarı aldıktan sonra tek başına ikinci devrimi başarıp başarmayacağı da kuşkuludur. Bu yüzden işçi sınıfının bir bağlaşıklık ve devrimci blok siyaseti izlemesi, "devrimci demokrasi" bloku oluşturması gerekmekte-

dir. Devrimci demokrasi bloku, proletaryanın önderliğinde, küçük köylülerden ve küçükburjuvaziden oluşacaktır. Devrimci demokrasinin görevi, bürokrasi, aristokrasi ve burjuvazinin proletarya, küçük köylülük ve küçükburjuvazi -ki bunlar Almanya'da 'halkı' oluşturmaktadırlar- üzerindeki baskısını bilince çıkarmaktır.

Siyasal devrim, proletarya, küçük üreticiler ve küçükburjuvazinin iktidarı almasıyla gerçekleşecektir. Bu iktidar bir geçiş iktidarıdır; doğrudan komünist programını uygulamaya koyamaz. İş, eski düzene saldıran ve *Manifesto*'nun sözleriyle "üretim biçiminin tümüyle devrimcileştirilmesi açısından kaçınılmaz olan" önlemlerle başlayacaktır. Toprak mülkiyetinin, miras hakkının kaldırılması, ağır bir kademeli vergilendirme, feodal soyluların bütün mülklerine el konulması, kurulacak bir ulusal banka aracılığıyla kredilerin devlet elinde merkezileştirilmesi, haberleşme ve ulaşım araçlarının kamu denetimine alınması vb. Bu önlemlerin oluşturduğu program bir *geçiş* programıdır. Engels, bu önlemleri gerçekleştirmenin mümkün ve gerekli olduğunu yazdıktan sonra hangi anlamda "mümkün" olduğunu da ekliyor: *"Bunlar, hazırlıklar olarak, özel mülkiyetin kaldırılmasına geçişin* (abç) ara adımları olarak mümkündür." (4)

Söz konusu çalışmasıyla Engels yalnız devrim ve program konusunda "geçiş"ler formüle etmekle kalmıyor, kendi eski "demokrasi" kavramından yenisine doğru bir geçişi de başlatıyor. Bir noktada ilk tanımına bağlılığını sürdürmekle birlikte, demokratları komünist olan ve olmayan demokratlar olarak ayırıyor. Komünistler aynı zamanda demokrattır. Ama komünist olmayan demokratlar da olabilir. "Demokrasi" bu kez devrim tarafıdır. Engels, "demokrasi partisi" diyor. Ortada böyle somut bir organizasyon olmadığı halde birçok yazısında "Demokrasi Partisi"nden söz ediyor. Değişmeyen nokta ise, demokrasinin hâlâ işçi sınıfının iktidarı olarak anlaşılmasıdır. Şöyle:

"Bütün uygar ülkelerde demokrasinin zorunlu sonucu prole-

taryanın iktidara sahip olmasıdır ve proletaryanın siyasal egemenliği bütün komünist önlemlerin birinci önkoşuludur. Eğer demokrasi henüz kazanılmamışsa, komünist ve demokratlar birlikte savaşacaklardır..." (5)

Başka bir yerde: "Demokratik hareket bütün uygar ülkelerde son çözümlemede proletarya iktidarı için çalışmak demektir." (6)

Marks ve Engels'in *Komünist Manifesto*'yu yazmadan önceki dönemde programın temel sorunlarına ilişkin tutumlarını şöyle özetleyebiliriz.

1. Yaklaşmakta olan devrim toplumsal açıdan proleter nitelikli bir devrimdir.

2. Burjuva demokratik bir devrim aşaması hedeflenmemektedir.

3. Proletaryanın, küçük üreticilerin ve küçükburjuvazinin oluşturdukları devrimci demokratik blokun iktidarı alacağı bir geçiş mümkün ve gereklidir.

4. Devrimci demokratik blokun hegemon gücü proletaryadır ve geçiş karma sınıf iktidarından proletarya iktidarına doğru olacaktır.

İlk komünist program olan *Komünist Manifesto*'da devrim iktidarının sınıfsal içeriği ve biçimi ile ilgili ayrıntılı ve açık anlatımlar, "devrimci demokratik" blok vb. formülasyonlar yoktur. *Manifesto*'daki devrimle ilgili temel formülasyon şöyledir:

"İşçi sınıfının devrimdeki ilk adım proletaryayı yönetici sınıf konumuna yükseltmek, demokrasi savaşını kazanmaktır.

"Proletarya, siyasal üstünlüğü, tüm sermayeyi burjuvaziden derece derece çekip almak, bütün üretim araçlarını devletin, yani egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştirmek için ve üretici güçler toplamını olabildiğince hızlı çoğaltmak için kullanacaktır."(7)

Hemen bu cümlelerden sonra ise özel mülkiyeti kaldırma işinin ancak başlangıçta yetersiz gibi görünen ama süreç içinde üretim biçimini devrimcileştirmenin aracı olacak olan önlemler-

le gerçekleştirileceği belirtiliyor ve on madde halinde geçiş önlemleri sıralanıyor.

Yöntem açısından önemli iki sonuç çıkıyor: Bir; *doğrudan sosyalist olmayan önlem ve uygulamaların varlığı devrimin sınıf karakterinde herhangi bir değişikliğe yol açmamaktadır.* İki; *komünist bir programda yer alacak istemler ancak devrim iktidarı altında uygulanabilecek istemlerdir.*

1848 devrimleri yenilgiyle sonuçlanıyor.

Engels, K.Marks'ın *Fransa'da Sınıf Savaşları 1848-50*'na 1895'te bir giriş yazıyor. Şunları söylüyor:

"Tarih, kıta üzerindeki ekonomik gelişme düzeyinin, o zaman kapitalist üretimin ortadan kaldırılması için henüz yeterince olgunlaşmadığını gösterdi." (8) Yenilginin nesnel nedeni kıtada kapitalizmin yeterince gelişmemiş olmasıdır.

Peki ama, Alman burjuvazisi neden gericilikle ittifakı seçti?

Bir kez, Marks ve Engels burjuvazi için ekonomiyi modernleştirmenin ve endüstrileştirmenin tek yolunun doğrudan devlet iktidarını ele geçirmek olduğuna inanmakla yanıldıklarını kabul ediyorlar. Alternatif, Marks'ın daha sonra *Louis Bonaparte'ın 18. Brunaire*'inde çözümlediği Bonapartizmdi. Bismark'ın "yukarıdan devrimi"nin açıklanması da buradaydı. Marks ve Engels'in savundukları aşağıdan yukarı devrim yerine yukarıdan devrim!

İkincisi, burjuvazi daha oluştuğu anda karşısında bulduğu işçi sınıfından korkuyordu.

Üçüncüsü, "işi" için zararlı olan her türlü karışıklık, altüst oluş ve istikrarsızlıktan korku burjuvazinin doğasında vardı.

Burjuvazi feodal gericilikle uzlaştı. Krallık aristokrasiyi burjuvaziye, burjuvazi de halkı krala kurban etti. Monarşi burjuvalaştı ve burjuvazi de monarşistleşti. (9)

Marks ve Engels devrimin yenilgisinin kesinleşmesinden sonra Mart 1950'de *Merkez Komite'nin Komünistler Birliği'ne Çağrı*'sını yayınladılar. Bu çağrıda, 1848 devriminde burjuvazi-

nin oynadığı rolü bundan sonra küçükburjuvazinin üstleneceğini belirttiler ve "sürekli devrim" düşüncesini formüle ettiler:

"Demokratik küçükburjuvazi devriminin... bir an önce sonuçlanmasını isterken, bizim çıkarımız ve görevimiz, azçok mülk sahibi sınıflar egemen konumlarından uzaklaştırılıncaya, proletarya devlet gücünü ele geçirinceye ve yalnızca bir tek ülkedeki değil, dünyanın tüm önde gelen ülkelerindeki proleterlerin birliğini, bu ülkelerin proleterleri arasındaki rekabetin kalkmış olduğu, hiç olmazsa belli başlı üretici güçlerin proleterlerin ellerinde toplandığı noktaya ulaşıncaya dek devrimi sürekli kılmaktır." (10)

Marks ve Engels aynı Çağrı'da 1848 devriminden çıkardıkları iki altın dersi de dile getirdiler: İşçiler silahlı ve örgütlü olmalıdır. Silahlar ve cephane hiçbir koşulda teslim edilmemelidir. Ve daha önemlisi işçi sınıfı bağımsız bir parti olarak örgütlenmelidir.

Program sorunsalı açısından önemli olana, "sürekli devrim" kavramına dönelim. Marks ve Engels "sürekli Devrim"i, hiç duraklamayan, hep aynı tempoda ilerleyen bir süreci değil, birbirini izleyen kesintisiz, devam eden bir süreci anlatmak için kullandılar. İktidara yaklaşımda öncel ve acil olanla sonul olan arasında bağ kurdular. Hangi yoldan geçerse geçsin, kiminle bağlaşıklık kurarsa kursun proletaryanın görevi kendisini yönetici sınıf konumuna yükseltene, özel mülkiyet düzenini yok edene kadar devrimi sürekli kılmaktır. Önemli nokta burasıdır. Yoksa, her durumda "sürekli" sözcüğünü kullanmasalar da Marks ve Engels devrim sürecinin çeşitli evrelerinde "sürekli devrim" anlayışının içini farklı biçimde doldurdular. Böyle bakıldığında Marks ve Engels'de "sürekli devrim"in üç farklı versiyonunu görmek mümkün.

Birinci versiyon: Burjuvazi iktidarı mutlak monarşiden alacak, arkasından proletarya, küçükburjuvazi ve küçük üreticilerden oluşan devrimci demokrasi bloğu iktidara yönelecektir.

İkinci versiyon: Burjuvazi kendi devrimini yapmaktan ürkmüştür. O halde devrimci demokrasi bloğu iktidarı doğrudan almak için savaşacaktır.

Üçüncü versiyon: Devrimci demokrasi bloğu da devrimi taşıyamıyor. 1849 Nisan'ından sonra Marks herhangi bir "demokrasi"nin herhangi bir devrim yapacağına inanmıyor. Bu tarihten sonra "demokrasi"yi işçi sınıfını da içine alacak bir kavram olarak kullanmıyorlar. Engels 1850 Şubat'ında tamamladığı *"Reich Anayasası için Alman Kampanyası"* başlıklı çalışmasında şunları söylüyor:

"Haziran 1848 yenilgisinden bu yana Avrupa kıtasının modern parçasının önündeki soru aşağıdaki gibi görünüyor: Ya proletaryanın, ya da Şubat'tan önceki sınıfların egemenliği...Ve Almanya'da devrim artık, proletaryanın tam egemenliği dışında bir yoldan sonuca varamaz" (11)

Sürekli devrimin üçüncü ve son biçiminde, eski iktidara karşı devrimi liberal burjuvazi, küçükburjuva demokrasisi değil yalnızca proletarya -zayıf Alman proletaryası kendi başına değil, Avrupa proleter devriminin bir parçası olarak- gerçekleştirecektir.

Yaşanan devrim deneyimlerine paralel olarak gelişen anlayış nettir: *Proletaryadan başka hiçbir sınıf sonunda proletaryanın önünü açacak bir devrimin başını çekemez. Proletaryanın sahnede ve sokakta olduğu bir dönemde burjuvazi kendi devriminden yüz çevirecektir. Proleter devrimine proletaryanın kendisi önderlik edecek ve bunu yapabildiği oranda küçükburjuvaziyi de peşinden sürükleyecektir. İlk adımda ve doğrudan komünist olmayan özel mükiyet düzenini adım adım ortadan kaldıracak önlemler proletarya yönetiminde gerçekleştirilecektir.*

Ekim Devrimi'nin Katkısı

Rus devrimi, Avrupa'dan çeşitli yönleriyle farklı bir toplumda ve 1848 devrimlerinden yarım yüzyıl sonra gündeme gelmiş bir devrimdir. Kendi karakter çizgilerini, geçirmiş bir devrim

olmanın yüklerini, aynı zamanda arkadan gelmenin hız ve yoğunluğunu taşımıştır.

Toprakta özel mülkiyetin bulunmadığı Rus köy komünü (Rus obşinası) bütün popülist aydınlarda, Narodniklerde, hattâ Marks ve Engels'de aradaki süreçleri atlayarak köy komününden doğrudan komünizme geçilip geçilemeyeceği türünden düşünce ve tartışmalara yol açabilmişti. 18. Yüzyılın sonlarında Rusya pre-kapitalist ilişkilerin çok güçlü olduğu, despot çarlık otokrasisinin boyunduruğu altında çok uluslu bir ülkeydi.

Lenin Rus marksist okulunda yetişti. Rusya'da kapitalizmin gelişmekte olduğu ve gelişeceğini kanıtlayan çalışması teorik şekillenmesine önemli etki yaptı. Rusya'daki siyasal gelişmeler, yüzyılın başlarında mayalanmaya başlayan devrimci durum Lenin ve Rus marksistlerini teorik hazırlıklarının erken bir evresinde devrim ve iktidar sorunlarıyla yüzyüze getirdi. Yenilgiyle sonuçlanan ilk devrim denemesinin dersleri ve ikinci devrimin (Şubat 1917) başlama ve gelişme çizgisi ise kendi başına hiçbir akademik çalışmanın sağlayamayacağı bir teorik atılımın temellerini döşedi. Lenin eşitsiz gelişme yasası ve emperyalizm teorileriyle bu açılımı gerçekleştirdi.

Rus marksistleri arasında yaklaşmakta olan devrimin burjuva niteliği üzerinde hiçbir tartışma olmadı. Bu saptamada birleştiler. Devrimde proletaryanın ve burjuvazinin rolü konusunda ise büyük bir kavga verdiler. Bolşevik-Menşevik ayrılığı devrimin karakteri noktasında değil, yaklaşan devrime kimin önderlik edeceği noktasında çıktı. Marks ve Engels'ten *İki Taktik* yazarı Lenin'e oradan da *Nisan Tezleri* Lenin'ine uzanan ortak ve hiç değişmeyen temel görüş *proletarya hegemonyasında devrim* görüşüydü.

Lenin'e ve Rus devriminin, teorik ve progmatik mirasına böyle bir prizmadan bakmak, *İki Taktik ve Nisan Tezleri*'ni bu prizmadan okumak gerekiyor.

Lenin'in program sorunlarıyla ilgili ilk önemli çalışması,

1895-96'da yazdığı, *Sosyal Demokrat Parti Programı için Taslak ve Açıklama*'dır. [12] Bu metinde her aşaması ayrı bir programa bağlı iki aşama, iki ayrı devrim formüle edilmiyor. Bu taslakta, Rusya'nın feodal vb. olduğuna ilişkin bir saptama da yoktur. Tersine kapitalist gelişme ve bunun yol açtığı sonuçlarla ilgili saptamalar yer alıyor. Yine bu belgede burjuvazinin hiçbir kesimi ile ittifak düşüncesi formüle edilmiyor.

Bu "olmayanları" yıllardır onlarca programda bunları papağan gibi yineleyenleri, bu hazır kalıpları öğrenmeden ve düşünmeden kabul edenleri uyarmak için yazıyorum.

Programda olanlara gelince.

Bir kez, her devrimin temel sorunu olan iktidar sorununda, Rus işçi sınıfının ilk siyasal görevinin otokrasiyi devirmek olduğu, işçilerin kurtuluşunun kendi eserleri olacağı formülasyonları yer alıyor. Siyasal istemlerle birlikte, işçi sınıfının ve köylülüğün lehine istemler sıralanıyor. Bu istemlerin hiçbiri burjuva demokratik çerçeveyi aşmıyor.

İkinci belge, teorik bölümünü Lenin'in yazdığı, ikinci kongrede kabul edilen *Rus Demokrat İşçi Partisi Program Taslağı*'dır. [13] Bu metinde kapitalist gelişme ve sonuçları, proletaryanın iktidarı alarak toplumsal devrimi gerçekleştirmesi görevi, proletarya diktatörlüğü, işçi sınıfı hareketinin enternasyonal karakteri vb. formüle ediliyor. Taslağın Lenin'in yazdığı son iki maddesinde Rus komünistlerinin yakın amacının, üretici güçlerin en büyük hızla gelişmesini engelleyen, proletaryanın sınıf savaşımının tam ve çok yönlü gelişmesini olanaksızlaştıran ve çalışan halkın yaşam standartının düşüklüğünün sorumlusu olan ülkedeki kapitalizm öncesi kalıntılar, köle sahipliği sistemi tarafından koşullandığı belirtiliyor ve Çarlık otokrasisinin proletaryanın kurtuluş kavgasının en acımasız, en tehlikeli düşmanı olduğu vurgulanıyor. [14]

Sonraki maddeler *Iskra* yazı kurulunun beş üyesinden oluşan komite tarafından yazılıyor. Lenin paylaşmadığı noktalara

notlar düşüyor. Bu bölümün ilk maddesi şöyle: "Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi acil (ingilizce immediate sözcüğü 'yakın' olarak da çevrilebilir- HY) siyasal görevini çarlık otokrasisini yıkmak ve onu... demokratik bir anayasaya dayanan bir cumhuriyetle değiştirmek olarak ortaya koyar." (15)

Bundan sonra siyasal istemler geliyor.

Bu taslakta sonradan kalıplaştırılan "asgari program-azami program" ayırımının mantığı var. İki aşamalı bir devrim öngörülüyor ve demokratik cumhuriyetin çözeceği sorun ve istemler formüle ediliyor. Yine de, düştüğü bir dipnot Lenin'in devrimin birinci aşamasını amaçlaştırmaktan kaçındığına ilişkin bir ipucu veriyor.

Taslağın komite tarafından yazılan sondan bir önceki paragrafı, "Acil siyasal ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için çalışan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi..."diye başlıyor. Lenin bu başlangıcın şu biçimde değiştirilmesini öneriyor:

"Bu istemler için savaşan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi.." (16) Çok derin okumasak da, Lenin'in aralarındaki fark hiç de az olmayan *amaç* ve *istem* sözcükleri üzerindeki titizliğinin rastlantı olmadığını düşünebiliriz.

Ayrıntısına girmeden ve kısaca *İki Taktik*'te geliştirilen devrim ve program anlayışını incelediğimizde üç kalın çizgi ayırdedilebiliyor.

Bir: Devrim burjuva demokratiktir. "Devrimin burjuva demokratik sınırlarının dışına çıkamayız, ama bu sınırları alabildiğine genişletebiliriz."(17) Bu devrim, "...kapitalizmi ortadan kaldırmayacak, tam tersine kapitalizmin gelişmesine yeni bir itilim verecek ve köylülüğün sınıfsal ayrışmasını hızlandıracaktır."(18) Devrimin karakteri konusunda hiçbir ikircim yoktur.

İki: Lenin bu çalışmasında yalnız demokratik devrim teorisini değil, sonradan yerinde bir tanımlamayla "demokratik devrimin sosyalist devrime büyümesi teorisi" diye adlandırılan "sürekli devrim" mantığına uyumlu bir yaklaşımı geliştiriyor. Bu

yaklaşımı en iyi *İki Taktik*'te italik yazılmış kendi sözleri özetliyor:

"Proletarya, otokrasinin direnişini zorla kırmak ve burjuvazinin kararsızlığını paralize etmek için, köylü yığınlarıyla bağlaşarak demokratik devrimi sonuna dek sürdürmelidir. Proletarya, burjuvazinin direnişini zorla kırmak, köylülüğün ve küçükburjuvazinin kararsızlığını paralize etmek için halkın yarı proleter yığınlarıyla bağlaşarak sosyalist devrimini tamamlamalıdır." (19)

Üç: Yukarıdaki alıntıdan da görüldüğü gibi, *devrimin iki aşamasının da önüne görevler koyduğu özne başka hiçbir sınıf değil proletaryadır. Programın istemleri ne olursa olsun bunlar proletaryanın hegemonyası altında uygulanacaktır. Burjuva demokratik devrimin hegemon gücü proletaryadır ve çalışmanın en önemli ve kalıcı yönü budur.* Marks ve Engels'teki "sürekli devrim" mantığıyla burada buluşuyor.

Lenin'in *İki Taktik*'ten 2-3 ay kadar önce 1905 Mart'ında yazdığı *1789 mu Yoksa 1848 Tipi Bir Devrim mi?* başlıklı ilginç bir yazısı var. Şunu söylüyor:

"Sonuna dek götürülen devrim, iktidarın proletarya ve yoksul köylülük tarafından ele geçirilmesi demektir. Bu sınıflar, bir kez iktidara gelince sosyalist devrime yönelmeden yapamayacaklardır. İktidar alınınca demokratik devrimde atılan bu ilk adımdan, olayların zoruyla ve ona katılanların isteklerine karşın... sosyalist devrime geçilecektir." (20)

İki Taktik'ten iki ay kadar sonra yazdığı bir yazıda ise Lenin kesintisiz devrimi (uninterrupted revolution) kavram olarak da kullanıyor:

"Demokratik devrimden hemen sonra... sosyalist devrime geçmeye başlayacağız. Biz kesintisiz devrimden yanayız. Yarı yolda durmayacağız." (21)

Lenin'in 1905'teki pozisyonu budur ve 1917 Nisan'ına kadar bu pozisyonu genel çizgileriyle koruyor. *İki Taktik*'te Lenin bir

de devrim iktidarının biçimi olarak *işçilerin köylülerin devrimci demokratik diktatörlüğü*'nü (İKDDD) öneriyor.

1917 Şubat-Ekim devrimleri, bu iki devrim arasındaki hızlı ve yoğun yaşanan 8 yıllık pratik birçok konuyu aydınlatıyor.

Bir kez, 1917 Şubat devriminin gerçekleşme yolu ve her devrimin temel sorunu olan iktidar sorunun çözülüş biçimi gerçekten özgün oldu.

Lenin, 1917 Nisan'ında kendi formüllerinin de tutsağı olmayan özgür bir kafayla devrim pratiğinini bazı formülasyonları eskittiğini ilk kavrayan bolşevik oldu.

Burjuva devrimi gerçekleşti, ama proletaryanın değil, burjuvazinin hegemonyasında gerçekleşti.

İKDDD gerçekleşmedi. İşçi, köylü ve Asker Sovyetler'inin devrimci bir iktidar odağı olarak biçimlenmeye başladığı, ama merkezi iktidarın burjuvazinin elinde olduğu ikili iktidar, sınıf çatışmasının yoğunlaştığı bir ara durum olarak ortaya çıktı; ama bu İKDDD değildi.

Şubat devrimi ile demokratik devrim programının ana maddeleri olan istemler gerçekleşmedi. Şubatla Ekim arasındaki en önemli değişiklik sınıfsal güç ilişkilerinde oldu. Bolşeviklerin önderliğinde Rus proletaryası adım adım güçlendi ve siyasal hegemonyayı kazandı. Proletarya burjuva devriminde hegemon olamadı, ama kendi devriminde önderliği tartışmasız kazandı. Bu deneyim şunu öğretti: *Bir sınıf başka bir sınıfın iktidarı için savaşmaz, savaşsa da böyle bir perspektifle kendisini güçlü kılamaz, hegemonya da kuramaz. Hegemon olabilmek için o sınıfın kendi sınıf iktidarını ve hedeflerini başa alması şarttır ve bir sınıf devrim sürecinde hegemonya sağladığı zaman kendi devrimini yapar.*

Şubat-Ekim devrimleri deneyimi asgari-azami program ayrımını da pratik olarak ortadan kaldırmıştır. Aslında *Nisan Tezler*'ini ortaya atan Lenin'e itirazların yoğunlaştığı nokta burasıdır. Bütün eski bolşevikler şu soruları sormuşlardır: Demokratik

devrimin hangi istemi gerçekleşti, köylüye toprak mı verildi, 8 saatlik işgününe mi geçildi? Çarlığın yıkılması dışındaki istemlerimiz gerçekleşmedi, o halde daha devrimin demokratik aşaması tamamlanmadı.

Sorunun püf noktası tam da burasıdır: Şubat'tan sonraki sürece ve Ekim Devrimi'ne karakterini veren programın istemler bölümü olmamıştır. Bu istemlerin gerçekleşmediği, hattâ monarşinin bile yıkılmadığı doğrudur. Ama artık bu görevler de sosyalist iktidar altında çözülecektir.

Lenin bu durumu 1921 Ekim'inde yazdığı *Ekim Devrimi"nin Dördüncü Yıldönümü* yazısında çok güzel anlattı:

"25 Ekim (7 Kasım) 1917'den Kurucu Meclis'in dağıtıldığı 25 Ocak 1918'e kadarki *on hafta içinde* burjuva demokrat ve liberallerinin (Kadetler) ve küçükburjuva demokratlarının (menşevikler, sosyalist devrimciler) 1917 Ekim ayına kadar iktidar oldukları *sekiz ay boyunca* yaptıklarından daha fazlasını yaptık.

"Bu yüreksiz, geveze, kendini beğenmiş küçük Hamletler ağaçtan kılıçlarını şakırdatıp durdular, ama monarşiyi bile yok edemediler." (22)

Demek ki, 1917 Şubat Devrimi ile demokratik devrimin programı, yani asgari program uygulanmamıştır. Peki 1917 Ekim Devrimi'yle hangi program uygulanmıştır? Bu sorunun yanıtı da yine Lenin'den:

"Biz burjuva demokratik devrimin sorunlarını, geçerken, temel ve gerçekten proleter devrimci, sosyalist eylemimizin bir "yan ürünü" olarak çözdük. Biz her zaman reformların devrimci sınıf savaşımının yan ürünleri olduğunu söyledik. Burjuva demokratik reformların proleter, yani sosyalist devrimin yan ürünü olduğunu söyledik ve olaylar bunu kanıtladı. Sırası gelmişken, Kautsky, Hilferding, Martov, Şarnov, Hillquit, Longuet, Mac Donalds, Turatis ve "ikibuçukuncu" Marksizmin tüm öteki kahramanlarının burjuva demokratik ve proleter devrimler arasındaki bu ilişkiyi anlayamadıklarını belirtelim. *Birinci ikinciye*

büyür. İkinci, geçerken birincinin sorunlarını çözer. İkinci birincinin işini sağlamlaştırır. İkincinin birinciyi aşıp başarısını nereye kadar götüreceğini belirleyecek olan ise savaşımdır, yalnızca savaşım. (abç) " [23]

İşte Lenin'in üstünlüğü!

Kendininki de olsa hiçbir söz kalıbına takılmıyor. Pratiğin dersini teoriye içerebiliyor.

Yalnız pratiğin değil, teorinin kendi gelişimi de var. Eşitsiz ve bileşik gelişmenin bir yasa olarak kavranması ve emperyalizm çözümlemesi devrim teorisinin çok önemli nirengi noktalarıdır. Birincisi, zayıf halka kavramının, ikincisi dünyanın bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaştığı saptamasının temelini oluşturuyorlar.

Ekim Devrimi'nin teorileştirilen derslerinden ve teorideki bu açılımlardan sonra asgari-azami ikiliğinde bir program ve birbirinden hava geçirmez duvarlarla ayrılmış iki devrim aşaması, iki ayrı sınıf iktidarını savunmak pratikten de, teoriden de öğrenmeme ısrarıdır.

Ama, iki aşamalı ve iki programlı devrim anlayışındaki direnci yalnızca insanların öğrenme yeteneksizliğine bağlamak işin kolayına kaçmak, koca bir dönemi derinden etkileyen Komintem deneyimini atlamak olur.

Komintern Dönemi

Komintem'in gelişim çizgisini belirleyen iki önemli etmenden biri, 1921'de dünya devrim dalgasının geri çekilmesi, öteki de 1930'larda faşizmin iktidara gelmesidir.

Dünya devriminin henüz gündemde olduğu 1920'de toplanan Komintem II. Dünya Kongresi Komünist Enternasyonal'a üye olmak için gerekli 21 "koşul"saptadı. Bu metinde III. Enternasyonal'in II.Entemasyonal'den çok daha merkeziyetçi biçimde önrgütlenmesi gerektiği belirtiliyor ve 21 koşul ile de bütün seksiyonların devrimcileştirilmesi öngörülüyordu. 15. koşul şuydu:

"Şimdiye kadar eski sosyal demokrat programlarını korumuş olan partiler, mümkün olan en kısa zamanda bu programlarını değiştirmek ve ülkelerinin özel koşullarına uygun yeni bir programı Komünist Enternasyonal kararları doğrultusunda hazırlamakla yükümlüdürler. Kural olarak, Komünist Enternasyonal'e üye bütün partilerin programlarının, Komünist Enternasyonal'in olağan kongresi veya Yürütme Komitesi tarafından onaylanması gereklidir. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin bir partinin programını onaylamaması durumunda, söz konusu partinin Komünist Enternasyonal Kongresi'ne başvurma hakkı vardır." (24)

Komintern Üçüncü Dünya Kongresi'nde kabul edilen *Taktik Üzerine Tezler* "de minumum program yerine proletaryanın somut ihtiyaçlarına yanıt verecek bir dizi istem önerildi:

"Eğer istemler, geniş proleter yığınların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılar ve eğer bu yığınlar bu istemler karşılanmazsa varolmaya devam edemeyeceklerini hissederlerse, işte o zaman bu istemler için savaşım iktidar için savaşımın başlangıç noktası olacaktır. Komünist Enternasyonal, reformcu ve ortacıların asgari programı yerine, toplamı burjuva iktidarını dağıtacak, proletaryayı örgütleyecek, proletarya diktatörlüğü için savaşımın aşamalarını temsil edecek ve yığınları henüz bilinçli olarak proletarya diktatörlüğünden yana olmasa da her biri geniş yığınların ihtiyaçlarını ifade edecek bir istemler sistemi için, proletaryanın somut ihtiyaçları için savaşımını koyar." (25)

Görüldüğü gibi *"Taktik Üzerine Tezler"* açıkça "asgari program" anlayışını reddediyor ve onun yerine savaşımı iktidarın alınacağı noktaya dek ilerletecek istemler getiriyordu.

Komintern Dördüncü Dünya Kongresi Başkanlık Divanı ise ulusal seksiyonların bu doğrultuda birer program hazırlamalarını kararlaştırdı. Bu kararın 3,4 ve 6 no'lu bölümlerinde ana formülasyonlar şöyleydi:

"3. Ulusal seksiyonlar, ulusal programlarında geçiş istemleri

uğruna verilecek savaşımın zorunluluğunu açıklık ve kararlılıkla gerekçelendirmelidirler. Bunu yaparken, bu istemlerin somut zaman ve mekân koşullarına denk düşen somut özelliklerini ortaya koymalıdırlar.

4. Tüm geçiş istemleri ve kesimsel istemler için teorik temel genel programda belirlenerek verilmelidir.

6. Bir yanda İngiltere ve öte yanda Hindistan vb. gibi değişik ülkelerin ekonomik ve politik yapılarındaki temel ayrılıklara uygun olarak ulusal seksiyonların geçiş istemlerinin temel tarihsel tipleri genel programda açıkça ortaya konmalıdır." (26)

Böylece Komintern biri dünya devrimi programı, öteki seksiyonların devrim programları olmak üzere iki program öngörmüş oluyordu. Komintem'in bir genel programı olacak ve bu program hem dünya devrimini, hem de farklı ülkelerdeki programların tarihsel tiplerini ortaya koyacaktı. Ülke seksiyonları ise hem geçiş istemlerinin zorunluluğunu hem de kendi koşullarına uygun istemleri formüle edeceklerdi.

Özetle, bu iki kongrede "geçiş istemleri" belirgin biçimde öne çıkartıldı ve Dördüncü Kongrede bu istemlerin, aynı anlama gelmek üzere programların "tarihsel tip"lerinin ortaya konması istendi.

Bu istek Altıncı Kongre'de ve yukarıda özetlenenden çok farklı bir içerikte yerine getirildi..

1928'de toplanan VI. Dünya Kongresi'nde üye bütün partileri bağlayan bir program kabul edildi.

Bu program üzerinde durmamız gerekiyor.

Programın "Giriş" bölümünde iki önemli ve değerli saptama var:

"Emperyalizm çağı, kapitalizmin ölüm çağıdır. Dünya ekonomisinin büyüyen üretici güçleriyle devlete ilişkin sınırlamaların meydana getirdiği derin çelişkinin doğrudan sonucu olarak, 1914-18 Dünya Savaşı ile onun zincirlerinden boşalttığı genel bunalım, sosyalizmin maddi önkoşullarının kapitalist toplumun

bağrında şimdiden olgunlaşmış bulunduğunu kanıtlamaktadır." [27] Emperyalizmle birlikte, kapitalizm bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaşmıştır. Program, ilk cümlesinde bu Leninci saptamayı aktararak gerçekten güzel bir giriş yapıyor. Ve:

"Uluslararası devrimci proletarya hareketinin bütün tarihi deneyimlerinin en geniş kapsamlı ve eleştirel genellemesi olarak Komünist Enternasyonal programı, *dünya çapında proleter diktatörlüğü uğrundaki mücadelenin programıdır, dünya komünizm mücadelesinin programıdır.*" [28] Dünya devrimi perspektifi nettir.

Programın "Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Dönemi ve Proletarya Diktatörlüğü" bölümünün 8. maddesi "Dünya proletarya diktatörlüğü için mücadele ve devrimlerin ana tipleri"ne ayrılmış.

"Devrim tipleri"ne geçmeden önce sorun genel olarak şöyle konuluyor:

"Kapitalizmin emperyalizm döneminde daha da artan eşitsiz gelişimi, birbirinden daha büyük farklılıklar gösteren kapitalizm tiplerinin ortaya çıkmasına, olgunluk derecesinde farklılıkların doğmasına ve devrim sürecinin tek tek ülkelerde çok çeşitli, özel koşullara sahip olmasına yol açmıştır. Bu koşulların tarihi bakımından kaçınılmaz ve zorunlu sonuçları ise, bir dizi ülkede proletarya diktatörlüğüne geçişte bazı ara evrelerin kaçınılmaz olması yanında, *proletaryanın iktidarı ele geçiriş yollarının çeşitliliği ve temposunun değişik olmasıdır. Bunların sonucu olarak, tek tek ülkelerde sosyalizmin inşası da değişik biçimler alır.*" [29]

İnsanın program keşke burada dursaydı diyeceği geliyor. Eşitsiz gelişme, geçiş yollarının çeşitliliği, temponun değişik olacağı vb. doğrudur. Ancak bu saptamaların hemen arkasından şunlar geliyor:

"Tek tek ülkelerde proletarya döktatörlüğüne geçişin çok çeşitli koşul ve yolları vardır, bunlar şematik olarak aşağıdaki üç

tip altında toplanabilir." Ve şemalaştırıyor:

1."Muazzam, gelişkin üretici güçleri, geniş ölçüde merkezileşmiş üretimleri, küçük işletmelerin nisbeten küçük özgül ağırlığı ve uzun zamandır varolan burjuva-demokratik siyasal rejimleriyle çok gelişmiş kapitalist ülkeler (Birleşik Devletler, Almanya, İngiltere vb.). Bu ülkelerde programın temel siyasal talebi, doğrudan doğruya proletarya diktakörlüğüne geçilmesidir." (30)

2."Tarımda yarı-feodal ilişkilerin önemli kalıntıları bulunan, sosyalizmin inşası için gereken maddi önkoşullara belirli minumum bir düzeyde sahip olan *kapitalizmin orta derecede geliş-miş bulunduğu ülkeler* (İspanya, Portekiz, Polonya, Macaristan, Balkan ülkeleri vb.) burjuva demokratik devrimin henüz tamamlanmamış olduğu ülkeler. Bu ülkelerin bazılarında burjuva demokratik devrimin şu ya da bu hızla sosyalist devrime dönüştürülmesi, başka bazılarında ise burjuva-demokratik nitelikte geniş kapsamlı görevler üstlenen proletarya devrimi tipleri mümkündür. Bu nedenle ilk durumda proletarya diktatörlüğünün doğrudan doğruya değil, proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünden proletaryanın sosyalist diktatörlüğe geçiş sırasında kurulması mümkündür." (31)

3."Bir takım sanayi öğelerine, hattâ bazan hatırı sayılır oranda, fakat bağımsız bir sosyalizm inşası için yetersiz düzeyde gelişmiş bir sanayiye sahip bulunan; hem ekonomide hem de siyasal üst yapıda feodal-ortaçağ ya da "Asya Üretim Tarzı" ilişkilerinin egemen olduğu; nihayet tayin edici sanayi, ticaret ve banka girişimlerinin, en önemli ulaşım araçlarının, latifundiyaların, sömürge çiftliklerinin vb. yabancı emperyalist grupların elinde yoğunlaşmış olduğu *sömürge ve yarı-sömürge ülkeler* (Çin, Hindistan vb.) ve bağımlı ülkeler (Arjantin, Brezilya vb.). Bu ülkelerde feodalizme karşı, sömürünün kapitalizm öncesi biçimlerine karşı verilen mücadele ve köylülüğün tutarlı bir tarım devrimini gerçekleştirmesi ve yabancı emperyalizme karşı

ve ulusal bağımsızlık için mücadele verilmesi belirleyici bir önem taşımaktadır." (32)

4."... Daha *geri ülkelerde* (örneğin Afrika'nın bazı bölgelerinde), temel sorun ulusal kurtuluş mücadelesidir. Eğer proletarya diktatörlüğünün var olduğu ülkeler onlara fiili destek sağlarsa, bu ülkelerde (patlak veren) ulusal ayaklanmaların zafere ulaşması, kapitalist aşamayı atlayarak sosyalizme giden yolu açabilir." (33)

Komünist Enternasyonal programı öyle bir sınıflandırma getiriyor ki, üye partilere cetvele bakıp hangi kategoriye gireceklerine karar vermekten başka yapacak iş kalmıyor! Program düşünmeyi donduruyor. Bizdeki program anlayışı bu aşırı tasnifçi yaklaşımdan şaşırtıcı biçimde etkilenmiştir.

Programın çelişkisi, bir yandan dünya kapitalizminin bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaştığını söylerken,bir çok ülkede, üstelik kapitalist ülke ve ülke "tipinde" sosyalizmi neredeyse olanaksız görmesidir. Bu çelişki, daha derin bir hastalığın, Komintern kaynaklı bütün programlara sinmiş olan eklektizmin tezahürüdür.

Programın temel metedolojik yanılgısı devrim "tipleri"ni tek başına ve yalnızca ekonomik gelişmişlik düzeylerinden çıkarmasıdır. Böyle bir yöntem izlenince iktidar ve iktidarın sınıfsal niteliği problematiğinden uzaklaşıyor.

Trotsky *"Sürekli Devrim"* çalışmasında Komintern programını bu noktalarda eleştiriyor. Bu çalışmadan önemli birkaç parça aktarıyorum:

"Geç kalmış bir burjuva gelişimine sahip ülkeler, ve özellikle sömürge ve yarı sömürge ülkeler açısından sürekli devrim teorisinin anlamı şudur: Bu ülkelerde, kendi demokratik görevlerinin ve ulusal kurtuluş sorununun tam ve gerçek bir çözüme ulaşması, ancak ezilen ulusun ve her şeyden önce köylü yığınlarının önderi olarak proletaryanın diktatörlüğü aracılığıyla düşünülebilir."

"Sadece tarım sorunu değil ulusal sorun da, geri kalmış ülkelerde nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülüğe demokratik devrimde olağanüstü bir konum vermektedir. Proletaryanın köylülükle ittifakı olmadan, demokratik devrimin görevleri...ciddi biçimde ortaya bile konulamaz. Fakat bu iki sınıfın ittifakı da ancak ulusal-liberal burjuvazinin etkisine karşı uzlaşmaz bir mücadele vermekle gerçekleşebilir."

(...) "Tarihin çoktan ve kesin olarak aştığı 'proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü' sloganını, Komintern'in bugün doğu ülkelerinde kabul ettirmeye çalışması ancak gerici bir etki yapabilir."

(...) "Proletaryanın iktidarı ele geçirmesi devrimi tamamlamaz, tersine onu sadece başlatır."

(...) "Sosyalist devrimin sonuçlanması, ulusal çerçeve içinde düşünülemez."

(...) "Dünya devriminin gelişimi konusunda sunulan bu şema, Komintem'in bugünkü programında görülen cansız ve bilgiçce sınıflandırma ruhunu yansıtan ve ülkeleri sosyalizm için 'olgun' ve 'olgun olmayan' diye ayırarak (neden olduğu -HY) sorunu ortadan kaldırmaktadır. Kapitalizm, bir dünya pazarı, dünyayı kapsayan bir işbölümü ve dünya çapında üretici güçler yarattığı ölçüde, bir bütün olarak dünya ekonomisini de sosyalist devrim için hazırlamış olur."

"Değişik ülkeler bu süreci değişik tempolarda gerçekleştireceklerdir. Belirli koşullar altında geri kalmış ülkeler, proletarya diktatörlüğüne ileri ülkelerden daha önce, sosyalizme ise onlardan daha geç varabilirler." (34)

Trotsky'nin eleştirileri Komintemde etkili olmadı. Görüşleri ideolojik olarak çürütüldüğü için değil. Sovyetler Birliği'nden sınırdışı edildiği ve daha da etkili bir dışlama ve tabulaştırma hareketi onu Komintern içinde de "mahkûm" ettiği için.

Bu yazıda izlenen yöntem ve anlayış ile Trotsky'nin eleştirileri arasında yakınlık var. Ancak burada konumuz Trotsky'nin

"*Sürekli Devrim*"ini değerlendirmek değil. Komintern Programına getirdiği eleştiriler genel olarak doğru olmakla birlikte alternatif görüşlerini geliştirirken, özellikle orta ve az gelişmiş ülkelerde proletarya diktatörlüğüne geçiş sorunlarında aşırı tasnifçiliğe tepkiyle aşırı toptancı bir yaklaşım gösterdiğini söylemek ve başka eleştiriler getirmek de mümkün.

1928 Komintern Programı eklektizmine, şematikliğine ve Leninist devrim teorisi açısından bir gerilemeyi ifade etmesine rağmen, henüz devrim perspektifini koruyan bir programdı.

Faşizm Dönemleri

"Faşizm Dönemleri"nin Komintern ve üye partilerin programları üzerindeki etkisinin ise tek sözcükle devrim programlarından uzaklaşmak biçiminde olduğu kesindir.

1935'de toplanan VII. ve sonuncu dünya kongresinde "Birlik Cephesi" ve "Halk Cephesi" siyasetleri benimsendi.

Sonuç bildirisinde Komünist Enternasyonal'in bütün seksiyonları sekter geleneklerin kalıntılarını ortadan kaldırmaya çağrıldı. Enternasyonal'in "bir dizi seksiyonu" "burjuva demokrasisi kalıntılarını savunmak için verilecek mücadelenin zorunluluğunu anlayamamak"la eleştirildi. (35) Kongre komünistlerin faşizme karşı mücadele hükümetlerine katılmalarını öğütledi.

Bu Kongre ve sonrasında geliştirilen, sözcülüğünü genellikle Dimitrov'un yaptığı yaklaşımlar şöyle özetlenebilir:

Bir: Faşizmin sınıf karakteri ve temeli finans kapitalle, onun da "en gerici, en şoven, en emperyalist vb." kesimiyle sınırlandırılıyor. Bu daraltıcı tanımlamanın en önemli işlevi liberal burjuva kesimleriyle bağlaşıklık ve işbirliğinin teorik temelini hazırlaması oluyor.

İki: Esas formül, "birleşik işçi cephesi" temeli üzerinde bir "Halk Cephesi" ve "Anti faşist halk cephesi hükümeti" biçiminde olduğu halde pratikte anti-faşist halk cephesi ana taktik durumuna geldi ve faşizme karşı burjuva demokrasisini, hattâ burjuva demokrasisinin kalıntılarını savunma bilinci yerleştirildi.

Üç: Komintern'in önceki dönemlerinde köylülük ve küçükburjuvazi içindeki komünist çalışmaya verilen önem belirgin biçimde azaltıldı ve bu kesimlerin önce kendi "öz partileri"ni kurmalarını özendirmek, Bulgaristan Köylü Partisi deneyimini modelleştirmek türünden tuhaf görüşler ortaya atıldı.

Dört: Kongre belgelerinde ve Dimitrov'un konuşmasında kuvvetli bir ulusallık vurgusu yapıldı.

Yedinci Kongre'den sonra Enternasyonal'e bağlı partiler devrim programlarını askıya aldılar ve bir daha da indirmediler.

Böylece, asgari-azami program ayrım ve kalıbının üstüne bir de "anti-faşist" aşama kamburu bindirilmiş oldu. Komintern deyip geçmemek gerekiyor, dağılmasından sonra kurulan partiler de içinde olmak üzere, bütün dünya partilerinin soy ağacı Komintern'e dayanıyor ve önemli ölçülerde Komintern geleneğinin, Komintern çizgisinin izlerini taşıyor.

1943'te dağıtılmasından sonra aynı çizgi SBKP tarafından sürdürüldü ve 1960'lı yıllarda mantıksal sonucuna, düşünülen devrim "tip" ya da aşamasının önüne devrimci olmayan bir "dönüşüm" aşamasının girdiği devrim programının tümüyle reddedildiği bir noktaya vardı.

1960'larda, gelişmiş kapitalist ülkelerde Fransız Komünist Partisi örneğinde olduğu gibi, "tekellerin iktidarını ve tekelci sömürüyü sınırlandıracak" "anti-tekel hükümet"le "ileri demokratik bir düzen" programı getirildi.

Orta derecede gelişmiş kapitalist ülkelerde, "burjuva demokrasisinin yerleştirilmesi, kazanılması ve genişletilmesi", "anti-emperyalist, ulusal kurtuluşcu" "devrimler" öngörüldü.

Bu dönemde klasik anlamıyla demokratik devrim bile savunulmadı. Çeşitli parti programlarının incelenmesi birçok partinin pozitif devrim programlarına değil, kendisini kapitalist düzenin şu ya da bu öğesine karşıtlıkla tanımlayan reform programlarına sahip olduğunu gösteriyor. Örneğin Meksika Komünist Partisi'nin Programı "halkcı" ve "anti-emperyalist", Kolom-

biya Komünist Partisi'nin 1966 Programı, "anti-emperyalist, anti feodal", Arjantin Komünist Partisi'nin 1968 Programı "anti-feodal, anti-emperyalist", Şili Komünist Partisi'ninki "anti-emperyalist, anti-tekel ve anti-feodal"dir. (36)

Nihayet ulusal kurtuluş aşamasındaki ülke marksistlerine de kendi ulusal burjuvazilerinin önderliğinde "kapitalist olmayan kalkınma yolu" öneriliyor, "devrimci ulusal demokrasi" diye yeni ve uydurma kategoriler türetiliyor.

Dünya Komünist Hareketindeki Sovyet-Çin-Arnavutluk kamplaşmalarında, bu kamplaşmanın hiçbir tarafı aşamalı, aşırı tasnifli devrim "tipleri" kalıbından kendisini kurtaramadı. İkinciler lehine tek fark, ikincilerin programları içerik olarak devrimci olmasa da marksist devrim -devlet teorilerine ve hiç olmazsa lafızda bağlı kalmaları ve pratikte de düzen dışı bir savaşım çizgisi izlemeleridir.

Görüldüğü gibi, aşamalı ve çift programlı devrim kalıbı yalnız bize özgü değil. Bir geçmişi ve evrensel boyutu var.

Yeni ve devrimci programlar üretmek bu yazıda bir giriş çerçevesinde yapmaya çalıştığım gibi bu mirasla hesaplaşmayı ve ondan kopmayı, aynı zamanda gerçekten yeni ihtiyaçlara yanıt verecek yaratıcı yaklaşımları gerektiyor. Yalnız ondan önce Türkiye hareketinin program gelenek ve anlayışı üzerinde durmamız gerekiyor.

Bu konuyu tekrar ele almak üzere bitirirken, devrim teorisi-program konusunda süzmeye çalıştığım doğru anlayışı bir daha özetlemek istiyorum:

Bir: Emperyalizmle birlikte tüm dünya sosyalizm için olgun duruma gelmiştir. Bugün ve tüm dünyada toplumsal bir devrim programının ilk maddesi işçi sınıfı iktidarı, sosyalist iktidardır. Devrimin karakterini hangi sınıfın iktidarda olduğu belirler.

İki: Geçmişten kalan çözülmemiş sorunların devrim programında istemler olarak formüle edilmesi gerekli ve yeterlidir. Bunların varlığı ayrı bir devrim aşaması, ayrı bir iktidar ve ayrı

bir programı gerektirmez. İşçi sınıfı devrimde hegemonyayı ele geçiremezse devrim de gerçekleşmez. Komünizmi kuruncaya kadar asli görev devrimi sürekli kılmaktır.

Üç: "Geçiş programı" da denilen istemlerin programı bir hükümet protokolüne benzetecek ayrıntılı ve somut planlara bağlanması özellikle henüz iktidardan uzak olan bir hareket için doğru değildir. En temel hedef ve çözüm yöntemlerinin konulması yeterlidir.

Şimdi artık Türkiye Sosyalist Solunda çok tartışılan devrimin karakteri sorununa yaklaşım yöntemini somutlayabiliriz.

Buradaki yaklaşımın, yanlış ve eski metodolojiden kurtulmaya yardım edeceğine inanıyorum.

Bir: İlk bakılması gereken üretici güçlerin belirlediği ekonomik-toplumsal gelişmişlik düzeyidir. Bunlar, bize aşılması gereken üretim ilişkisinin ne olduğu sorusunun yanıtını verirler.

İki: İkinci olarak, toplumsal çelişkileri, temel ve başat olan çelişkiyi, belirlemek gerekir.

Üç: Çelişkilerin içeriği, devrimden çıkarı ve geleceği olan, devrime katılma potansiyeli taşıyan sınıf ve katmanların kimler olacağı, dolayısıyla kimin kimle bağlaşık olacağı sorusunu yanıtlar.

Dört: Her bağlaşıklığın bir önder gücü, hegemonu olur.

Beş: Hegemon olan sınıf devrime karakterini verir.

Yaşamın yukarıdaki sırayı her durumda aynen izleyeceğini söylemiyorum. Üretim ilişkileri bir toplumsal devrim olmadan da genişletilerek kuşkusuz bir noktaya kadar devrim geciktirilebilir, emperyalizmin olanaklarıyla çelişkiler yine geçici olarak yumuşatılabilir, ya da ihraç edilebilir, hegemon olması gereken sınıf yeterince bilinçli ve örgütlü değilse devrimci rolünü oynayamayabilir vb. Bütün bunlar mümkündür. Yapmaya çalıştığım, Marksist-Leninist teori ve yöntem çerçevesinde devrimin sınıf karakterinin nasıl belirleneceği sorusunu yanıtlamaktır. Son çözümlemede her devrimin kilit sorusu iktidara hangi sınıfın geçeceği sorusudur.

3. BÖLÜM
PROGRAM YÖNTEMİ VE GEÇİŞ İSTEMLERİ

Bu bölümde, Lenin'in program sistematiğini ve "geçiş programı" sorunsalını temel alarak program yöntemi üzerinde duracağım.

Lenin'in 1899 sonlarında yazdığı *"Partimizin Program Taslağı"*, Rus işçi sınıfı hareketinin o günkü ihtiyaçlarını temel almakla birlikte bir devrim programının genel çerçevesini de veren bir çalışmadır.

Önce bir program neden gerekiyor?

"Sosyal demokrat eylemin oldukça geniş bir sosyalist aydın ve sınıf bilinçli işçi çerçevesini harekete geçirdiği günümüzde, bir program yoluyla aralarındaki bağı güçlendirmek, böylece tümüne daha fazla, daha geniş eylem için sağlam bir temel kazandırmak, acil bir zorunluluk olmuştur. Bir program acil olarak gereklidir; çünkü Rus kamuoyu Rus Sosyal-Demokratlarının gerçek amaçları ve eylem yöntemleri konusunda kökünden yanlış görüşlere sahiptir." (1)

Demek ki, programı gerekli ve acil kılan olgulardan biri komünist eylemlerin harekete geçirdiği sosyalist aydın ve sınıf bilinçli işçilerin *varlığıdır*. Program bu güçler arasında bağ kurmak ve parti eyleminin en genel temelini oluşturmak için gereklidir. Henüz ortada böyle güçler yoksa program da acil bir ihtiyaç değildir. Programın "kamuoyu"nu, komünistlerin amaç

ve yöntemleri konusunda aydınlatmak işlevi de bu "kamuoyunun" ilgisi kazanılmışsa anlamlı olur.

Program ne yapmalıdır?

"Program temel görüşlerimizi formüle etmeli, özellikle acil siyasal görevlerimizi açık-seçik koymalı; ajitasyon çalışmasının alanını belirleyen acil istemleri öne sürmeli; ajitasyon çalışmasına bir bütünlük kazandırmalı, onu genişletmeli, derinleştirmelidir. Böylece ajitasyonu küçük, soyutlanmış kopuk kopuk istemler uğruna, kısmi ajitasyon olmaktan çıkarılıp, Sosyal-Demokrat istemlerin bütünü uğruna ajitasyon düzeyine yükseltmelidir." (2)

Peki komünistler arasında birçok görüş ayrılığı varken ve polemikler sürerken program yapmak doğru mudur?

"Bu (görüş ayrılıkları ve polemikler-HY), tersine bir programın gerekli olduğunu gösteren bir argümandır... Bir kez polemik başladı mı, taslağın tartışılmasında bütün görüş ve görüş farklılıklarının anlatımını bulması beklenmelidir... Öte yandan, polemik yalnızca gerçekte var olan farklılıkları açığa kavuşturur, bunların *ne kadar temelli olduğunu gösterirse*, öze mi, kısmi sorunlara mı ilişkin olduklarını, bu ayrılıkların aynı parti içinde ortak çalışmayı bozup bozmadıklarını ortaya koyarsa yararlı olur. Bütün sorulara, ısrarlı yanıt isteyen sorulara yanıt getirecek ve polemik yapan tarafların programatik görüşlerini kesin ifadelere kavuşturacak olan yalnızca program sorununun ortaya konulmasıdır." (3)

Lenin üç bölünden oluşan bir program öneriyor.

Birinci Bölümde, programın kendisinden sonra gelecek bütün maddelerini belirleyecek olan temel saptamalar yer almalıdır.

a) Bu bölümde en başta ülkenin ekonomik yapısının ve gelişmesinin nitelendirilmesi, gelişme yönünün anlatılması ve egemen üretim biçiminin saptanması gerekir. Program "neden" sorusuna değil, "ne" sorusuna yanıt vermelidir. Ülkedeki genel

ekonomik durumun ve çelişkilerin bir tanımlaması yapılmalı, süreçlerin ve olguların nedenleri ise program dışı propaganda çalışmalarına bırakılmalıdır. Program, akademik bir yaklaşımdan, ders kitabı türü anlatımlardan uzak olmalıdır.

b) Ekonomik gelişmelerin, başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi yığınların yaşamına getirdiği sömürü, yoksulluk, ezgi, esaret ve aşağılama gibi sonuçlar, işçi sınıfı hareketinin bu sonuçlara tepkisi, programda dile getirilmelidir.

c) Üçüncü olarak, proletaryanın siyasal-sınıfsal savaşımının devrim hareketinin temelini oluşturduğu açıklanmalıdır.

d) Programda partinin sonul amacı, devrimin ve proletarya diktatörlüğünün zorunluluğu, hareketin uluslararası niteliği açıklanmalıdır.

İkinci Bölümde, partinin acil siyasal görevleri ve işçi sınıfının öteki sınıflarla ilişkileri formüle edilmeli, devrimin yöneleceği baş düşman ve bu düşmana karşı savaşan bütün parti, sınıf ve katmanların desteklenceği açıkça yer almalıdır.

"Otokrasiye karşı savaşanların tümünün desteklenmesi programda yer almalıdır, çünkü Rus işçi sınıfının ileri öğeleriyle kopmaz biçimde kaynaşmış olan Rus Sosyal Demokrasisi siyasal özgürlük için savaşabilecek, ya da en azından bu savaşa şu ya da bu biçimde omuz verebilecek olan tüm kesimleri ve öğeleri kendi çevresinde toplayabilmek için *genel-demokratik* bayrağı yükseltmek zorundadır." (4)

Üçüncü Bölümde, ki bu bölüme Lenin programın pratik bölümü diyor, üç tür istem bulunmalıdır:

a) *Genel demokratik istemler:* Genel oy; genel, laik, özgür ve zorunlu eğitim; kişi ve konut dokunulmazlığı; kısıtlamasız vicdan, söz, toplanma ve grev hakkı; seyahat ve meslek seçme özgürlüğü; bütün yurttaşların tam eşitliği, sürekli ordu yerine halkın silahsızlandırılması; hukuk ve ceza yasalarının tümüyle gözden geçirilmesi; kadınlarla erkeklerin tam hak eşitliği vb.

b) *İşçi sınıfının yararına istemler:* 8 saatlik işgünü; gece işi-

nin ve 14 yaşından küçük çocukların çalışmasının yasaklanması; bütün işçiler için haftada 36 saatten az olmayacak kesintisiz dinlenme süresi; iş ve fabrika yasalarının endüstrinin ve tarımın bütün dallarına doğru genişletilmesi; iş mahkemeleri kurulması; ayni ödemenin kaldırılması; fabrika sahiplerini bütün kazalardan sorumlu tutan yasaların çıkarılması; işçi ücretlerinin haftalık ödenmesi vb. Lenin, bu bölümü tartışırken *Emeğin Kurtuluşu* programındaki "üreticiler için devlet yardımı" isteminin tümüyle terkedilmesi gerektiğini yazıyor.

c) *Köylülük yararına istemler:* Bunlar öneminden dolayı "Tarım Programı" içinde ele alınıyor. Lenin Rusya'da "tarım programının" iki ana amaç ya da ilkeye dayanması gerektiğini söylüyor: Kırdaki bütün pre-kapitalist, feodal kurum ve ilişkilerin tasfiyesi; kırsal alandaki sınıf savaşımına daha açık ve bilinçli bir karakter kazandırılması.

Lenin taktik sorunlara ve savaşım biçimlerine programda yer verilmesini doğru bulmuyor. Önemsiz oldukları için değil. Ancak soruna açıklık getiriyor. Şunları yazıyor:

"Emeğin Kurtuluşu grubunun dile getirdiği savaşım biçimlerinde (ajitasyon, devrimci örgüt, 'uygun zamanda' kararlı saldırıya geçmek, *ilke olarak* terörü bile reddetmemek) modası geçmiş, ya da yanlış bir nokta görmüyoruz. Fakat işçi sınıfı partisi programında 1885'de yurtdışındaki bir grup devrimcinin programındaki faaliyet biçimlerinin bildirimine yer olmadığına inanıyoruz. Program savaşım biçimlerinin seçimini açık bırakmalıdır. Bunlara militan örgütler ve partinin taktiklerini saptayan parti kongreleri karar vermelidir." (5)

Lenin, çeşitli yazılarında ve bizzat yazdığı programlarda biçim sorularına da önem vermiş; olabildiğince kısa ve özlü; anlatımı sade, anlaşılır ve somut; dili açık ve keskin, uzun tarihsel bilgilerden, süreçleri anlatan yorum ve çözümlemelerden uzak bir program önermiştir. Bir dönem ve aşama budur!

Geçiş İstemleri

Lenin 1917 Eylül'ünde Ekim Devrimi'nin arifesinde yazdığı *"Yaklaşan Felaket"* çalışmasında, devrim Rusya'sının yüz yüze olduğu ağır sorunlardan çıkış için bir dizi önlemler formüle etti. Bu önlem ve istemlerin en önemli özelliği, uygulamaları durumunda devrimci süreci sosyalizme doğru ilerletecek bir karakter taşımalarıydı.

1917 Eylül'ünde, Şubat devriminden 6 ay kadar sonra Rusya'da tam bir kaos hüküm sürüyordu. Demiryolları işlemiyor, fabrikalara hammadde ve kömür dağıtımı yapılamıyor, kentlere yeterli yiyecek sağlanamıyordu. Menşevik ve Sosyalist devrimcilerin de ortak olduğu hükümet üretim, tüketim, ticaret ve bankacılık işlemlerini kontrol edemiyor, kapitalistler ise bilinçli biçimde üretimi sabote ediyorlardı.

Lenin,"Yaklaşan Felaket.." çalışmasında, devrimci bir hükümetin uygulaması gereken, ekonomide denetim ve gözetim sağlamak için zorunlu önlemlerini şöyle sıraladı:

"1. Bütün bankaların, işlemleri devlet tarafından kontrol edilecek tek bir bankada birleştirilmesi ya da bankaların ulusallaştırılması.

2. Kapitalist sendikaların, yani en büyük tekelci kapitalist grupların (şeker, petrol, kömür, demir-çelik vb) ulusallaştırılması.

3.Ticari gizliliğin kaldırılması.

4.Kartelleşme mecburiyeti; yani bütün sanayici, tüccar ve genel olarak işverenlerin birleşmelerinin zorunlu kılınması.

5.Nüfusun tüketici birliklerinde örgütlenmesinin zorunlu kılınması, ya da bu tür örgütlenmelerin özendirilmesi ve denetlenmesi." (6)

Lenin bütün bu önlemlerin, devrimci proletaryanın önderliğindeki bir devrimci diktatörlüğü gerektirdiğini, "benden sonra tufan" diyen Sosyalist-Devrimcilerle Menşeviklerin ise aslında burjuvazinin gerici-bürokratik siyasetini desteklediklerini yaz-

dı. SD'lerle menşevikler Lenin'in önlemlerinin "demokratik" değil, "sosyalist" olduğunu, oysa Rusya'da koşulların sosyalizm için olgunlaşmadığını, sosyalizmden söz etmenin henüz çok erken olduğunu, bu yüzden devrimin burjuva devrimi olduğunu ileri sürdüler. Lenin bunları söyleyenlerin, emperyalizm, kapitalist tekel, devlet nedir anlayamadıklarını, bunları anlayan birinin *sosyalizme yürümekten başka bir ilerleme yolunun bulunmadığını* kabul edeceğini belirtti.

Lenin'e göre bu önlemleri uygulayan devrimci-demokratik bir devlet, başka bir deyimle devlet tekelci kapitalizmi kaçınılmazlıkla sosyalizme doğru bir adım, hatta bir adımdan daha fazlası anlamına gelecektir. Sosyalizm devlet tekelci kapitalizminin bir adım ötesindedir. "Başka bir deyişle , sosyalizm...bütün halkın hizmetine sokularak kapitalist tekel olmaktan çıkartılmış devlet tekelci kapitalizmidir. Modern kapitalizmin temeli üzerinde ileriye doğru atılan her adım pratik olarak karşımıza sosyalizmi çıkarmaktadır." (7)

Lenin devlet tekelci kapitalizminden bir adım ötesinin sosyalizm olduğunu söylerken soruna yalnızca sosyalizmin maddi koşulları açısından yaklaşmadı. Rusya'daki somut durumun somut çözümlemesini yaparken dikkatinin merkezine her zamanki gibi *sınıf iktidarı* sorununu koydu. Bütün bunları Şubat devriminden sonra kritik bir dönemeçte devrimin nasıl ilerleyeceği sorusuna yanıt bulmak için tartıştı. Sorunun program yöntemi açısından taşıdığı önem buradan geliyor.

*"Yaklaşan Felaket"*te, sorunun sınıfsal yönüyle ilgili iki önemli saptama var.

Birincisi, Lenin, mevcut durumda "ya mahvolmak, ya da geleceği en devrimci sınıfa emanet ederek daha ileri bir üretim biçimine geçmek" arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya olduklarını ve önerdiği bütün önlemlerin ancak işçi sınıfı hegemonyasındaki bir iktidar tarafından uygulanabileceğini söyledi. Bu çok önemli, somut bağları içinde düşünülmesi gereken bir

noktadır. Lenin'in saydığı önlemlerin bir bölümü öteki emperyalist-kapitalist ülkelerde çoktan, hem de düpedüz burjuva iktidarları eliyle gerçekleştirilmiş, ama o ülkeleri sosyalizme götürmemiş önlemlerdir. Rusya'da ise, Şubat'la başlayan devrimci süreç devam etmekte; ikili ikidar durumu sürmekte ve soldan destekli burjuva iktidar bu önlemleri yerine getirmek bir yana tümüyle tükenişe gitmektedir. Bu somut koşullarda ortaya atılan istemler hem kaostan çıkış yolu gösteren, hem de sosyalist bir iktidarı zorunlu kılan "geçiş" istemleri özelliğini kazanıyorlar.

İkincisi, Lenin'e göre en kritik sorun köylülüğü burjuvazinin etkisinden kurtarmaktır. İktidar sorununun çözümü, işçi sınıfıyla, köylülüğün çoğunluğunu oluşturan yoksul köylülüğün bağlaşıklığını kurmaktan geçmektedir. (8)

Trotsky ve Geçiş Programı

Trotsky'nin 1938 ilkbaharında yazdığı, sonradan Dördüncü Enternasyonal'in programı olarak kabul edilen, *"Kapitalizmin Can Çekişmesi ve Geçiş Programı "* çalışması üzerinde de kısaca durmamız gerekiyor. Kısaca, "Geçiş Programı" denilen, aslında bir programdan çok program sorunlarını tartışan bir makaleye benzeyen bu yazıda Trotsky geçiş programının asıl amacının asgari program ile azami program arasında köprü kurmak olduğunu belirtiyor.

"Günlük savaşım süreci içindeki yığınlara güncel istemlerle devrimin sosyalist programı arasında köprü kurmalarında yardımcı olmak gereklidir. Bu köprü, bugünün koşullarından ve işçi sınıfının geniş kesimlerinin bugünkü bilincinden çıkarılan ve değişmeyen bir tek sonul sonuca, iktidarın proletarya tarafından fethedilmesine yol açan bir geçiş istemleri sistemini içermektedir." (9)

"Geçiş Programı" dört ülke tipini ele alıyor: Gelişmiş kapitalist ülkeler, geri kalmış sömürge ve yarı sömürge ülkeler, faşizm altındaki ülkeler ve Sovyetler Birliği. En büyük ağırlık gelişmiş kapitalist ülkelere veriliyor; programın belkemiği bu ülkeler ömeğinde oluşturuluyor.

Program üç tip önlem ya da istem formüle ediyor.

Birinci tipi, yığınların yaşam standartlarının savunusuna ve iyileştirilmesine ilişkin acil istemler oluşturuyor. Bunlar sendikal savaşım hedeflerini de gösteren, ama bunlar uğruna yürütülecek savaşımı sendikalara bırakmayan *ekonomik* istemlerdir.

İkincisi, ekonomik ve siyasal düzeylerde bağımsız örgütlenme hakkını savunan ve varolan hakları genişleten *demokratik* istemlerdir.

Üçüncü tip, bir bütün olarak kapitalizmin işçi sınıfının ihtiyaçlarını karşılama yeteneksizliğini ortaya koyan, planlı ekonomiyi ve işçi hükümetini gerekli hale getiren esas geçiş istemleri oluyor.

Trotsky'nin kendi formülleriyle geçiş istemlerini özetlemeden önce bu istemlerin niteliğiyle ilgili bir noktayı daha eklemek gerekiyor. Geçiş programı yalnızca muhatabı devlet iktidarı (kapitalist ya da sosyalist) olan istemler formüle etmekle kalmıyor; işçi sınıfına doğrudan doğruya kendisinin yerine getireceği somut hedefler de gösteriyor.

Trotsky'nin sıralamasına ve formülasyonlarına sadık kalarak geçiş istemlerini şöyle sıralamak mümkün:

1. *Değişebilir ücretler ve çalışma saatleri.* Kapitalist sistemin artan anlamsızlığını özetleyen iki temel ekonomik bela olan işsizlik ve pahalılıkla mücadele, genelleştirilmiş sloganlar ve savaşım yöntemleri istemektedir. Eldeki işyerleri, haftalık çalışma saatlerinin uzunluğu da ayarlanarak mevcut işçi sayısına bölünmeli, ortalama ücretler daha önceki çalışma haftasındaki düzeyin altına düşmememelidir. Mülk sahiplerinin bu istemlerin "gerçekleşemez" olduğunu söylemeleri bizi ilgilendirmez. Şu anda karşılaştığımız sorun, karşıt maddi çıkarların "normal" bir çatışması değildir. Bizim için sorun proletaryayı çürüme, demoralizasyon ve çöküşten kurtarmaktır. Bu istemlerin "Gerçekleşebilirliği" ya da "gerçekleşemezliği" ise sonucunu yalnızca savaşımın belirleyeceği güç ilişkilerine bağlıdır.

2. *Geçiş döneminde Sendikaların Rolü.* Kısmi ve geçici istemler için savaşımda, işçilerin kitle örgütlerine, en başta da sendikalara ihtiyaçları her zamankinden fazladır. Küçük "devrimci" sendikalar kurmak ve korumak sekterliktir. Ama sendikacılık fetişizmini de reddetmeliyiz.

3. *Fabrika Komiteleri.* Geçiş döneminde işçi hareketi sistematik ve dengeli değil, ateşli ve patlamalı bir karaktere sahiptir. Sloganlar gibi örgütlenme biçimleri de hareketin koşullarına tabi olmalıdır. Oturma grevleri ve fabrika işgalleri fabrikanın patronunun kim olduğu sorusunu ve fabrika komitelerini öne çıkarırlar. Fabrika komiteleri görünür görünmez fabrikalarda ikili iktidar kurulmuş olur. Hazırlıksız yakalanmamak istiyorsak fabrika komiteleri için kampanya başlatmalıyız.

4. *"Ticaret sırları" ve sanayide işçi kontrolü.* "Ticaret sırlarını" ortadan kaldırmak sanayinin gerçek kontrolünün ilk adımıdır. İşçiler de en az kapitalistler kadar fabrikanın, tröstün, sanayinin bütün kollarının "sırları"nı bilme hakkına sahiptirler. Ayrıca işçi kontrolü olmadan en basit bir ekonomik plan bile yapılamaz. İşçi kontrolü planlı ekonomi okuludur.

5. *Bazı kapitalist grupların kamulaştırılması.* Sosyalist kamulaştırma programımızın varlığı, yani burjuvazinin siyasal olarak alaşağı edilmesi programımızın varlığı, sürmekte olan geçiş aşamasında bizi sanayinin bazı kilit branşlarının kamulaştırılmasını istemekten geri bırakmamalıdır. Bu kamulaştırmaların reformist "ulusallaştırma" sloganından farkı, tazminat ödemeyi reddetmesi, yığınların kendi gücüne dayanması ve kamulaştırma sorunu ile iktidarın işçiler tarafından ele geçirilmesi sorunu arasındaki bağ kurmasındadır.

6. *Özel bankaların kamulaştırılması ve kredi sisteminin devletleştirilmesi.* Emperyalizm finans kapitalin egemenliği demektir. Ekonominin gerçek komutası bankalardadır. Bankaların kamulaştırılması, hiçbir durumda banka hesaplarının kamulaştırılması değildir.

7. *Grev gözcülüğü/savunma ekipleri/işçi milisi/proletaryanın silahlandırılması.* Proletaryanın savaşımının keskinleşmesi sermayenin karşı saldırı yöntemlerinin de keskinleşmesi demektir. Burjuvazi hiçbir yerde resmi polis ve ordusuyla yetinmiyor. İllegal ve yarı illegal faşist birlikler vb. örgütlüyor. İşçi sınıfı bunlara ancak arkasında on milyonlarca ezilenin desteğini hisseden silahlı işçi birlikleriyle karşı koyabilir. Grev gözcüleri proletarya ordusunun temel çekirdekleridir. Her grev ve sokak gösterisinde işçilerin özsavunma gruplarının yaratılmasını propaganda etmeliyiz. Kendisini silahlandırmak, proletaryanın kurtuluş savaşımını emredici gereklerinden biridir.

8. *İşçi-köylü ittifakı.* İşçilerin silah arkadaşı ve kırsal alandaki karşılığı tarım emekçileridir. Bunlar aynı sınıfın iki parçasıdır. Çıkarları birbirinden ayrı değildir. Köylüler (çiftçiler) başka bir sınıfı temsil ederler. Onlar köy küçükburjuvalarıdır. Küçükburjuvazi yarı proleterlerden sömürücü öğelere kadar değişik katmanlardan oluşur. O halde proletarya kırsal alanda bağlaşıklarıyla, düşmanları arasında sınır çizgileri çekerek bir savaşım yürütmelidir. Dördüncü Enternasyonal'in seksiyonları olabilecek en büyük somutlukla her ülkenin koşullarını dikkate alan geçiş istemleri üzerinde çalışmalıdırlar.

9. *Emperyalizme ve savaşa karşı mücadele.* Önümüzdeki dönemde devrimci partinin başarısı esas olarak savaş konusunda izleyeceği politikalara bağlıdır. "Silahsızlanma", "Tarafsızlık", "Anayurt savunması" gibi kavramların gerçek anlamlarını deşifre etmeliyiz. Burjuva hükümetlerine bir tek insan, bir tek kuruş vermeyelim. Silahlanma programlarına hayır. İşçi örgütlerini asker-polis kontrolünden tam bağımsızlığı. Gizli diplomasinin tümüyle ortadan kaldırılması. Sürekli ordunun halk milisi ile yer değiştirmesi vb.

10. *İşçi-köylü hükümeti.* İlk kez 1917'de Bolşeviklerin ortaya attığı bu formülasyon Ekim Devrimi'nde kesin olarak doğrulandı. "İşçilerin ve köylülerin devrimci demokrat diktatörlüğü"

bundan çok farklıdır; bu sınıf ittifakının burjuva türüdür. Proletarya partisi burjuva-demokratik sınırların ötesine geçmeyi reddederse, onun köylülükle bağlaşıklığı sermayeyi desteklemesi anlamına gelecektir. Biz bu sloganı ancak 1917'deki anlamıyla kabul ederiz.

11. *Sovyetler.* Belirtildiği gibi fabrika komiteleri, fabrika içindeki ikili iktidarın öğeleridir. Var olmaları ancak yığınlardan gelecek artan basınca bağlıdır. Fabrika komiteleriyle birlikte savaşa ve pahalılığa karşı özel gruplaşmalar ve hareketin başka merkez çevreleri de kısa sürede dağınıklıklarını ve yetersizliklerini hissedeceklerdir. Bir il sınırları içindeki farklı istem ve savaşım biçimlerinin nasıl uyumlaştırılacağı türünden sorular çıkacaktır. Tarih bunun sovyet tipi örgütlenmeyle başarılabileceğini gösteriyor. Proletaryanın bütün akımları en geniş demokrasi temelinde sovyetlerin önderliği için mücadele edebilirler. O halde "Sovyetler" sloganı geçiş istemleri programının tacıdır.

12. *Sömürge-yarı sömürge geri ülkelerde geçiş istemleri.* Bu ülkelerde en ilkel ekonomik biçimlerle kapitalist teknik ve kültürün son sözleri iç içedir. Bu ülkelerde temel görev, tarım devrimi, yani, feodal mirasın tasfiyesi ve emperyalist boyunduruğu kırarak ulusal bağımsızlığı kazanmaktır. Bu ülkelerde devrimci gelişmenin genel yönelişi 1905,1917 Şubat ve 1917 Ekim devrimlerinin gösterdiği sürekli devrim kavramı çerçevesinde olacaktır.

13. *Faşist ülkelerde geçiş programı istemleri.* İşçi sınıfı için bu ülkelerde yeni bir program yapmak olağanüstü zordur. Program deneyimden çıkarılır. Var olmayan bir liberal burjuvaziyle halk cephesi arayışları iktidarsızlık göstergesidir. Demokratik sloganlar kitleleri mobilize etmekte ciddi bir rol oynayabilir. Ama bunlar bizim için gelip geçici, tekil sloganlardır. İspanya'da olduğu gibi burjuva ajanları tarafından proletaryanın boynuna geçirilen demokratik ilmik değildir.

Geçiş istemleri ve "geçiş programı" konusundaki aktarma ve

özetler devrim teorisindeki ilerlemelerin program anlayışına nasıl yansıdığını gösteriyor. Asgari-azami program kalıbı hem tarihsel hem de teorik olarak aşılmıştır. Bu ilerlemeyi yok sayarak 1902'lerin anlayışında takılıp kalmak tam bir tutuculuk ve dogmatizmdir. Ancak, "geçiş programı" yaklaşımını da her şeyi çözen bir sihirli formül olarak anlamamak, sağladığı ilerleme ile birlikte yol açtığı problemleri de gözden kaçırmamak gerekiyor.

Bizzat Trotsky'nin de söylediği gibi, "geçiş programı" "tam (tamamlanmış=complete) bir program değildi. Tam bir program, emperyalist aşamadaki modern kapitalist toplumun teorik ifadesini içermelidir." (10) Bu açıdan, program yapısı sistematiği açısından Lenin ve Bolşeviklerin modeli üstünlüğünü korumaktadır. Trotsky'nin yazdığı Dördüncü Enternasyonal programı aslında Lenin'in program şemasındaki, Lenin'in "programın pratik bölümü" dediği bölüme denk düşüyor. Trotsky'nin uyarısına rağmen "geçiş programı" geliştirilip tam bir program durumuna getirilemedi. Getirilemediği noktada da, Trotskyist program yöntemi Leninci program anlayışının bileşenlerinden birine indirgenmiş oldu. Hâlâ, tam bir program olmayan ve önemli ölçüde yazıldığı zamanın ve koşulların izini taşıyan, bu nedenle örneğin az ve orta gelişmiş ülkelerle ilgili bölümleri son derece sınırlı olan 1938 programında ısrar da tutuculuktur.

Lenin'deki geçiş istemleri ve Trotsky'nin "geçiş programı" Marksist program anlayışını nasıl ve hangi yönlerde geliştirmiştir ve temel yöntemsel katkıları hangi noktalardadır?

Her özetleme ve sıralamının eksikler taşıyacağını unutmadan şu noktaların altını çizebiliriz:

Bir: Geçiş istemleri, en başta işçi sınıfı ve emekçi yığınları bağımsız eyleme kaldıracak, savaşıma seferber edecek bir karakter taşımaktadır. Bu istemler öne sürülürken ölçü bir burjuva iktidar altında uygulanabilir olup olmadıkları değil, işçi-emekçi yığınların gerçek-acil ihtiyaçları olup olmadıklarıdır. Esas işlevleri, savaşım içinde işçi sınıfının bilinç ve örgütlülük düzeyini yükseltmektir.

İki: Bu istemler Sovyet tipi bir alternatif iktidar odağı yaratma prespektif ve girişimiyle öne sürülmekte, bu nedenle de işçi sınıfı hegemonyasındaki bir iktidara geçişin kaldıracı olma özelliği taşımaktadırlar.

Üç: Geçiş programının bir önemli özelliği, öne sürülen istemlerin teorik olarak kapitalist çerçeveyi aşmaması, ama pratik sonuçları açısından burjuva iktidarın sınırını ve kapitalist düzenin açmazını ortaya koymasıdır.

Bütün bunlardan çıkarılacak önemli sonuçlardan biri şudur: İleri sürülen istemlerle savaşa kaldırılacak güçlerin bileşimi ve hedeflenen siyasal iktidarın karakteri arasındaki ilişki, zaman ve mekâna, yaşanan pratik sürece yakından bağlı son derece somut bir ilişkidir. Başka bir yerde, başka bir zamanda, başka koşullarda burjuva reformlar anlamına gelecek önlemler, 1917 Rusya'sında sosyalizme geçiş karakteri kazanabilmektedir. *Bu yüzden, bu tür istemler programın asli, deyim yerindeyse tarihsel ve stratejik temelini oluşturmaz, bütün ülkeler için geçerli bir genellik de taşımazlar.* Daha çok iktidarı almaya yönelik taktik ve konjonktürel bir özellik taşırlar. Programı, adına ister "geçiş", ister "yapılacak işler" programı densin, bu tür istemlerle eşitlemek program sorununu taktik bir soruna indirgemek demektir.

Programı, "işçi sınıfı partisi için program, iktidar alındığında yapılacak işler planıdır" (11) olarak tanımlayan bir yaklaşımın ayrıca iki ek zaaf taşıması kaçınılmazdır. Devrimini yapmamış, özellikle de devrimci durum yaşamayan bir ülkedeki, iktidardan henüz uzak bir hareket açısından ele alırsak bu istemlerin bir yapılacak işler planı vermesi ne mümkün ne de doğrudur. Uygulanacak somut işler planına indirgenmiş bir program anlayışı, devrimin siyasal ordusunu oluşturma, iktidarı alma temel sorununu "strateji tartışması" diyerek küçümsediği için son derece eksik; yapılacak işleri somutlayıp ayrıntılandırdığı oranda çabuk eskiyen; devrim iktidarının karşılaşacağı güç ilişkilerini ön-

ceden kestirmek mümkün olmadığı için de gerçekleşme inandırıcılığı vermeyen bir program olmaya yazgılıdır. Bu tuzaktan kurtulmanın yolu, programda en temel, çabuk eskimeyen geçiş istemlerini, dönüşümleri ana yol ve yöntemleriyle formüle etmektir.

Devrimci marksist bir program anlayışının burada ana eksenini çizmeye çalıştığım noktadan, kazanılmış açıklıklarda başlayarak geliştirilebileceğini düşünüyorum. En geniş tanım ve içeriğiyle aldığımız zaman bile program bizim için sınıf iktidarını ve komünizmi amaçlayan devrimci partiden ayrı düşünülemeyecek bir konudur.

İçinden geçmekte olduğumuz dönem ve dünya süreçleriyle de ilişkilendirilmesi gerekiyor.

O halde dönemin ve partileşme sürecinin sorunlarını da irdelememiz gerekiyor.

4. BÖLÜM
DÖNEM-PARTİ-PROGRAM

1980'li yıllann sonunda başlayan, tüm dünyayı etkisine alan ve egemen eğilimleri giderek netleşen bir yeni dönemden geçiyoruz.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşüyle birlikte, dünya, yeni bir emperyalist paylaşım ve gericilik dönemine girmiştir. Sosyalizmin restorasyonu ve çözülüşü, dünya dengelerini ve "eski düzen"i alt-üst eden, emperyalistler arası hegemonya ve yeni pazar kavgalarını kızıştıran, dünyadaki bütün gelişmeleri doğrudan ve birinci derecede etkileyen bir gelişmedir. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin niteliği, sosyalistliği, aynca tartışılması gereken ve tartışılan bir konudur. Bu ülkelerin dağılmasının yol açtığı gelişmeler ise, bu tartışmaların ötesinde çıplak sonuçlarıyla ortadadır.

Bir kez, emperyalist-kapitalizm, içindeki sosyalist enklaveyi eriterek, dünyanın belli parçalanndaki sosyalizm denemelerini geri çevirerek, tek, egemen ve rakipsiz dünya sistemi olma konumunu güçlendirdi. Tek ve kapitalist dünya pazan, bu temelde oluşan hiyerarşi, sömürü ve egemenlik ilişkileri tüm dünya süreçlerinin içinde devindiği nesnel çerçeveyi oluşturuyor. Herkes ve herşey bu çerçevenin içindedir. Sosyalist enklavenin varlığı ve yokluğu arasındaki fark, bu ülkelerin dünya güç ilişkilerinde tuttuğu yerden çok ötede sonuçlar yaratmıştır. Sovyetik, anti-

sovyetik ya da eleştirel sovyetik hiçbir sosyalist akım ve hareket çözülüşün yıkıcı, dağıtıcı sonuçlarının dışında değildir. Başka bir açıdan bakıldığında sosyalizm denemelerinin çözülmesi, komünizm tehlikesi ve ortak düşman karşısında kendi aralarındaki hegemonya, pazar ve pay kavgalarını ikinci plana atan emperyalist-kapitalist güçlerin, büyük ve birleştirici bir düşmandan yoksun kalması anlamına geliyor. Dahası, çözülüşüyle birlikte tekelci kapitalizm, eksiklikleri ne olursa olsun kendisine alternatif bir sistemin denetleyici, kendi sistemini reforme etme anlamında düzeltici basıncından da kurtulmuştur. Şimdi, tekelci kapitalizm bütün sorun ve çelişkileri, insanlık dışı özüyle çırılçıplak ortadadır. Pervasız saldıganlığının, zafer türkülerinin altında tarihsel haksızlığı ve sınırları belirginleşmiş bir sistemin çaresizliği sırıtıyor.

İkincisi, dünya çapında güç ilişkileri önemli değişikliklere uğradı. Emperyalistler arası hiyerarşi ve hegemonya kavgası bu değişikliklerle birlikte hızlanıyor. Yeni bir emperyalist paylaşım dönemine girildi. Emperyalist paylaşımın temelinde güç var. Pay güce göredir. Güç ilişkileri değişiyorsa; payların da değişmesi gerekiyor. "Kapitalistler dünyayı hınzırlıkları nedeniyle değil, ulaştıkları yoğunlaşma düzeyi kâr sağlamak için onları bu yola zorladığından paylaşıyorlar. Ve dünyayı 'sermayeleri', 'güçleri' oranında paylaşıyorlar; çünkü kapitalizm ve meta üretimi a .ında başka bir paylaşma yöntemi olamaz. Güç de ekonomik ve siyasal gelişmelere bağlı olarak değişiyor. Olanları anlayabilmek için, güç ilişkilerindeki değişikliklerin hangi sorunları çözdüğünü bilmek gereklidir. Bu değişikliklerin salt ekonomik mi, yoksa ekonomik olamayan mı (örneğin askeri) olduğu sorunu, kapitalizmin son aşaması ile ilgili temel görüşleri değiştirmeyecek ikincil bir sorundur. Kapitalist gruplar arasındaki mücadelenin içeriği sorunu yerine, bunların (bugün barışçı, yarın savaşçı ve öbür gün yine savaşçı olacak) biçimleri sorununu koymak bir bilgiç durumuna düşmektir." (1) Lenin'in bu özlü ve

anlamlı değerlendirmesi geçerliliğini koruyor ve "emperyalist entegrasyon" süreçlerini anlatarak, emperyalistler arası çatışma ve paylaşımın artık mümkün olmadığını ileri süren entelektüel bilgiçlerin sayısında dünden bugüne bir azalma olmadığı da anlaşılıyor. Aslında, entegrasyonla çatışma iç içe gidiyor. Paylaşım ve yeniden paylaşım ise kimi zaman barışçı, kimi zaman savaşçı yöntemlerle yapılıyor. Bu gün, tek dünya pazarı ve enternasyonelleşen üretim süreçleri "küresel" örgütlenme ve planlamayı gerektirirken dünya her gün yeniden parçalanıyor ve paylaşılıyor. Emperyalistler arasındaki alt-entegrasyonlar ise bir yanıyla "üçüncü dünya"ya karşı bir yeni blok ve "düzen" oluştururken, bir yanıyla da sistem içi rekabet ve kavga cephelerini biçimlendiriyor. Emperyalist ülkeler arasında savaş yakın bir olasılık olarak görünmüyor. Ama, bugün dünyadaki bütün savaşların bir tarafında doğrudan ya da dolaylı biçimde emperyalizm bulunuyor. Emperyalistler arası bir savaşın bugün yakın bir olasılık olarak gündemde olmaması, emperyalizmin militarist ve saldırgan özünü değiştirmiyor.

Üçüncüsü, yaşanan, döneklerin döne döne söyledikleri gibi, olumlu anlamda "değişim" değil tam bir gericileşmedir. Dünya, daha önce de yaşadığı gericilik dönemlerinin birinden geçiyor. Gericilik tamdır ve dünya çapındadır. Tekelcilik yalnız ekonomik değil, aynı zamanda siyasal tekelleşmedir. Oligarşik diktatörlüktür. Tekelci kapitalizm, burjuvazinin ilerici olduğu dönemlerde kazanılanlar da içinde olmak üzere ilerici insanlığın bütün kazanımlarını geri alan, ekonomik sömürü, militarizmle birlikte, siyasal terör, bireycilik, bencillik, bilgisizlik, sevgisizlik üreten bir büyük gericiliktir. Bütün emperyalist-kapitalist ülkelerde devlet aşırı derecede merkezileştirilmiş, kuvvetler ayrılığı ve temsili demokrasi kuralları sistemin dekorasyon süsü haline getirilmiş, siyasete katılım ve denetim olanakları yığınların elinden tümüyle alınmıştır. Bunlar, gericileşmenin somut, elle tutulur göstergeleridir.

Tekelci-emperyalist sistem, ayrıcalıklı ve çarpıtılmış ihtiyaçlarını karşılama temelinde emperyalist ülke insanlarını insanlığın birikim ve değerlerine yabancılaştırırken, sömürdüğü ülkeler insanını ise, açlık, yoksulluk ve kanlı savaşların cenderesine itmiştir. Sömüren-sömürülen çelişkisi bugün, sömürülen-ezilenler safının dünya nüfusunun dörte üçünü kapsadığı dramatik bir çelişki olarak yeniden üretiliyor. Kapitalist ideologlar ve dönekler, otomosyon ve kompütasyon alanlarındaki yenilikleri, teknolojik buluşları göstererek sistemin gerici değil ilerici, ya da ilerlemeci olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar. Bu teknolojik-determinist yaklaşımların temel yanılgısı, sorunun odağına insanı, kitleleri değil, insana hizmet amacından uzaklaştırılmış teknolojiyi koymalarıdır. İnsan ve toplum ölçü alındığında günümüzün gerçeği ilerleme değil gerilemedir.

Gericilik döneminin hem nedeni, hem sonucu olan bir başka olgu, dünya çapında devrim ve sosyalizm dalgasının geri çekilmesi, hattâ dibe vurmasıdır. Sosyalizm bugün, dünya ve tek tek ülkeler düzeyinde reel ve alternatif bir siyasal güç değildir. Bir dönem her türlü başkaldırının evrensel ideolojisi olan komünizmin yığınlar gözündeki inandırıcılığı zayıflamıştır. Siyasal, askeri, ideolojik her türlü emperyalist saldırganlığın arttığı bir dönemde devrim ve sosyalizm güçlerinin zayıf ve dağınık durumu dönemi gerici yapan önemli etkenlerden biridir. Günümüz dünyasının paradokslarından biri şudur: Emperyalist-kapitalizmin, çelişki ve sorunları derinleşiyor; sistem tarihsel-nesnel sınırlarına yaklaşıyor. Ancak, bu nesnel ve bir anlamda kendiliğinden gidişi bilinçli-iradi müdaheleyle devrimci bir yörüngeye oturtacak öznel öğe, enternasyonal-devrimci siyaset ve örgüt eksik kalıyor.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuçlar var:

Bir: Dönem gerici ve barışçıl olmayan bir dönemdir.

İki: Devrimci komünizm açısından enternasyonal ve ülkesel görevler ayrılmaz bir bütün oluşturuyor. Bugün, enternasyonal

olmadan verili ülke anlamında ulusal olmak, evrenseli yakalamadan, özgülü yakalamak ya da tersi mümkün değildir. Enternasyonalizm, yalnız geleceği kazanmanın değil, yeniden toparlanmanın da olmazsa olmaz koşuludur.

Üç: Dönemin temel görevleri, ideoloji, siyaset ve örgüt alanlarında yenilenme, devrimci-komünist bir program üretme, doğru ve devrimci hedefler temelinde bir yıpratma savaşını yürüterek güç ve mevzi kazanma olarak öne çıkıyor.

Dört: Toparlanma ve yeniden devrimci yükseliş zaman alacaktır. Temel ve belirleyici alanlarda atılacak adımların, günlük, günübirlik sorunların peşinde amaçsızca zaman tüketmekten çok daha devrimci olduğu bilinciyle davranılmalıdır.

***

12 Eylül darbesinin amaçlarından biri, Türkiye kapitalist ekonomisini "dışa açmak" yani emperyalistleşmekti. Türkiye'nin bu günkü süreçlerini kavramak, 1980'de başlayan emperyalistleşme yönelişinin 1994'de hangi noktada olduğu sorusunu yanıtlamakla mümkündür.

Türkiye'nin Dönemeci çalışmasında, "emperyalistleşme serüveni" dediğim sürecin dinamiklerini, zorluklarını ve yol açacağı gelişmeleri irdelerken şu saptama ve değerlendirmeleri yapmıştım:

Bir: "Bugünün dünyasında dışa açılmayı, emperyalistleşmeyi istemeyen hiçbir kapitalizm yoktur. Türkiye kapitalizmi on yıllardır bir yandan Avrupa ile bütünleşme, bir yandan da İslâm dünyasıyla yakınlaşma yollarından dışa açılmaya çalışıyor. 1990'ların yeniliği, ülke kapitalizminin ulaştığı gelişme, yoğunlaşma düzeyinin sermaye ihracı isteğini acilleştirmesi, tekelci sermayenin fiilen böyle bir doğrultuya girmesi ve devletin de ana siyasetlerini emperyalistleşme stratejisine göre biçimlendirmesidir." (s. 141)

İki: "Türkiye kapitalizminin ekonomik ve siyasi-askeri gücü kendi başına bölgenin süper devleti olmaya yetmiyor. Hem bu-

nun, hem de emperyalist merkezlere aşırı bağımlılığın sonucu olarak, Türkiye tekelci kapitalizminin emperyalist hiyerarşiye Irak tipi meydan okuması söz konusu değil. Daha çok ABD'nin çağrı ve onayına bakıyor. Türkiye'nin önde gelen emperyalist ülkelerin onayı ve desteği olmadan yeni pazarlar kapma olanağı yoktur. Türkiye kapitalizminin kapasitesi, büyük emperyalist ülkelerin taşeronu bir alt-emperyalist ülke olmakla sınırlıdır." (s. 142)

Üç: "Türkiye alt-emperyalist bir ülke olma yolunda emekliyor. Gücünün zayıflığından, emperyalistleşme yolunun içeride ve dışarıda, siyasal gerilimlerle dolu, çatışmalı bir yol olmasından gelen zorluklar var. Türkiye sonucu önceden bilinmeyecek bir serüvene girmiştir. Emperyalistleşme, her zaman bir serüvendir." (s.145)

Dört: "Dış ekonomik ilişkilerin yönünü değiştirmek, dış pazara açılmak isteyen tekelci burjuvazinin, yoğun işgücü sömürüsünden, emek-sermaye çelişkisinin silahlarını kullanmaktan başka çaresi yoktur." (s.147)

Gelişmeler, emperyalistleşme serüveninin bu aşamadaki sonuçlarını değerlendirmemize yetecek verileri orta koydu. *Devrim*'in 18. sayısında şunları yazdık: .

"Türkiye'nin emeperyalistleşme yönelişleri büyük emperyalist güçler tarafından terslenmiştir.

Dış siyasetteki son gelişmelerden sonra, kimse 'Adriyatik'ten Çin seddine' kadar büyük Türk davasından söz edemiyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Ermenistan ve Kıbrıs siyasetleri tıkanmış, hattâ kendi kullandıkları sözcüklerle 'iflas etmiş', 'fiyaskoyla' sonuçlanmıştır...uluslararası alandaki gelişmeler Türkiye için olumsuz bir yönde seyrediyor. Son gelşmeler, ne Türkiye'nin emperyalistleşme siyasetinden vazgeçtiği, ne de uzun erimde tüm şansını yitirdiği anlamına geliyor. Ama bugün için bir tıkanma ve sıkışma ile yüz yüze olunduğunu gösteriyor.

Rusya, bütün iç sorun ve güçlüklerine rağmen önemli bir

dünya gücü olmaya devam ediyor. Balkanlarda Yunan ve Sırplarla bağlaşıklığını güçlendirmiş; Bosna sorununda ağırlık koyarak prestijini yükseltmiştir. Asya'da slav hegemonyasını yeniden kuruyor. Bu hegemonyanın dışına çıkmak isteyen Gürcistan'a karşı Abhazları, Azerbaycan'a karşı Ermenileri destekliyor.

Emperyalistleşme sürecinin karşılaştığı engellerin, içeride sömürünün daha da yoğunlaşması, işsizliğin artması, sınıf savaşımında şiddet yöntemlerine başvurulması gibi sonuçlar doğuracağı kesindir. Türkiye'de bugün yaşananlar bu çerçeveye oturuyor." (Türkiye Nereye Gidiyor? *Devrim*, Sayı:18, Temmuz-Ağustos 1993)

Yeltsin ile Clinton arasında gerçekleştirilen ve "Yeni Yalta"da denilen son zirve, Rusya'nın nüfuz ve egemenlik alanlarının ABD tarafından resmen kabulü ve Türkiye'nin Ortaasya heveslerinin toprağa gömülmesi anlamına geliyor.

Özetleyecek olursak, emperyalistleşme yönelişi bu aşamada başarısızlığa uğradı. Bununla birlikte "Emperyalist Türkiye" savunucuları da hızla konum yitiriyorlar. Ve olaylar, tam da yazıldığı gibi, içeride sömürünün yoğunlaşması, sınıf savaşımının siyasal olduğu kadar ekonomik şiddet yöntemlerine başvurularak yürütülmesi yolundan ilerliyor.

Dışa açılma, emperyalistleşme arayışlarının şimdilik kaydıyla da olsa hüsrana uğramasıyla birlikte, soğuk savaş dönemi siyasetleriyle yeni dış siyaset arayışları arasındaki ikircim ve çatışmalar da daha açık biçimlerde su yüzüne çıkıyor.

Kürt ulusal hareketi ve siyasal İslâm, ikisi de uluslararası boyutlu iç sorunlar olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter ve laik kemalist kuruluş ilkeleriyle çatışıyorlar. Devlet, bir yandan ve özellikle Kürt hareketine karşı iflas etmiş geleneksel siyasetini giderek artan bir şiddetle uygularken, bir yandan da siyasal İslâm'a karşı tavrında daha açık görüldüğü gibi, uzlaşma, ehlileştirme yöntemlerine başvuruyor. Ancak, gelişmeler, iki sorun-

da da, var olan ilke ve siyasetlerde değişiklik ve düzeltmeler yapmadan statükoyu sürdürmenin mümkün olmadığı bir noktaya dayanmıştır.

Bütün bu iç ve dış sorun ve çelişkilerin düğümlendiği noktada, ekonomik-toplumsal anlamda yapısal, aynı zamanda tarihsel boyutlu bir kriz yaşanıyor.

Düzenin sorunlara ve krize müdahale yöntemi şiddet ve reformdur. İki yönteme iç içe, birlikte başvuruluyor. Şiddet ve reform bir madalyonun iki yüzü oluyorlar. Reform, askeri-sivil darbe ve kurumlaşmalarla sağlamlaştırılmış bir zemin üzerinde başvurulan bir düzeltme ve yeniden düzenleme işlemidir. Düzenin geleceğini güvenceye almak için yapılıyor.

12 Eylül'le devlet, sistematik şiddet temelinde yeniden örgütlendi ve tekelci-gerici kurumsallaşmalarla güçlendirildi. Devletin kücültülmesinden çokca söz edildiği bir dönemde devlet aşırı derecede büyütüldü. Siyasal erkin genel oy ve temsili demokrasi mekanizmalarının dışında merkezileşmesi, silahlı kuvvetler ve polis gibi merkezi baskı aygıtlarının güçlendirilmesi, siyasal partiler başta olmak üzere, sendikalar, sanat-kültür ve basın kuruluşlarının tekelci devletin etki ve denetimi içine alınması, toplumsal muhalefet odaklarının, düzen karşıtı örgütlülüklerin ezilmesi, işlevsizleştirilmesi ve dönüştürülmesi devletin büyütülmesinin somut görüntüleridir. Seçmeli terör, ayrımcı ve ayrıcalıklı hukuk tamamlayıcı uygulamalardır. Türkiye'de genel oy, serbest seçim, yasa önünde eşitlik, suçun yasayla belirlenmesi, yargının bağımsızlığı, yargıç güvencesi, kişi, konut, milletvekili dokunulmazlığı, yaşama, düşünce, örgütlenme özgürlükleri vb. ilke, kurum, hak ve özgürlükler buz üstüne yazılmış yazılar gibidir. Başta Anayasa, yasalar ve tüm hukuk düzeni, hak ve özgürlüklerin değil yasak ve tabuların sayıldığı metinlerdir. Kaldı ki, olduğu kadarıyla yasalar da herkese eşit uygulanmıyor. Kime ayrıcalık, kime eziyet uygulanacağına yasalar, yasalarda tanımlanan fiiller değil tekelci terör devletinin birimleri karar veriyor.

Böyle bir devlet ve düzen, biriki yasal düzenlemeyle demokratikleşemez. Bu gerici ve yiyici parlamentodan hak ve özgürlükleri genişletecek düzenlemeler beklemek saflıktır. "Demokratikleşme" denilen maskaralığın yığınları boş hayallerle oyalamak için icad edilmiş bir keçi boynuzu olduğunu artık herkesin anlaması gerekiyor.

Başka türlü söylersek, Türkiye düzeninin siyasal anlamda liberalleşeceği, demokratikleşeceği varsayımı ve beklentisi üzerine oturtulan reform analizlerinin dayanağı yoktur.

Bunlar bir kenara yazılması ve hiç unutulmaması gereken gerçeklerdir. Öte yandan, düzenin sivil darbe ve tekelci-terörcü kurumlaşmalarla altyapısı hazırlanmış bir zemin üzerinde reform denemelerine yöneldiğini de görmek gerekiyor. Kürt sorununa düzeniçi "siyasal çözüm", Türk-İslâm sentezi yönünde yeni düzenlemeler, AT Gümrük Birliği'ne kabulü kolaylaştıracak Anayasa ve yasa değişiklikleri, yalnız KİT'lerin değil, eğtimden sağlığa kadar tüm kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, ordunun modernizasyonu reformcu yöntemlerin uygulanacağı alanlar olarak biliniyorlar.

Gündemdeki reformlar zorunlu, sorunlu ve gerici karakter taşıyor.

Düzen, varlığını ve geleceğini güvence altına almak için, çürüyen yanlarını budamak, belirtilen alanlarda değişiklik, düzeltme ve iyileştirmeler yapmak zorundadır. Reform yönelişinin iki temel hedefi, Türkiye Cumhuriyeti'nin çürüyen kuruluş ilkelerinin revizyonu ve devletin yönetsel (administratif) yapısının reoganizasyonudur. Bu hedefler için hangi somut düzenlemelere gidileceğini önceden söyleme olanağı yok. Kesin olan, uzun süre böyle gidilemeyeceğidir. Yerel yönetimlere özerklik ve bir tür eyalet sistemine geçiş, cumhuriyetin Türk ulus kimliği ile özdeş üniter yapısının; şeriatçı İslâmla uzlaşma ve Türk-İslâm sentezini devlet ve toplum örgütlenmesinin yeni ilkesi durumuna getirme kemalist laikliğin revizyonuna açılan kapılar olabilir.

Reform yönelişi, düzen açısından çeşitli açılardan sorunlu bir süreçtir. En başta, reformların kaçınılmazlığını görüp, buna göre davranmak isteyenlerle, reformları bir kez başladı mı arkası gelecek düzen için tehlikeli bir ödün siyaseti olarak değerlendirip karşı çıkanlar arasında çatışma var. Emperyalistleşme serüveninin bu aşamada başarısızlığa uğraması reform yanlılarının elini zayıflatan, geleneksel siyasetlerin ısrarlı izleyicisi silahlı kuvvetlerle, devlet bürokrasisinin konumlarını güçlendiren bir etki yapıyor. Prensler dönemi gürültülü biçiminde bitirilirken, mülkiye ve dış işleri bürokratları ön plana çıkıyor. "Demokratikleşme" konusundaki göstermelik düzenlemeler, Avrupa Topluluğu'na giriş çabaları kolayca gerilim ve çatışma konuları haline geliyor. Kemalizmin ortak payda, birleştirici ilke olma özelliğini yitirdiği koşullarda, Türk milliyetçiliği ve şeriatçı İslâm toplum düzeyinde güç kazanırken, kemalist-laik güçler de devlet ve silahlı kuvvetler içindeki konumlarını koruyorlar. Sermaye cephesinde reformlar konusunda görüş ve tutum birliği olmadığını görmek, ama burjuvazi arasındaki çelişkileri abartan, kurgulayan yaklaşımlardan da uzak durmak gerekiyor.

Nihayet, söz konusu olan gerici reformlardır. Neden?

Bir kez, bu reformlar, toplumsal bir yükselişin, devrimci savaşımın "yan ürünleri" değil, faşist ve gerici bir stabilizasyon sürecinin tamamlayıcı adımlarıdır. (Kürt hareketi açısından durum farklıdır.)

İkincisi, tüm sermaye güçlerinin ekonomik, hattâ toplumsal sorunları çözecek bir sihirli anahtar gözüyle baktığı KİT'lerin satışı ve özelleştirme, somutta toplumsal ilerleme ve ekonomik gelişme sağlamaktan çok borç faizlerini ödemek türünden mirasyedici bir amaç taşıyor.

Üçüncüsü, bazı düzenlemeler nesnel ve ekonomik olarak geliştirmeci olsa bile gerici nitelikleri değişmiyor. Çünkü gericiliğin ilericiliğin ölçütü, makina, araç gereç üretimi vb. değil insandır. Türkiye kapitalizminin, krizin yükünü kime fatura ede-

ceği noktasında tercihi açıktır. Reform ve uzlaşma siyasetleri, işçi-emekçi yığınlara, hattâ orta katmanlara "sus payı" veren ekonomik önlemlerle desteklenmek bir yana, bu kesimlerden almaya, daha çok ve hep almaya dayanıyor. Milyonlarca emekçiyi açlık sınırına iten bir düzenin kendisi de reformları da gericidir.

Dördüncüsü, reformlar Türkiye'de düzendışı devrimci muhalefet odak ve örgütlenmelerini tasfiye etmeyi hedefliyor. Tekelci Terör Devleti, sosyalist sola karşı iki tavır izliyor. Taktiğinin birinci yönü, sosyalist birikimi sopadan sonra havuç ikram ederek evcilleştirmek, kendi denetimindeki zararsız legalite alanına çekerek devrimciliğinden uzaklaştırmaktır. İkinci yön, devrimci olmakta ayak direyenleri seçmeli terör uygulayarak "cezalandırmak", devrimcilikle "terörist"liği özdeşleştirmek, bu yöntemle devrimcileri tecrit, halk yığınlarını da terörize etmektir. İki durumda da hedef, devrimciliği tasfiye etmektir.

Düzenin reformcu yöntemlere başvurması, hattâ bunları gerçekleştirmesi, sınıfların karşılıklı yer alımı, devrim programı, özgür örgütlenmenin stratejik önemi gibi temel sorunlar açısından değişiklik ve yenilik getirmiyor.

Söz konusu reformlar emekçi yığınların yaşam ve mücadele koşulları açısından ileri bir adım özelliği taşımıyor. Lenin'in 1907'de yazdıkları bugünün Türkiye'si için de geçerlidir:

"Varolan siyasal temelde ve varolan güçler dengesinde 'reformlar' yolu, yığınların koşullarını iyileştirmek, ya da özgürlüğünü genişletmek değil, yığınların özgürlüksüzlüğünü ve köleliğini bürokratik olarak düzene koymak anlamına gelir." (2)

Gerici reformlarla ilgili iyimser hayeller yaymak, tekelcilere akıl hocalığı yapmak, yine Lenin'in deyimiyle sermayenin reform projelerini "yamamaya" çalışmak devrimcilerin işi değildir. Devrimci görev tam tersine bu reformların ikiyüzlülüğünü, gericiliğini sergilemektir. Reformculukla devrimcilik arasındaki fark bu noktadadır.

Ancak bu yetmez. Dönemin ihtiyacı, düzenin reform yentemleriyle karşılamaya çalıştığı sorunlara, pozitif program ve savaşım hedefleriyle gerçek ve devrimci yanıtlar vermektir.

Üçüncüsü, Türkiye sosyalist hareketinin düzenin dayattığı ikilemleri yadsıması, kendi yazgısını eline alan bir inisiyatif geliştirmesi, legal tasfiyecilikle olduğu kadar, otzovist-marjinallikle de sınır çizgilerini belirlemesi gerekiyor. Reformlar yönelişinin bir siyasal liberalleşme, "demokratikleşme" getirmeyeceği, legaliteyi kullanmanın kullananın bağımsız özgür gücüne bağlı olduğu bilinen, açık gerçeklerdir. Öte yandan, yeni dönemde tüm toplum önünde, açık savaşımda var olmak ve köprü başları tutmak da yaşamsal önem taşıyor.

Reformcu tasfiyeciliği yenmek, yalnız bağımsız-özgür varoluşla değil, reformculuğun en etkili olduğu alanda, ondan çok daha büyük ve devrimci bir etki yaratmakla gerçekleştirilecek bir hedeftir.

Partileşme Sürecinin Sorunları

12 Eylül 1980'le başlayan ve halen sürmekte olan toplumsal transformasyon sürecinin Türkiye solu üzerindeki etkileri her türlü tahminin ötesinde oldu. Savaşamadan yenilen, düzenli geri çekilemeyen ve yenilginin derslerini özümseyerek bir yeniden doğuş sürecini başlatamayan Türkiye solu, 12 Eylül'den ancak 4-5 yıl sonra kendine gelebildi. Ne var ki, tartışma, ayrışma ve yeniden gruplaşma çizgisinde biçimlenmeye başlayan yeni dönem sağlıklı biçimde yaşanamadı; üretebileceği sonuçları da üretemedi.

Bunun birinci nedeni dönem ve süreç değerlendirmesinde düşülen hataydı. Türkiye solunun önemli bir çoğunluğu 12 Eylül'den "12 Mart tipi" bir çıkış bekliyor, açılımlarını da ona göre belirliyordu. 12 Mart CHP-MSP koalisyonu ve "af"la gitmiş, arkasından canlı bir yığın hareketliliği, eskisinden daha yaygın ve güçlü bir sol dalga yükselmişti. Burjuva muhalefetin zorlamaya başladığı 12 Eylül de aynı yoldan gidecekti.

Oysa, 12 Eylül, darbenin geliş nedeni, programı, sınıfsal amaçları ve kullandığı terörün boyutları açısından çok farklı nitelikte bir darbeydi. Tekelci burjuvazi toplumu ve devleti kendi egemenliği altında yeniden biçimlendirme perspektifi taşıyor, bunun için ihtiyaç duyduğu zamanı son saniyesine kadar kullanmak istiyordu. Üniformalı finans kapital için bu kez hedef, vurup düzeltip çekilmek değil, tekelci ilke ve işleyişlerin kurumlaştığı bir yeni düzene geçişti. Rejim, tekelci devlet-toplum düzeninin temellerini oluşturduktan, kendine güvenini yeniden kazandıktan sonra olağanüstü Eylül düzenini olağanlaştırmak ve meşrulaştırmak için "reform"lara başvurdu. Bu reformlarla burjuva-sivil anlamda bile "demokrasiye" geçilmedi; 12 Eylül'den kopuş anlamına gelecek adımlar atılmadı; tersine 12 Eylül'le başlayan geçiş sürecinin, emperyalistleşme yönelişinin yeni gereksinimlerine yanıt verecek düzenlemeler yapıldı, kurumlaşmalar yaratıldı. Süreç devam ediyor ve soldaki bunalım ve dağınıklık bir yanıyla bu sürecin karakterinden ve bunun kavranamamasından geliyor. 12 Eylül'le başlayan dönemin Türkiye solu üzerindeki etkileri hem çok derin hem de son derece günceldir.

İkinci neden, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşüdür. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünün etkileri de, yine her türlü tahminin ötesinde oldu. Devletlerin, ulusların, sınıf ve siyaset güçlerinin karşılıklı güç ilişkileri temelli değişikliklere uğradı. Emperyalist-kapitalist sistem dünyayı mutlak egemenliği altına aldı ve adına "yeni dünya düzeni" denilen, yeni bir emperyalist paylaşım dönemi, egemen özelliği gerici olan ama barışçıl olmayan bir dönem başladı. Dünya dengeleri kökünden ve emperyalizm lehine değişirken, dünya solu da ideolojik-siyasal bir dağılma ve likidasyon boşluğuna düştü. Solcu, sosyalizm sempatizanı milyonlarca insan şaşkınlık ve bunalıma itildi.

12 Eylül darbesi ve özellikle Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü, etkileri kolay ve çabuk silinmeyecek tarihsel olaylardır.

Türkiye solundaki bunalım ve tıkanıklığı esas olarak ve tek başına bu iki önemli olaya bağlamak doğru değil. Esas nedeni hareketin iç zayıflığında aramak gerekiyor. Ancak, bu iki olay, Türkiye solunun üzerinde biçimlendiği geleneksel eksenlerde çok önemli kaymalara neden olduğu için ciddi bir sarsılma ve şok etkisi yarattı. Eskisi gibi devam etmenin imkansız olduğu, yeniyi yaratmanın ise zaman ve hazırlık istediği sancılı bir sürece girildi. Hâlâ bu sürecin içindeyiz. Toparlanma ve yeniden doğuşun zaman alacağı bilinciyle davranmak gerekiyor.

Ancak bu dinamik bir süreçtir. Sınıf mücadelesi, toplumsal yaşam devam ediyor ve kimsenin hazırlıklarını tamamlamasını beklemiyor. Yaşamın ve savaşımın istekleri de ters yönden, soldaki toparlanma ve yeniden sentezleşme süreçleri üzerinde nesnel ve güçlü bir basınç yaratıyor.

Çelişki buradadır: Bir yandan, ciddi bir hazırlık dönemi, zaman gerekiyor. Öte yandan, zaman bol değil, gittikçe de daralıyor. İkisi arasındaki ilişkinin doğru kurulması gerekiyor. Bu konuya döneceğim. Ancak daha önce kalın fırça darbeleriyle de olsa, soldaki tabloyu resmetmek, bazı saptamalar yapmak istiyorum.

Solda Durum

Bir: Türkiye'de sovyetik solun başlıca temsilcileri olan resmi TKP, TİP, TSİP üçlüsü çözülmüş, örgütsel olarak dağılmış ve arkasında büyük bir boşluk bırakmıştır. Bu partilerin birleşmesiyle oluşturulan SBP'nın ve bunlara TKEP, Kurtuluş ve Yeni Yol'un katılmasıyla oluşan Birleşik Sosyalist Parti (BSP) bu boşluğu doldurmak bir yana gerçek anlamda parti bile olamamıştır. Olabilmesinin önü de kapalıdır. Boşluğu fiziksel olarak doldurup doldurmamanın ötesinde bu oluşumun, "örgüt" olup olmadığı da tartışmalıdır.

İki: 1978 ve izleyen yıllarda TKP, TİP ve TSİP'ten kopan grup ve kadrolar çıktıkları hareketlere göre daha ileri konumlarda mücadeleyi sürdürüyorlar. Kendi içlerinde de alt bölün-

melere uğramış olan bu kesimlerde devrimci yönelişlerle yan yana, iki ters eğilim kendini duyuruyor. Biri, 1965'lerin TİP'i, ya da 1978'lerin TKP'si olma özentisi biçiminde ortaya çıkıyor. Eyleminden söylemine, uslubundan "hava"sına, daha önce en az iki kez seyrettiğimiz ve iyi bildiğimiz bir filmi yeniden çevirmeyi deniyorlar. Oysa, aynı ırmakta iki kez yıkanılmayacağının artık anlaşılması gerekiyor. Anlamamanın bedeli ağır oluyor.

Öteki eğilim, THKP-C ve hattâ PKK öykünmeciliği olarak özetlenebilir. Acı deneyler, taklitçilikle örnek alınana ulaşmanın mümkün olmadığını, koşullardaki ve kendi varoluş biçimindeki farklılıkları dikkate almadan başkasını taklit edenin revana pirince giderken evdeki bulgurdan olduğunu gösteriyor.

Üç: Bugün, THKP-C ve THKO çıkışlarının da aynen yinelenmesi mümkün değil. Olmadığını pratiğin aynası çok net gösteriyor. THKP-C kökenli hareketlerin bir bölümü başkalaşım geçirirek bu geleneksel çizgiden uzaklaştılar. Bir bölümü örgütsel olarak dağıldı. THKP-C çizgisini geliştirerek sürdürdüğünü, ya da kendilerine göre en devrimci yanıyla sürdürdüğünü iddia eden örgütler ciddi bir varlık ve eylemlilik gösteremiyorlar. Türkiye'de THKP-C çizgisini ideolojisiyle, eylemiyle sürdüren örgüt Dev-Sol'dur. Dev-Sol ise en başarılı olduğu dönemde yaptığı en başarılı askeri eylemlerle bile THKP-C'nin 1970'lerde yarattığı politik etkinliğe ulaşamadı. Meşruluğu, doğruluğu ve politik ufku yığınlar nezdinde de kuşukulu, en azından belirsiz, ideolojik siyasal mesajları zayıf bir devrimciliğin misillemeci vuruşmacılığı tam bir kısır döngü yarattı ve özerkleşen, başlı başına amaç durumuna gelen şiddet sonunda içe döndü.

Yalnız THKP-C çizgisi değil, bu çizgiden çıkmış en popüler ve büyük hareket olan Dev-Yol deneyimi de aynen tekrarlamak mümkün değil. Hapisten çıkan Dev-Yol yöneticilerinin geniş potansiyeline ve kimi devrimci geleneklerine rağmen Dev-Yol'u yeniden kurma girişiminde bulunmamalarında bu gerçeği kav-

ramış olmalarının da payı olduğu anlaşılıyor.

Dört: Bazı örgütler, dünyada ve Türkiye'de olup biten olay ve gelişmelere rağmen eski ideolojik çizgilerini ve "doğrularını" aynen koruyarak direnmeye çalışıyorlar. TDKP, TKP-ML, TKP-ML Hareketi, TİKB, TKİH vb. örgütlerin sorunu, eski ideolojik-siyasal donanım ve araçlarla ilerleyememe, yeni ideolojik sentezler üretememe noktasındadır. Çeşitli çizgi ve gelenekleri vareden ve birbirinden ayıran temellerin yıkılmasına rağmen, eski ideolojik, siyasal ve örgütsel zemin üzerinde tutunma ısrarı bir noktadan sonra tutuculaşma, daralma, kendine ve başkalarına güvensizlik ve içe kapanma reflekslerini geliştiriyor. Bu kesimler belli ölçüde örgütlü, ama açılımsızdırlar. Faaliyetleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendini koruma amacına dönüşüyor. Bu akımların nicel gücü ve partili formuyla en etkilisi olan TDKP ilginç bir süreç yaşıyor. Bir yandan çeşitli alanlara yayılmış hiper eylemlilikle, bir yandan da temel ideolojik-programatik konularda net şeyler söylememe tutumuyla, içindeki ideolojik olarak farklılaşan eğilimleri bir arada tutmaya çalışıyor. Bir kalabalığı bir arada tutma çabası bu hareket örneğinde muazzam bir tutucu güce dönüşüyor. "Hareket" fiziksel bir varlık gösteriyor, ama niceliğe teslimiyet devrimci yenilenmenin en büyük ayak bağı durumuna da geliyor. Siyasal boşluk fiziksel hacimle doldurulamıyor.

Beş: Tabloda legal-açık partiler yer alıyor. Bunlar da farklı tonlarda olmakla birlikte işçi sınıfının öncü partisi olma iddiası taşıyorlar.

Herkesin iddiası kendine.

Amacım, iddia ile gerçek durum arasındaki ilişkiyi tartışmak değil. Anlayış ve yaklaşımları tartışmak istiyorum.

Eylül sonrası parti tartışmalarında ileri sürülen tezlerden biri aşağı yukarı şöyleydi: Parti sorunu, Leninci bir işçi sınıfı partisini yaratma sorunudur. Ancak, bugün bu partiyi bir çırpıda oluşturacak koşullardan, kadrolardan yoksunuz. Öte yandan,

Türkiye'de sosyalizm önemli prestij kayıbına uğramıştır. Bugün görev, sosyalizme prestij ve güç kazandıracak, ama gerçek partinin yerine ikâme edilmeyecek bir açık parti oluşturmaktır.

Bu anlayışla davrananlar başkalarıyla birlikte girişikleri ilk denemelerden sonuç alamadan çıkınca, yeni girişimlerini yeni bir parti teorisine dayandırmışlardır. Şöyle: Devrimci sınıf partisi ancak devrimci durum koşullarında yaratılabilir. Bazı ölçüleri tutmasa da bugün kuracağımız parti yukarıda tanımlanan biçimiyle geçici ve sınırlı işlevli bir parti olmayacak işçi sınıfının gerçek öncü partisi olacaktır.

Bu anlayışın teorik-pratik eleştirisini gerekirse başka bir zaman yapmak üzere bir yana bırakıyor, burada bir saptama-değerlendirme olarak böyle aşamacı ve erteleyici bir yaklaşımla bir toplumsal devrim partisi yaratılamayacağını kaydetmekle yetiniyorum.

İki noktanın daha altını çizmek gerekiyor: Parti formu ve ismiyle örgütlenmenin avantajları inkâr edilemez. Ancak, hiçbir form ya da ismin eşyanın tabiatını değiştirme gücü bulunmuyor. İkincisi, "tek sosyalist kanal biziz" iddiası gerçekliği yansıtmadığı zaman kaçınılmaz olarak sekterliği ve fraksiyonculuğu besliyor.

Altı: Her süreç tepkisel eğilimlerini de üretiyor. Likidatörlüğe, liberalleşmeye, sonuçsuz kalmış birlik denemelerine, örgütlü özverili ama tıkanan pratiklere tepki çok farklı eğilimlere yol açabiliyor; aynı belgi çok farklı siyasal tutumların gerekçesi olabiliyor. Örneğin, "işçi sınıfına gitmek, sınıf içinde güç olmak" belgisi bugün farklı tutumların gerekçesi olarak kullanılıyor. İhtilalci partinin çekim merkezini oluşturdukları yanılgısı içinde olanlar, partileşme sorununu "öncü işçileri" kazanmaya indirgeyebiliyorlar. Silahlı ve halkçı hareketten gelip örgütlü ilişkilerini dönüştüremeyen bir çevre için "sınıfa gitmek" siyasal örgütlenmeden kaçıp sendikal mevzilere sığınmanın gerekçesi olabiliyor. Ya da örgütlü, eylemli ama önü ideolojik ola-

rak tıkanmış hareketlerin dışına çıkanlar herşeyi bir yana bırakıp işe sil baştan "teorik çalışma grupları" oluşturarak başlıyorlar.

Doğru İlişki-Cenin Teorisi

Bütün bu eğilim ve çizgiler yukarıda özetlemeye çalıştığım çift yönlü basınç altında biçimleniyorlar. Toparlanma ve yeniden üretim için zaman gerekiyor, pratik süreçler ise zorluyor. Bu noktada, bizim de eleştirel saptamaları olumlu çözümleme ve önerilerle desteklememiz gerekiyor.

Sorun, devrimci teori ile siyasetin örgütlü ve sınıf temelli buluşma zeminini, devrimci partiyi yaratabilme sorunudur. Bu ise bugün birçok alanda kurucu adımların atıldığı bir hazırlık dönemini öngerektiriyor. *Eylemli ve örgütlü bir hazırlık*.

Hazırlıktan ne anladığımı açmaya çalışacağım. Ama daha önce eleştirel saptamalarımı temellendiren ve hazırlığın neden zorunlu olduğunu açıklayan "cenin teorisi"ne başvurmak istiyorum.

Cenin, insanın embriyonudur. Ana rahmine düşmüş insan embriyonu da denebilir. Hukukta ve tıpta ceninin insan sayılıp sayılmayacağı tartışılıyor. Ama, insanın bütün temel ve organik bileşenlerinin ceninde verili olduğu konusunda bir tartışma yok. Embriyon nitelik olarak ne ise oluşup gelişinişi de o oluyor. Eğer ceninde bir eksiklik ya da sakatlık varsa çocuğun da eksik ve sakat doğması kaçınılmazdır. Bir yerinde temel bir sakatlık olan bir sistemin eninde sonunda o sakatlığın sonuçlarıyla karşılaşmasının kaçınılmaz olması gibi.

Hazırlıktan kastedilen sağlıklı bir döllenmenin, devrimci partinin sağlıklı yeniden doğuşunun koşullarını oluşturmaktır. Sağlıklı bir komünist cenini toplumun rahmine düşürmektir.

70 yılı aşan örgütlü mücadele tarihinden sonra yeniden doğuştan söz etmek tuhaf gelebilir. Ancak, hareketin gerçek ihtiyacı budur. *Yeniden doğuş, yoktan, sıfırdan varolma değil süreklilik-kopuş diyalektiği içinde yeni sentezlere ulaşma işidir.*

Devrimci teorik-pratik mirasa inkârcı yaklaşanlar, komünist kadro birikimini yok sayanlar ve geçmişin ölü elinden uzaklaşma cesareti gösteremeyenler yeni devrimçi sentezlere ulaşamazlar.

Herhangi bir partiden değil, bir toplumsal devrim partisinden söz ediyoruz. Komünizmin yaşam ve savaşım içinde hergün yeniden üretimi ile örgütlü parti yürüyüşü tek bir sürecin biri olmadan öteki düşünülemeyecek halkalarıdır.

Devrimci siyasetin düzen siyasetinden temel farkı konjonktürel değil, stratejik olmasıdır. Egemen toplumsal-siyasal düzen ve legaliteyi köktenci biçimde reddettiği için, o düzen içinde varolan güçlere var oldukları biçimde dayanamaz, siyasetini düzen güçleri arasındaki ilişkiler üzerine kuramaz. Nesnel olarak devrimin toplumsal öznesi olmaya elverişli kütleyi devrimcileştirerek kendi güçlerini, Lenin'in çok güzel tanımıyla devrimin siyasal ordusunu oluşturmak göreviyle karşı karşıyadır.

Komünist siyasetin gücü, bağımsız görüşleriyle toplumsal ilerlemenin önünü açma yeteneğinden, ilkelerinin doğruluğundan, bunlarda ısrardan ve savaşma kararlılığından gelir.

Komünist siyasetin temel aracı örgüttür. Devrimci komünizmin örgütten daha önemli, örgütten daha etkili bir silahı olmadığını, yaşam, toplumsal pratik hergün bir kez daha kanıtlıyor.

Bugün örgüt vurgusunu kuvvetlice yapmak gerekiyor; çünkü, çözülüş ve likidasyon süreçleri, tekkeleşmiş bürokratik örgüt pratikleri ve "medya" kompleksi üç bir yandan, örgüt düşüncesine, örgütlülüğe karşı etkili bir dalgakıran oluşturmuş bulunuyorlar.

Legalist dalga, proje devrimciliği, "medyatik" solculuk, mesihçilik bu dalgakıranın sütunlarıdır.

Öznelliğin şaşılaştırmadığı bir gözle bakıldığında görülecek olan şudur: Bunların hepsi denenmiş, hiçbirinden umulan sonuç alınamamıştır.

Açık parti girişim ve deneyimlerinin ülke çapında sosyalizmin prestijini yükseltici bir işlev gördüğünü, işçi sınıfı örgütlenmesine yeni boyutlar kazandırdığını, onbinlerin ötesine ulaşan

bir propaganda etkinliği sağladığını ileri sürmek mümkün değil.

Yeni ve birleştirici olacağı düşünülen projelerden örgütlülük ve birlik yaratma düşleri bu projeleri ileri sürenleri yormuş, ama hiçbir pratik siyasal-örgütsel sonuç yaratmamıştır. Projeciliğin yaratabildiği en çok siyasallığı törpülenmiş vakıf tipi dayanışma örgütleridir.

Komünist siyaseti, ülke çapında sesini duyurma anlamında makro ölçeklerde yapmak, medyanın etkisine karşı gelişkin propaganda araçlarına sahip olmak kuşkusuz gerekli ve önemlidir. Ancak, üç noktanın unutulmaması gerekiyor. Bir: Komünistlerin bağımsız örgütlü gücüne dayanmayan medya olanakları işlevsel değildir. İki: Amaçlarla araçlar arasında uygunluk olmak zorundadır. Örneğin, başlıca işlevi yığınları edilgenleştirmek olan bir medya aracının devrimci amaçlarla kullanılmasında aracın niteliğinden gelen sınırlarla karşılaşılacağının akılda tutulması, ayrıca büyük sayılara seslenen, seslenmek zorunda olan medya araçlarının, nesnel olarak, bu araçları kullananları da düzen içi sınırlara çekeceğinin unutulmaması gerekiyor. Aydınlık örneğinde, "Uğur Mumcu cenazesine katılan kitleyi" hedefleyen yayın politikasının bu hareketin hızlı adımlarla devlete dönüşüne ciddi katkı yaptığı ortadadır. Üç: Örgütlülük yoksa, ya da zayıfsa en gelişkin medya olanakları bile kendiliğinden hiçbir kalıcı kazanım yaratamaz.

Kürt devrimcilerinin pratiği ise güçlü ve özgür bir örgütlenmenin burjuva medyayı bile kullanabileceğini, kendi medyasını yaratabileceğini göstermiştir.

O halde temel sorun, komünist, işçi sınıfı temelli, bağımsız, özgür bir örgütlenme yaratmaktır. Parti budur ve partiye giden yolun kilometre taşlarında da bunlar var.

Örgüt ve örgütlenme sorunsalının ele alınıp işlenmesi gereken daha birçok boyutu bulunuyor. Burada birkaç noktanın daha altını çizmek istiyorum.

Birincisi şudur: Sınıfın kendisi için sınıf olması iyidir. Örgü-

tün ise kendisi için olmaması gerekiyor. Örgüt kendinden amaçlı bir yapı değil, amaçları ve işlevleriyle tanımlanan canlı bir organizma olmalıdır.

İkincisi, ideoloji, siyaset ve örgütün bileşkesi olan partinin amacı ve işlevleri bellidir ve parti teknik anlamda aygıtın ötesinde bir toplumsal-siyasal öznedir. Partiye bağlı bütün aygıt ve mekanizmalar otonom değil organik olmalıdır.

Üçünücüsü, bütün örgütlenme ihtiyaç ve işlev dinamiğine oturtulmalıdır. İhtiyaç ve işlevler kağıt üzerindeki şemalardan değil canlı hayattan çıkar. Modelist ve şematik örgütlenme aynı zamanda bürokratik örgütlenmedir.

Dördüncüsü, örgütün olduğu yerde, işbölümü, hiyerarşi ve kurumlaşma olacaktır. Kaçınılmazdır. Ancak, işbölümünde kalımlılıktan, hiyerarşide mutlaklık ve katılıktan kaçınmak mümkündür ve işlevlerin kurumlaşması komünist kadroları, kişileri kurumlaştırmak sonucunu doğurmamalıdır: Kadro hareketliliği.

Beşincisi, komünist örgütün ve komünist örgütçünün temel görevlerinden biri, hattâ başlıcası yığın çalışmasıdır. Yığın çalışması, eylemlilik dönemleriyle sınırlı, hattâ eylemlilikle bağlı geçici bir çalışma değil, tek tek insan kazanmayı da içine alan temel ve sürekli bir çalışmadır.

Altıncısı, Türkiye'deki komünist, devrimci kadro birikimi ile varolan örgütlerin kadro güçleri arasında büyük bir oransızlık vardır. Devrimci hareket, kadro birikimi ve rezervleriyle yeterince büyük, örgütler ise çok küçüktür. Türkiye'de bu kadro birikimini görmezden gelerek, atlayarak adına layık bir parti oluşturmak mümkün değildir. Kadroları birleştirmek için örgütleri birleştirmek ise hiç mümkün değildir.

Nedense, devrimci partinin oluşumu için ikisi de mutlaklaştırılarak formüle edilen iki yoldan birinin geçerli olduğu söylenir: Ya bir örgüt, ekip işi alıp götürecektir (şimdilerde buna "PKK gibi" ibaresi ekleniyor), ya da başka çare yok, herkes fazla ince eleyip sık dokumadan herkesle birleşmeye razı olacaktır!

Hayır! Yaşamda böyle bir ikilem yoktur.

İdeoloji ve pratik siyaset sorunlarında yakın duran güçlerin birleşmesi ısrarla takip edilmesi gereken bir hedeftir. Bu yolu kısaltacaktır.

Öte yandan, eğer biraraya gelecek güçler bu nitelikte değilse, ya da bir araya geliş doğru temelde değilse Türkiye solunun bütün örgütlerini biraraya getirsek, onu da karesiyle çarpsak sorun yine çözülmeyecektir. Öyleyse, doğru tutum, birliği de kendi başına amaç ve fetiş haline getirmeyen, ama nitelikli bir niceliği birlikte oluşturmak için varolan en küçük bir olanağı bile değerlendiren inisiyatifli ve içtenlikli bir tutum olmalıdır.

Yolda, amaçta, kavgada ortaklık varsa, örgütte de olmalıdır.

Buradan, örgüt sorunun kritik noktasına, ana halkasına geliyoruz. Bugün örgüt ve partileşme sorunun ana halkası, sürecin görevlerini hakkıyla yerine getirebilecek, yetenek ve kapasitede bir kadro odaklaşması, çekirdeği ya da omurgası yaratmak olarak beliriyor. Böyle bir odaklaşma ancak ideolojik-siyasal bir temel, program üzerinde gerçekleşebilir.

Program çalışması bu nedenle komünist kadro odaklaşmasının vazgeçilmez prizması olmak gibi çok önemli bir işlev de taşımaktadır.

5. BÖLÜM
AÇILIM TEZLERİ

Buraya kadar, daha çok yöntem sorunları üzerinde durduk; süreklilik-kopuş çizgisinde program sorununda devralınan mirası çözümleyip süzmeye, eskimiş kalıpları kırmaya çalıştık.

Yöntem açısından ulaştığımız açıklıklardan biri şudur: Program tartışması, bir program metninin başlıkları, maddeleri ve yazımı üzerinde değil, problematiği üzerinde yoğunlaşmalıdır. Başka bir deyimle, programın kendisini üretmeden önce, içinde bulunduğumuz tarih döneminde, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar karşısında programın *ne olduğu* ve *ne yapması* gerektiği sorularına net yanıtlar vermek durumundayız. İkincisi, program sorunu, partiden ve bizim somutumuzda partileşme sürecinden ayrı ele alınamaz.

Bu açıklıklara rağmen, tüm sorunlar çözülmüş değil.

Sorunun kaynaklarından biri, tanımlanan program çalışmasını hakkıyla yerine getirmenin güçlükleriyle, partileşme gereksiniminin acilliği arasındaki ilişki noktasındadır. Önemli bir noktadır.

Program sorunu, bugün hem geniş, ham dar anlamıyla, özellikle geniş anlamıyla gündeminizdedir. Programın teorik temellerini derinleştirmek en önemli sorunumuzdur. Konuyu böyle almayanlarla, örneğin "bir iki eksiği-fazlasıyla programları-

mız doğrudur, sorun pratiktir, uygulamadır" diyenlerle anlamlı bir tartışma yürütmemiz mümkün görünmüyor.

Vardığımız yöntemsel açıklıklardan biri, program sorununun içinden geçmekte olduğumuz tarih döneminin koşulları ve eğilimleri bağlamında ele almak noktasındadır.

Tekrardan kaçınarak üç paragrafta özetlersek, dünya, eski dengelerin değiştiği, sosyalist blokun yıkıldığı, yeni bir emperyalist paylaşımın gündemleştiği, bütün denetleyici mekanizma ve frenlerinden boşalan tekelci kapitalizmin insanlık dışı özünün çırılçıplak ortaya çıktığı bir dönemden geçiyor.

Sosyalizm güçleri hem ideolojik, hem siyasal bir bunalım yaşıyor. Sosyalizm, dünya ve Türkiye ölçeklerinde reel siyasal bir güç olma özelliğini yitirmiş; bir dönem her türlü başkaldırının evrensel ideolojisi olan sosyalist ideolojinin yığınlar gözündeki inandırıcılığı zayıflamıştır.

Emperyalist-kapitalizm, gelişebileceği alanları sınırlayan ve yarattığı süreçlerin kendi varlığına karşı işlemesini önleyemeyen bir noktaya, nesnel sınırlarına yaklaşıyor: Burjuva ideologları, "endüstri sonrası ütopya", "kapitalizm ötesi toplum" kavram ve tartışmalarıyla, kapitalizmin sorununa "çare" bulmaya çalışıyorlar.

Birkaç paragrafta özetlenen bu dünya ve insanlık durumu devrimci sosyalizmin de dünyaya ve kendine eleştirel bakmasını gerektiriyor.

Sosyalizmin 150 yıllık teorik pratik tarihi içinde, özellikle bu tarihin son yarısında etkili olan Sovyet ve Avrupa sosyalizm okulları emperyalist-kapitalizmle barış içinde yan yana yaşamayı ilke edinmiş ve bu temelde kapitalizm eleştirisini terketmişlerdir. *Kapitalizm eleştirisini durdurmak sosyalizmin varlık nedenini ortadan kaldırmaktır.*

Sosyalizm, kapitalizmin maddi-nesnel çelişkileri, sınıf savaşımı ve kapitalizmin bilimsel eleştirisi temelinde geliştirilen bir yenilenme hareketidir. *Bugün kapitalizm eleştirisini her cephe-*

de yoğunlaştırmak gerekiyor. Komünizmin siyasal ve ideolojik yeniden üretiminin kanallarından biri budur.

İkincisi, hiç çekinmeden eleştiri oklarını kendimize çevirmek durumundayız. 150 yıllık sosyalizm tarihinin ortaya koyduğu teorik ve pratik eleştiriler toplamını yeni sentezlere ulaşma dinamiği heline getirmemiz gerekiyor. Bunu yapabilmek için Marksizm dışı sosyalist akımlarının, hattâ sosyalist olmayan toplumsal-siyasal muhalefet akımlarının söylem ve eylemlerine de birer eleştiri gücü olarak bakmamız gerekiyor.

Marksizm, ütopik sosyalizmle ve anarşizmle ideolojik savaşım içinde biçimlendi. Ütopik sosyalizm, doğası gereği, kapitalizmin gelişmesi ve bilimsel sosyalizmin yükselişi karşısında tarihe mal olurken, anarşizm Marksizmin ağır salvoları karşısında savruldu. Pozitif programlı bir sosyalizm akımı olmaktan çok, kapitalizmi ve her türlü yönetme durumunu reddeden bir muhalefet, eleştiri ve isyan hareketine evrildi. Marksizmin iki sosyalizm akımı karşısındaki üstünlüğü bence kesindir ve rastlantısal değildir. Ancak, bu özellikle anarşizmin marksist sosyalizme, onun pratiklerine yönelttiği eleştirilerin tümüyle boş ve geçersiz olduğu anlamına gelmiyor. Tersine bu eleştirilerin bir bölümünün doğru çıktığı açıktır. Sorunun kritik noktası, devleti ve her türlü yönetme durumunu yok etmeyi sonul hedef olarak belirleyen, geçiş sürecinde ise devlet denilen iki yanı keskin kılıcı eline almayı zorunlu gören Marksizmin karşılaştığı pratik ikilemdir. Çünkü devlet, devrimciler onu karşıtlarına karşı kullandıkları zaman bile hâlâ burjuva bir aygıttır.

Marksizmin, özellikle de Marksizm-Leninizm'in üstün yanı örgüt teori ve pratiğindedir. Örgüt sözünün edildiği her yerde ise, sürekliliği sağlayacak bir yönetim ve aygıtın rutin işlerini çekip çevirecek bir bürokrasi üretilmesi kaçınılmazdır. Sorun, örgütün bürokratik bir yozlaşmaya uğramaktan, temsilcisi olduğu kütleye yabancılaşmaktan nasıl kurtarılabileceği noktasındadır. Marksizm adına yapılan pratikler dikkate alındığında bu so-

runun çözülmediği açıktır. "Sosyalist" kimlikli sendika, parti ve devlet örgütlenmelerinin hiçbiri sınıfın, emekçileri yönettiği, hiç olmazsa yönetime aktif ve yığınsal katıldığı örgütler olamadılar. İşte bu noktada anarşizmin eleştirici ögelerinden yararlanmanın son derece doğru olacağını düşünüyorum.

Anarşizmin, pratik olarak gösterdiği kütlesel başarı örneklerinden de çok önemli dersler çıkartılabilir.

H.M. Enzensberg, *"Anarşinin Kısa Yazı"* kitabında anarşistlerin İspanya deneyimi ile ilgili şu bilgileri veriyor:

"Yüzyıl başında İspanya'nın güneyinde her yerde anarşist düşüncenin 'karakterine' rastlamak mümkündü. Bunlar, kimi zaman yayan, meteliksiz, kah eşek üstünde kah üstü örtülü arabalarla ülkeyi baştan sona gezerlerdi. İşçiler, bu insanları evlerde misafir eder, onlara yiyecek içecek verirlerdi. (İspanya'da anarşist hareket, hiçbir zaman dışarıdan ne bir destek görmüş ne de finanse edilmiştir. Bu başından beri böyleydi ve şimdi de böyledir.) Böylece, İspanya'da kitlesel bir öğrenme süreci oluşmuştur. Hemen hemen her yerde okuyan ırgat ve köylülere rastlanırdı. Okuma yazma bilmeyenler için de, hareketin gazete ve broşürlerindeki tüm yazılarını ezbere öğrenenler çoktu. Her köyün en azından bir 'ermiş bilgesi', bir 'bilinçli işçisi' bulunurdu; bunlar ne sigara ne içki içer ne de kumar oynarlardı. Kendilerine ateist derler; kadınlarıyla evlenmezler, ama onlara sadık kalırlar; çocuklarını kilisede vaftiz ettirmezler, çok okurlar ve bildiklerini yapmaya çalışırlardı."(1)

Tarım proletaryası ve kır yoksullarının kendiliğinden eylemiyle buluştuğu kavşakta İspanya anarşistleri yığınların bilincinde ve yaşam tarzında devrimci değişiklikler yaratmayı başarabilmişlerdir.

Devrimciliği tek boyutlu bir iş sayıp, günlük yaşamda burjuva ilişkilerine teslim olan, Sovyetler'de, Avrupa'da ve Türkiye'de yaygın devrimci tipolojisi karşısında bu, gerçekten örnek alınması gereken bir başarıdır. Kendi yaşadıklarımızdan biliyo-

ruz. Türkiye devrimciliği ve komünist hareketi, tarihinin çeşitli dönemlerinde özveri ve direngenlik örnekleri vermiş, ama dinsel, ulusal, özel mülkiyetçi ideolojiden, özellikle de bu ideolojinin günlük yaşam kalıplarından kopma noktasında fazla yol katedememiştir. Ölüsüne "şehit" diyen, dinsel törenle gömülen, kadınını döven, bütün ilişkilerinde kesimci, grupçu ve aşırmacı olan; paylaşmacı, dayanışmacı bir ahlâkı kendi ilişkilerinde olsun egemen kılamayan bir devrimciliğin yığınlar nezdinde inandırıcılığı da ona göre olur.

Cinsler ve çevre konularındaki Marks ve Engels'in katkılarının çağlar ötesi değerine rağmen, sosyalist hareket cins ve çevre sorunlarında bayrağı başkalarına kaptırmıştır. Bu alanda kör noktalar oluşmuştur.

Kadının kurtuluşunu, kadınların erkeklere karşıtlığı temelinde, ya da kadının erkeği taklidinde arayan görüşler kadın hareketi içinde etkilidir. Yapılması gereken, bu etkiyi sağlayan feminist akıma küfür yönteleriyle değil, bu hareketin geliştirdiği bazı doğru kavram ve eleştirilerden, en azından bu akımın bilince çıkardığı sorunlar kataloğundan yararlanarak teorik-pratik açılımlara yönelmek, sorunu daha derinden kavramak ve bunu pratikte göstermektir. Bazı yoldaşlar, feministlerin kullandığı kavramları tümden yadsımak türünden tepkiselliklere düşüyor, örneğin, "erkek egemen" kavramına karşı çıkıyorlar. Oysa, burjuva ideolojisinin erkekegemen karakteri ne kadar açık-seçik bir gerçektir! Sorun bu gerçeği kabul-red noktasında değil; bunun açıklanmasında ve tanımlanmasındadır: Feministlere göre erkek-egemenlik erkekler için işlevsel olduğu için vardır; bize göre erkek-egemenlik ilişkisi burjuva sınıf için işlevsel olduğu için vardır. Bugünkü aile sisteminin eleştirisinde, yadsınmasında feministlerle benzer şeyler söyleyebiliriz, ama biz soruna aile sistemini özel mülkiyet sisteminin belirlediği gerçeğinden yaklaşınız; feministlere eleştiri açısından katılmak zorunda değiliz.

Kapitalizmde insan-doğa ilişkisinin geleceği üzerine bundan yaklaşık 130 yıl önce yazılanlar Engels'in önceden görme yeteneğinin, anlatım gücünün parlak bir örneğidir:

"...İşte böylece her adımda hatırlıyoruz ki, bir topluluğa egemen bir fatih gibi... doğaya egemen değiliz, tersine, etimiz, kanımız ve beynimizle ondan bir parçayız; onun tam ortasındayız, onun üzerine kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onun yasalarını tanıma ve doğal olarak uygulayabilme üstünlüğüne sahip olmamızdan öteye gitmez."

"...Bugünkü üretim biçiminde toplum karşısında olduğu gibi, doğa karşısında da önce, ilk ve elle tutulur başarı dikkate alınır. Sonradan da, buna yönelmiş eylemlerin en uzak etkilerinin tamamen değişik ve tamamen ters düşen öteki sonuçlarından dolayı...şaşa kalırlar." (2)

Kapitalizmin çevre sorunundaki konumu tamı tamına budur! Doğanın ve doğal çevrenin yıkımı, bozulması bugün kapitalizme yönelteceğimiz en önemli eleştiri odaklarından biridir. Bu sorun ve savaşım odağını da, bir burjuva muhalefet hareketi olan yeşilcilere bırakamayız.

Çevreci hareketin, tüm insanlığı ilgilendiren son derece önemli bir sorunu gündemleştirmeye katkısı olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Ancak, yeşilciliğin kapitalizmin insan-doğa düşmanı yüzünü peçeleyen, sınıf karşıtlığını gizleyen, toplumsal-Darwinist özü de ortadadır. Sıfır büyüme ideolojisi, teknolojik ilerlemenin yönünden ve içeriğinden bağımsız olarak reddi, "küçük güzeldir" belgisiyle köy komününe dönüş savları açıkça gerici önermelerdir. Bizim bakış açımızdan sorun, üretici güçlerin ve teknolojinin gelişmesini insanın hizmetine ve denetimine sokmak, "doğa yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulayabilme üstünlüğümüzü" kullanarak, gelişme ve zenginliği yadsımadan, doğayı ve çevreyi koruyabilmektir. Bunun ilk koşulu ise, her zaman "ilk ve elle tutulur başarıyı" yani kâra öncelik veren tekelci kapitalist egemenlik sistemini yıkmaktır.

Sonuç olarak; anarşizmin, feminizmin ve yeşilciliğin sözcülüğünün üstlendikleri sorunlar kataloğunu yeni komünist sentezler üretmenin hizmetine sokmamız gerekiyor.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünden sonra Batı Avrupa partilerinden bazıları, tekelciliği "değiştiklerine" inandırmak için komünizmin kızıl bayrağını ve orak çekicini bırakıp, yeşilli ağaçlı amblemler alarak sosyalizme ve kendilerine inançsızlıklarını sergilediler.

Bizim, bir yandan enternasyonal komünizmin kızıl bayrağını yükseklere kaldırırken, bir yandan da bu evrensel savaş bayrağını siyah, yeşil ve mor şeritlerle zenginleştirmemiz gerekiyor. Kuşkusuz yama gibi duran eklektik bir zorlamanın değil, devrimci bir sentezlemenin anlatımı olarak.

Şimdi dikkatimizi öncelikle ve esas olarak Komünist Program'ın içeriği; yanıt ve çözüm getirmesi gereken temel soru ve sorunlar üzerinde yoğunlaştırmamız gerekiyor.

O halde, içeriği somutlamaya çalışalım:

Bir: Dünyaya, topluma, sınıf savaşımına, insana, doğaya, teorik, toplu ve yöntemsel bakışımızı; bugünkü dünya ve insanlık durumunun nedenleri ve çözüm yolları üzerine düşüncelerimizin; dünyayı devrimci temelde değiştirmenin yol ve yöntemlerine ilişkin önerilerimizin açıklanması.

Başka türlü söylenirse, yeni tipte bir manifesto.

İki: Dünya ve ülkedeki (sınıf savaşımının somut zemini anlamında) ekonomik-toplumsal çelişki ve koşulların, bunlara denk düşen sınıf ve siyaset güçlerinin tanımı, enternasyonal devrim, dönüşüm stratejisinin yönü ve yöntemi; ülke devriminin özgüllüğü, tarihsellik boyutu, işçi sınıfı dışındaki devrimci dinamiklerin konumu ve bağlaşıklık perspektifine ilişkin saptama ve açıklamalar.

Üç: Başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi yığınların düzene sömürü, baskı ve ayrımcılık sistemine karşı savaşımlarında öne çıkan somutluk hak ve istemlerin geçiş istemleri, geçiş ya da eylem programı biçiminde formülasyonu.

Geçiş istemleri, kapitalizmin teorik çerçevesini aşmada, pratik sonuçları açısından kapitalist düzeni zorlayan, açmaza sokan, aynı zamanda somut hak ve istemler savaşımıyla komünist sonul hedefimiz arasında köprü kuran içerikte olmalıdır.

Dört: Sosyalist toplum.

Program sorunsalının en kritik alt başlığı, en sorunlu bölümü budur.

Bir kez yaşanmış sosyalizm denemelerinin olumlu ve olumsuz pratikler toplamından oluşan bir terekeyi, mirası devralmış durumdayız. Eleştirel ve sorgulayıcı bakmamız gerekiyor; ama bu kalıtı yok sayma, tümüyle yadsıma hak ve olanağına sahip değiliz. Sosyalizm denemeleri, yalnız, sorgulanması, çözümlenmesi ve yeniden sentezleştirilmesi gereken bir tarih değildir; milyonlarca insan için somut ve gerçekleşmiş biçimiyle sosyalizmin kendisidir. Dolayısıyla, sosyalizmin gerçekleşmesiyle sağladığı büyük kazanımlar ve yarattığı evrensel değerlerle birlikte uğradığı bozulma ve yozlaşmaların yükü de omuzlarımızdadır.

İkincisi, "nasıl bir toplumsal düzen? Nasıl bir sosyalizm?" soruları hele de bugün yaşamsal sorunlardır. Yanıtları, yalnız bugünün "gerçeklerine", bilimin ve tekniğin "ölçü"lerine bakılarak verilemez. Verilemediği noktada ise yeni sorunlar çıkar: Sosyalizmin bilimsel-materyalist yöntemiyle, yeni toplum tanımlaması projelendirilmesi arasındaki, başka bir anlatımla bilimle ütopya arasındaki ilişki nasıl kurulacaktır? Sosyalizmin, kapitalizm altında ve ileri derecede gelişen üretici güçler üzerinde yükseleceği teorik öngörüsü, bu üretici güçlerin, verili bilimi ve tekniğiyle, tümüyle ve aynen benimsenip aynı doğrultuda geliştirilmesi gerektiği anlamına mı gelir, yoksa komünizmin hedeflerine bağlı olarak süreklilikle birlikte bunlarda da red ve kopuş yaşanması zorunlu mudur? Endüstrileşme, planlama ve günün modası "serbest piyasacı sosyalizm" konusunda ne diyeceğiz? Sınıflı toplumlardan kalan en büyük baş belası olan dev-

leti, orduyu ne yapacağız? Tekelci kapitalizmin, militarist emperyalizmin insanlığı karşı kırşıya bıraktığı yüzlerce somut, günlük soruna hangi çözümleri, hangi yol ve yöntemlerle nasıl getireceğiz?

Sorular çoğaltılabilir.

Önemli olan her bir soruya tek tek yanıtlar vermekten çok yeni toplum projesinin temel taşlarını ve sorunların çözüm yöntemini ortaya koymaktır.

Üçüncüsü, komünizm ne yalnızca tarihsellik, ne de gelecek toplumun kurgulanması boyutlarında üretilebilir. Komünizmin hareket noktası ve varolma koşulu, dönüştürülmesi hedeflenen bugünkü gerçeğe yönelteceği köktenci eleştiri ve pratik saldırıdır.

"Nasıl bir sosyalizm?" sorusu yukardaki sorular kadar evrensel kurtuluşun, alternatif toplumun, daha bugünden, söylemiyle, eylemiyle, örgütleriyle savaşım ve eylem içinde bir özgürleşme ve gerçekleşme kanalı, alanı yaratabilmesiyle de ilintili bir sorundur. Komünizme insanların nasıl olsa gideceği bir objektivite, determinist bir kaçınılmazlık olarak bakanlarla aramızdaki fark bu noktada ortaya çıkıyor.

Komünizm, tarihin ileri bir momentinde kendiliğinden ortaya çıkacak bir durum değil, adımları pratik olarak ve bugünden atılması gereken bir uzun yürüyüştür; süreçtir. O adımlar bugünden atılmazsa, gerçekleşeceğinin hiçbir güvencesi olamaz.

Komünizm savaşım ve yaşam içinde pratik olarak varedilebilir. Bu varoluşun bir boyutu geçiş istemleri esprisinde ötekisi yaşamı ve ilişkileri "komünize etmek" formülünde saklıdır.

Sorunun karmaşıklığını, çok yönlülüğünü anlatan bu açıklamalardan sonra; bu sorunlar yumağından, yumağın tümünü çözmemize yardım edecek iplik ucunu çekip çıkarmamız, yöntemi belirlememiz gerekiyor. Öteki sorunlar ve alt başlıkları ise bu yöntem açıklığıyla ve hiçbir konunun kendi disiplininin gerektirdiği titiz çalışmalarla daha sonra ele alınabilir.

Bazı eski yoldaşlarımız bize, komünizmin örgütlü yolunda yeniden yürüyebilmek için Sovyetler Birliği'nde sosyalizm ve çözülme süreçlerinin tüm yönleriyle aydınlatılmasının, bütün soruların yanıtlanmasının şart olduğunu söylemişlerdi. Türkiye Solu'nda ideolojik çalışmayı neredeyse tümüyle "sosyalizmin tarihsel sorunları" üzerine yoğunlaştıranlar olduğu da biliniyor. Bu yoldaşlar sorunu önemsemekte haklılar ancak, bugünkü komünist yürüyüşün ihtiyaçlan açısından sorunun ele alınışında bir yöntem yanlışı yapıyorlar. Sosyalizmin sorunlarına tarihin bir momentine takılarak, dolayısıyla o dönemin problematiğinin sınırları içinde yaklaşıyorlar. Doğru yöntem, sosyalizmin tarihi, komünizmin bugün durduğu noktadan ve yalnızca geriye değil aynı zamanda ileriye doğru bir bakışla değerlendirmektir.

Şimdi doğru bulduğum yönteme kendim sadık kalarak sorunun tek ve bence çözücü yönü üzerinde odaklaşmak istiyorum.

Bilim ve Ütopya

Bilim, yöntemli bilgidir. Yöntemle elde edilen ve pratikle doğrulanan bilgi olarak tanımlanıyor. Çeşitli disiplinlere ayrılıyor.

Evrensel bilim ise felsefedir. Sözcük anlamı "bilgi sevgisi" olan felsefe, bütünsel bilgiyi, doğuşundaki anlamıyla "bilimlerin bilimini" anlatıyor.

Engels, *Doğanın Diyalektiği*'nde "genel yasalar, doğa bilimiyle değil, ancak felsefeyle formüle edilebilir" diyor.

Marks, "Tarihin kendisi doğal tarihin, eşdeşiyle doğanın insansal gelişiminin bir parçasıdır. Nasıl insan bilimi doğa bilimiyle birleşiyorsa bir gün doğa bilimi de insan bilimiyle birleşecek ve *tek bir bilim* var olacaktır." (3)

Bu boyutuyla, felsefi anlamıyla ele alınmadığında bilmin de, "bilimsel sosyalizm"in de tartıştığımız soruna en küçük bir katkısı olamaz. Burada tanımladığımız anlamıyla bilim, çalışma ve ilgi alanları temelinde bir birinden ayrılan disiplinlerden birine ya da bir kaçına indirgenemez. Diyalektik ve Tarihsel Materya-

lizm bu farklı "bilimleri" tek bir bilim olarak birleştiren bilimsel bir dünya görüşüdür; felsefedir.

"Bilim" ve "ütopya" kavramlarının uğratıldıkları bozulma, ya da kazandırıldıkları "yeni" anlamlar karşısında kısa da olsa böyle bir giriş yapmak gerekliydi.

"Bilim" kavramı iki yönde bozulma ve yabancılaşmaya uğramıştır.

Bir: Bilim teknolojinin güdümü altına girmiştir.

Bugün yaşanan budur. Bilim, deyim yerindeyse parçalanmış; "bilim adamı" bir bilim alanında değil, çok sınırlı bir konuyu "çok iyi bilen" aptal uzmana dönüşmüştür.

Semih Koray bilimin teknolojinin güdümü altına girişini ve bunun sonuçlarını şöyle anlatıyor:

"İnsaların üretim etkinliği içinde edindikleri bilgiler ve doğaya egemen olma mücadelesinde karşılaştıklan sorunlar bilimı doğurur. Bilimsel bulgular yeni ve daha ileri teknolojiler üretir. Bilim doğurduğu bu yeni teknolojiler, üretimde ilerlemelere yol açmasının yanısıra, bilimin kendisi tarafından da kullanılarak daha çok bilim üretirler. Daha çok bilim ise daha çok teknoloji demektir... Bilimin teknolojinin güdümü altına sokulmaya çalışılmasının, bilim ütopyasızlaştırıcı etkisi, eski düşünce kalıplarını, eskinin kavramsal çerçevesini köklü bir aşışın, yeni bir teorik atılımın önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca bilimin bu şekilde kösteklenmesini bir dönem sonra teknolojinin gelişmesinde de yavaşlamaya yol açması beklenmelidir." (4)

Anlatılan, bilimin teknolojikleşirken yoksullaşması sürecidir.

Tekonolojiye indirgenmiş bilim dünyayı insanlar için "fiziksel bir kaynak olarak görüyor...bütün bunları ekonomik bir faaliyet alanı olarak insanlığın hizmetine sunuyor. Yaşadığımız dünya ekonomik bir faaliyet alanı olduğunda, her şeyin bir ölçüsü oluyor..." (5)

Sorun tam da buradadır. Dünyayı ölçülebilir, tartılabilir, bil-

gisayarın beyninde depolanabilir bir nicel kaynak olarak gören "bilim" bilim olmaktan çıkıyor.

İki: "Bilim" tarihselliğinden ve amacından kopmuş, kendine yabancılaşmıştır. Doğuşuna neden, ilerlemesine dinamik olan, toplumsal-tarihsel koşulları belleğinden silen bilim, tarihinden kopar. Tarihinin ışığı bilimin üzerine düşmezse, bilim insanlığı yüceltmek yerine felaket ve mutsuzluğa da sürükleyebilir.

Berthold Brecht'in "Galileo'nun Yaşamı" oyununda Galileo'ya söylettikleri bilimin amacı konusunda bugün özellikle altı çizilmesi gereken önemli bir hatırlatmadır:

"Benim düşünceme göre, bilimin tek amacı insan varlığının çilesini hafifletmektir. Eğer bilim adamları yalnızca bilgi için bilgi toplamakla yetinirlerse, bilim sakat kalacak ve yeni buluşlar yalnızca yeni dertler getirecektir. Zamanla keşfedilebilecek herşeyi keşfedebilirsin, fakat ilerlemen insanlıktan uzaklaşan bir ilerleme olacaktır. Seninle insanlık arasındaki uçurum bir gün o kadar büyüyebilir ki, senin yeni bir buluş üzerine duyduğun coşkunun karşılığı, evrensel bir dehşet haykırışı olabilir."

Bilimsel teknolojik "devrim"le yan yana yaşanan ve yaşanacak olan trajediler, ilerleme adına insanlıktan uzaklaşan "ilerleme" öngörüsünü doğruluyor. Bilim-kurgu romanlarının fonundaki fobi derecesindeki korku da teknolojik ilerlemenin bu dramatik niteliğinden kaynaklanıyor.

Tekelci kapitalizm, emperyalizm döneminde "bilim", felsefeyi yadsıyan teknik bir kavrama dönüşmüştür. Şimdi yadsımayı yadsıyarak bilimi yeniden felsefe katına çıkarmak gerekiyor.

Ütopya sorunu daha da karmaşıktır. Bu, en başta Marksizmin, bilimsel sosyalizmin ütopyacı sosyalizmle ideolojik mücadele içinde biçimlenmesinden geliyor.

Ütopya, Türkçeye "yok ülke" ya da "düş ülke" olarak çevriliyor. Marks ve Engels'in yazılarında ütopik sosyalizm bilimsel olmayan gelişmemişliğin yarattığı sorunlara zihinsel ve hayali yanıtlar veren, sınıf ayrımı yapmadan tüm topluma çağrılar yapan, devrimci pratik akımı yadsıyan bir akımdır.

Bugün, bilimsel sosyalizmin temelinin atılışından 150 yıl sonra komünizm-ütopya ilişkisini, tarihin belli bir evresinde kazandığı bu somut anlama saplanarak tartışmak anlamsızdır. "Ütopik sosyalizm" tarihe malolmuş bir sosyalizm okuludur.

Engels'in yazdıkları da bu yöndedir.

"Eksik kapitalist üretim koşulları ve eksik sınıf koşulları, eksik kuramlarla karşılandı. Toplumsal sorunun henüz gelişmemiş ekonomik koşullarda gizli duran çözümünü ütopyacılar, insan beyninden çıkarmaya kalktılar...Demek ki bu yeni toplumsal dizgeler birer ütopya olmaya önceden mahkûmdu...Bu durum bir kez saptandıktan sonra konunun artık tümüyle geçmişin malı olan bu yanı üstünde daha fazla durmak gereksiz. Bunu, kendi sağduyularını daha üstün sayan dar kafalılara bırakabilir. Biz, kendi payımıza o dar kafalıların görmediği, yüceliğiyle insanı şaşırtan ve her yerde fanatik kabuklarını çatlatıp ortaya çıkıveren bu düşünce tohumlarını severiz." (6)

Görüldüğü gibi Engels ütopyacıların geçmişe mal olduğunu söylerken, bir yandan da bu düşünceleri yüce bulduğunu, sevdiğini ekliyor.

Anti-Dühring'te yine Engels ütopyacıların yeni toplumun ana hatlarını zorunlu olarak kafalarında oluşturmak zorunda kalmalarını, "yeni toplumun ögelerinin eski toplumda henüz belirgin olmamasına" bağlıyor. (7)

Bugün öyle mi? Yeni toplumun ögeleri çoktan oluşmuş, olgunlaşmış, hattâ yer yer çürümeye başlamışltır. Ütopik Sosyalistler'in yaşadığı dönemden çok farklı olarak, bugünkü dünya pencerelerinden komünizme bakıyor. Üretici güçlerin bugünkü nesnel gelişmişlik düzeyi, sermayenin, üretimin ve emeğin entemasyonalleşme süreçleri üretim araçları üzerinde kolektif üreticilerin ortak mülkiyetini, üretim ve paylaşımın dünya çapında örgütlenmesini olanaklı ve imkanlı kılıyor. Dünya, yalnız teorik değil, pratik olarak da yeni bir toplumsal düzen, komünizm istiyor. Komünizm, hem maddi teknik önkoşulları olgunlaştığı

hem de insanın tüm yaratıcılık ve özgürlüğüyle gelişebileceği tek yol olduğu için reel bir seçenektir.

Bir kez, ütopya eğer olmayanı tasarlamaksa, ütopyasız bir bilimsel gelişme süreci de düşünülemez.

Yine Semih Koray'dan aktarıyorum:

"Bilimin mevcut düzlemi artık bir takım problemlerin çözülmesine, bazı olguların açıklanmasına el vermez hale gelince, o düzlemde ayak diremek yerine, var olmayan yeni bir düzlemin yaratılmasına yönelmek gerekli hale geliyor. Bu yeni düzlem, eski teorinin tıkanıklıklarını gidererek onu aşacak olan bu yeni teori, yaratılması sürecinde eski düzlemden bakıldığında bir ütopya olarak gözüküyor."

"...Geçmişin, bugünün statükosu haline gelmiş ütopyalarına hayranlıkla bakıyoruz... Ama bugüne gelince, içinde bulunduğumuz statükoyu mutlaklaştırarak ütopyalarına karşı çıkma eğilimimiz daha ağır basmaya başlıyor." (8)

Hiçbir statükoyu mutlaklaştırmamak gerekiyor.

Emperyalist-kapitalizmin, reel sosyalizme üstün gelmesinde, kendi bilim, üretim, endüstrileşme, meta ve tüketim kalıplarını kabul ettirmesinin önemli bir payı vardır. Bu kabullenişin kapitalizmin en sıradan sorunlarla anlamsızlığı ortaya konulacak, çürütülecek "doğru"larını veri saymaya, köktenci soruları sorma yerine onlara teslim olmaya gittiği noktada sosyalizm hem eleştiri hem de değiştirme gücünü yitirmiştir.

"Kapitalizm belirli bir tekniği bir başkasının yerine seçmişse, onu tesadüfen ya da toplumun bütünü açısından daha iyi teknik olduğu için veya tek olanak olduğu için seçmemiştir. Onu, ...kârın azamileştirilmesi ve rekabet güdüsü çerçevesi içinde toplumsal yapısına en uygun olan olduğu için seçmiştir" (9)

Böyle bir teknolojiyi kökünden sorgulamayan, kendi enklavesinde, kurtarılmış adasında olsun reddedemeyen bir sosyalizm nasıl üstün gelebilirdi?

Dünyayı komünizme doğru değiştirmek, onu bilimsel olarak

kavrayıp açıklamakla, bunlara uygun pratik süreçleri örgütlemekle aynı zamanda eskinin yerine neyin getirileceğine ilişkin perspektif ve öngörülere sahip olmakla olanaklıdır. Marksizm bilimin devrimcileştirilmesi aynı zamanda bir kurtuluş (emansipasyon) hareketidir ve böyle bir hareket olmanın gerektirdiği ütopyacı renkleri de taşımak durumundadır.

Marksizmin bilimsellik iddiası her bilime uygulanabilir ölçülere dayalı olarak sınanabilir. İç tutarlılığı olan bir dizgesi var mıdır, tezleri amprik veriler tarafından doğrulanıyor mu, gelişmelerin yönü önceden görülebiliyor mu, yeni veri ve olguları açıklayabiliyor mu?

Geliştirmeye çalıştığım çözümleme ve tanımlar çerçevesinde, bilimle ütopyanın yakınlaştığı noktada yapılması gereken; sosyalizmin ne olduğunu; hangi sorunları nasıl çözeceğini; reddettiğimiz, eskinin yerine ne önerdiğini bir ölçüde tekrar ve bir ölçüde yeniden açık seçik ortaya koymaktır.

Komünizm bir eleştiri, red ve yenilenme hareketidir.

Devrimci-köktenci eleştiri; bilgi teorisi ve evrensel sınıf temelinde yükselen bir toplumsal devrim hareketidir. Bir hareket, bir süreç, aynı zamanda, sömürenin, yönetenin olmadığı bir toplum projesidir.

İşçi sınıfının iktidarı alması hattâ sınıfsız topluma varılması komünizmin sonu değil başıdır. Marks ve Engels, birçok kez asıl insanlık tarihinin sınıfsız toplumla birlikte başlayacağını söylemişlerdir.

Komünizm, sürekli devrimciliktir. Büyük yürüyüşün uğraklarından birini mutlaklaştırmak ya da rasyonalize etmek tutuculaşmaya yol açar.

Devrimciliği sürekli kılma zorunluluğu, komünizmin de bütün sorunları bir anda çözecek sihirli bir değnek olmaması gerçeğinden çıkar." Komünizm gündemine çözebileceği sorunları koyar", önermesi ile anlatılan budur.

Komünizm, insanların karşı karşıya olduğu bütün sorunları

bir anda çözemez, ama çözmeye aday olduğu sorunlar milyarlarca insanın yaşam sorunları, ayrıca kurtuluş ve özgürlük yolunun kapısını açacak nitelikte sorunlardır.

"İnsanların, mevcudiyetlerinden beri karşı karşıya kaldıkları bin tane sorunun içinde, Marksizmin çözmek istedikleri yarım düzineyi zor bulur; açlığı, sefaleti, hayati mallarda kıtlığı dünya çapında kaldırmak; meta üretimi ve para ekonomisinin yerine, ihtiyaçların doğrudan karşılanması üzerine inşa edilmiş bir ekonomiyi geçirmek; savaşı ve kütlesel şiddet kullanımını olanaksız kılmak; insanın insan tarafından sömürülmesinin, ezilmesinin, kul edilmesinin, zulmedilmesinin her türlü biçimini yoketmek; toplumun sınıflara ayrılmasını, dolayısıyla üreticiler ile yöneticilere ayrılmasını, özel mülkiyeti, özel zenginleşmeye yönelik rekabet çabasını ve insanlığın, bunlara uygun olarak, birbiriyle mücadele eden ulusal devletler halinde parçalanmasını dünya ve bütün insanlık çapında bir işbirliği ve dayanışma sistemi içinde aşmak; her kadına, her erkeğe ve her çocuğa, insani olanaklarını tam olarak gerçekleştirecekleri maddi ve toplumsal önkoşullar sağlamak" (10)

Bunlara, doğa-insan ilişkileri, kent yaşamının ürettiği yeni sorunlar, cins, aile, eğitim türünden yukarıda sayılanlara göre daha özel, ama daha az önemli olmayan önemli sorunlar eklenebilir.

Problemin çok önemli bir başka cephesi daha var: Komünizmin, sorunlara bu aşamada getirdiği çözümler nihai değil, başlangıç niteliğinde olabilir. Ve bu noktada başlangıç çözümlerinin ne olduğu kadar nasıl gerçekleştirileceği sorusu da önem kazanır.

Yığınlar haklı olarak, "program", "proje", "çözüm paketi" gibi kavramları kendilerini aldatmak için kağıtlara yazılan ama yerine getirilmeyen vaadler olarak algılıyorlar. Burjuva siyasetçiliği bu kavramları aşındırmış ve sulandırmıştır. İktidarda ya da muhalefette sosyalizm pratiği de, genel olarak kitabi ve

program disiplininden yoksun bir görünüm vermiştir.

Bugün, yığın psikolojisinin en belirgin sendromlarından biri güven bunalımı'dır. Nasıl sorusu bu nedenle de yaşamsal bir önem kazanıyor.

Bütün bunlardan çıkardığım özlü sonuç, ya da tez şudur: Çözüm önerileri, aynı anlama gelmek üzere başlangıç çözümleri komünist ütopyamıza, toplum projemize uygun olamalı; uğruna bugünden savaşım yürütmeye elverişli bir karakter taşımalı ve gerçekleşebilirlikleri somut kanıtlarıyla ortaya konulabilmelidir.

Örnekler üzerinde tartışmanın riskini göze alarak iki örnek vermek istiyorum.

Birincisi,"iş saatlerinin kısaltılması" istemidir.

Bu istem, sömürünün yoğunluğunu ve işsizliği belli ölçülerde sınırlaya özelliğiyle, kapitalizm içinde işçi sınıfının bir savunma, hattâ saldırı silahıdır; toplumsal işbölümündeki işçi sınıfının aleyhine olan durumu düzeltici, işçi sınıfının, felsefenin, bilimin, kültürün silahlarıyla donanması için gerekli zamanı sağlayıcı, özgürleştirici işleviyle ise son derece toplumsal bir istemdir. Öte yandan, iş saatlerinin kısaltılması, bugün, Türkiye'de sermayenin sınıfa saldırısı karşısında işçi sınıfının ileri sürebileceği, savunmacı değil taarruzcu, kütleleri savaşıma yöneltme yeteneği bulunan bir istemdir. Güçlü bir savaşım silahıdır.

Ancak, bu belginin işçi-emekçi yığınlar açısından çekingenlikle karşılanan bir yönü var: Böyle birşey, iş saatlerinin kısaltılması, örneğin Türkiye'de 6 saate indirilmesi mümkün, gerçekleşecek bir istem midir? Bizim bu soruya, genel bir "mümkündür"ün ötesinde yanıtlar ve kanıtlar getirmemiz, örneğin iş saatlerinin 6 saate düşürülmesiyle, hiçbir işçi atılmadan, hattâ yeni işyerleri yaratılarak, üretimi düşürmeden sürdürmenin mümkün olduğunu somut olarak göstermemiz gerekiyor.

Belginin doğruluğundan, gerçekliğinden kuşku duyduğumuz için değil; emekçileri ikna ve donatmada zorunlu olduğu için...

İkinci örnek, ulaşım sorunu üzerinedir. Bizim çok kesin ve ödünsüz biçimde özel binek otomobilini bu genellikte bir ulaşım aracı olmasını reddetmemiz gerekiyor. Yarattığı trafik yoğunluğu nedeniyle akılcı ve hızlı bir ulaşım aracı olmaktan çıkmıştır; çevre kirliliğinin en önemli etkenlerinden biridir; ekonomik olarak toplum çıkarı açısından israftır; sosyal değil bireyci; dayanışmacı değil yalnızlaştırıcı bir araçtır. Burada da, reddi toplu ve alternatif ulaşım araçlarını somut olarak ortaya koyma çalışmasıyla birleştirmemiz gerekiyor.

Daha bir çok somut örnek verilebilir.

Bu çalışmayla, kendi açımdan program tartışmasının yönteme ilişkin bölümünü tamamlamış, tartışmaya sunmuş oluyorum. Tartışmanın bundan sonraki seyri içinde, eksikliği ve yanlışlığı gösterilen görüşleri değiştirmeye, geliştirmeye, kabule açık ve hazır olduğumu eklemeye gerek yok.

Bundan sonra, bir kısmı burada ortaya atılan, önemli sorulara (sosyalizmde devlet, endüstrileşme; plan vb.) daha spesifik olarak ele alan çalışmalarla devam etmek gerekiyor.

EKLER

EK:1

"ALTERNATİF" ELEŞTİRİSİ

Eleştiri, devrimci yenilenmenin en etkili silahıdır.

Geçmişin ölü elinden, alışkanlıkların ataletinden kurtulmanın, süreklilik içinde kopuşa ve yeni sentezlere ulaşmanın temel yöntemi devrimci eleştiridir.

Bugün, bu silahı en etkin ve üretken biçimde kullanmak, eleştiri oklarını "kendimize" çevirmek zorundayız.

Bu eleştiri yazısının konusu, dördüncü sayısı geçenlerde çıkan "*Alternatif*" dergisi.

"*Alternatif*" yayın yaşamına, "emperyalist-kapitalist sistemin karşısında bilimsel sosyalizmin esasları üzerinde yeni toplum ve yeni insanın kendini mücadele içinde üretmesinin ifadesi" olduğunu yazarak başladı.(1) Her sayısında Türkiye soluna eleştiriler yöneltti ve Türkiye devriminin sorunlarıyla ilgili iddialı tezler ileri sürdü.

Bu eleştiri ve tezleri görmezden gelmek, sessizce geçiştirmek mümkün değil.

Kaldı ki, *Alternatif* kendisini yalnızca bir yayın değil, örgütlü bir "güç" olarak sunuyor: "... en yoğun üretim faaliyeti olan politikada üretim gücü ve kapasitesini belirleyecek olanın örgüt olduğunu bilerek, işe buradan başlayan bir çıkışı esas aldık. (...) duyulan büyük ihtiyaca rağmen, bir ses olarak değil, bir güç olarak doğmak için yayından işe başlamadık.."(2)

Bunların da ötesinde, *Alternatif* Türkiye'nin, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesiyle birlikte aydınlanma dönemine girdiği görüşündedir ve bütün yazdıklarıyla kendisini de bu sürecin ürünü olarak görüyor.

Bütün bunlar, *Alternatif*'i bir dergi olmanın ötesinde ciddiye almamızı, bu eleştiriye ödev bilinciyle yaklaşmamızı gerektiriyor.

Geçmişe Bakış

Alternatif, ilk sayısındaki "Çıkarken" yazısında altını çizerek, "Red" ile başladıklarını yazıyor.

"Red"din son derece önemli olduğunu ve Türkiye solunda reddetme geleneğinin zayıflığını kabul etmek gerekiyor. Her yeni devrimci çıkış "red" le başlamak durumundadır.

Türkiye soluna yöneltilen, "düşünce ve pratik olarak yaşamda bütünselliği yakalayamama", "politikanın örgütle, taktikle somutlandığı" gerçeğini kavrayamama, "iradesizlik" vb. eleştirileri doğrudur. Hattâ köklere inen daha derin eleştiriler gereklidir.

Ancak eleştiri başka, inkâr ve yok sayma başkadır.

Alternatif'in "Çıkarken" yazısındaki şu sözler eleştiri değil inkârdır:

"Tarihsel boyutlarıyla toplumsal eleştiriye girdiğimizde, gelişmeye hizmet adına sahip çıkılabilir fazla bir şey bulamadık. Sahip çıkılabilir görünen, daha çok taşınan 'iyi niyetler'dir. Sadece niyetle tarihsel bir dönüşümün yaratılamayacağı açıktır." (3)

Kuşkusuz yaratılamaz. Ayrıca, cehenneme giden yolların da iyi niyet taşlarıyla döşendiğini artık herkes biliyor.

Peki Türiye solunun geçmişini son derece kolaycı ve toptancı bir yaklaşımla bir kalemde "iyi niyet"e indirgemek doğru mudur? Böyle bir ele alış yöntemi bilimsel ve materyalist olabilir mi?

Doğru değildir ve olamaz.

Burada, Türkiye Solu'nun geçmişten devraldığı mirasın dökümünü yapmaya, olumlu ve olumsuz gelenekleri tasnif etmeye, devrimci değerlerin geçmişten bugüne izini sürmeye çalışmayacağım. Bunu yapmak kendilerine de düşer. Ayrıca, bu konuda, Türkiye'de yayınlanmış epeyce çalışma var. *Alternatif* yazarları bu çalışmaları ciddi biçimde incelemelidirler. Bunu yaparlarsa, hem reddin, eleştirinin kendilerinden başlamadığını anlayacak, hem de "iyi niyet" ötesinde devralınan mirasla ilgili daha bütünsel bilgilere sahip olacaklardır.

Toptancı-inkârcı yaklaşım, inkâr edilenin taşıdığı devrimci değerden bağımsız olarak yanlıştır. Çünkü, böyle bir yöntemle, devralınan mirasın kavranması da, aşılması da olanaklı değildir. Ayrıca her gelenek gibi, bizimki de devrimci değerler taşıyor.

Yurtseverlik-Enternasyonalizm

Alternatif, bu kavramlara bilimsel sosyalizmin tanımladığından farklı tanımlar getiriyor. Okuyalım:

"Çağımızda yurtseverliği proletarya temsil etmektedir. Sosyalizm ve yurtseverlik arasında kopmaz bir bağ vardır, daha doğrusu ikisi bir bütündür." (4)

Buradaki "yurtseverlik" kavramı aynı yazıda şöyle tanımlanıyor:

"Derin bir tarihi temeli olan bu kavramı daha da somutlaştırırsak; bir halkın (ve ulusun) ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve ideolojik çıkarlarının ifadeleniş biçimi, onun (halkın), kendi kimliğini özgürce ortaya koyabilmesi, geliştirebilmesi ve insanlığa katabilmesi olayıdır. Bunun temelinde derin bir tarihi bilinç, toprak bilinci, bağımsızlık ve özgürlüğe tutkuyla bağlılık vardır...

Türkiye'de içi en boş kavramlardan biri olan 'yurtseverlik' doğru temellere oturtulmadan Türkiye toprakları üzerindeki hiçbir sorunun çözümlenebilmesi mümkün değildir." (5)

"Yurtseverlik" kavramına böylesine belirleyici, temel bir anlam yüklenmese üstünde fazla durmayabilirdik. Ama yükleniyor.

Bu, ulusun çıkarlarını, kimliğini, toprağını temel alan bir tanımdır. Burjuva ulus'un ilk ortaya çıkış dönemlerinden kalmıştır ve ulusla devlet arasındaki ilişkinin organiklığını anlatmaktadır. Araya "yurtseverlik" sözcüğünün sokulması hiçbir şeyi değiştirmiyor.

Kapitalizmin ilk gelişme dönemi, ulusal bilincin uyandığı, ulusal hareketlerin devletlerin tarih sahnesine çıktığı, Engels'in deyimiyle ulusal olanın, uluslararası olana göre öncelik taşıdığı bir dönemdi. 1789'dan 1871'e kadar süren bu dönemde bugünün kapitalist-emperyalist devletlerinin temelleri atıldı. Bu tarihten sonra ise, üretim, sermaye, ekonomik ilişkiler hızla uluslararasılaştı; siyaset, bilim ve teknik ulusal çitleri tanımayan bir dünyasallığa doğru genişledi; uluslararası olan, ulasala göre önplana geçmeye başladı. Kuşkusuz, ikinci eğilim dünya çapında egemen olduktan sonra da dünyanın değişik yerlerinde Kürt ulusal hareketi örneğinde görüldüğü gibi gecikmiş anti-emperyalist, ilerici nitelikli ulusal hareketler ortaya çıkmaya devam etti.

Alternatif yazarlarının yaptığı temel hata, Kürt ulusal hareketindeki devrimci gelişmelerden etkilenerek ve onu model alarak "Türk ulusal sorununa çözüm" aramaya kalkışmalarıdır. Bunun için ise önce bir "Türk ulusal sorunu" yaratmak gerekiyor.

Türkiye solculuğunun eski ve aşılmış bir tezini takrarlıyorlar: "Ülkemiz, siyasal, ekonomik, kültürel ve ahlâki her alanda emperyalizmin işgali altındadır...Türk burjuvazisinin, bugün Türklük adına temsil ettiği hiçbir özellik, kendisine ait bir kimliği yoktur...Onun dayandığı bir toprak temeli de yoktur." (6)

Türkiye, gizli ya da açık işgal altında bir ülke değildir. Emperyalizme binbir bağla bağlı ve bağımlı, ama aynı zamanda emperyalist hiyerarşide yükselmeye çalışan kapitalist bir ülkedir. Ulusal devleti, misak-ı milli diye tanımlanan toprakları, bayrağı, kimliği vb. vardır.

Türk burjuvasinin köksüzlüğü, demokrat olmayışı vb. ise yalnız kendi oluşum koşullarından kaynaklanmıyor; ondan çok

Türk burjuva uluslaşma hareketinin gerçekleştiği tarihsel dönemin evrensel bir özelliği olarak ortaya çıkıyor. Marks'ın Alman burjuvazisi için yazdıkları, PKK'nın ya da *Alternatif*'in Türk burjuvasizi için yazdıklarından daha hafif ve çok da farklı değildir. Burjuvazinin bir sınıf olarak ve dünya çapında gericileştiği bir çağda Türk burjuvazisini "kandisini uluslaştıramadı", "ulus olamadı", kendi tarihinin köklerini bulamadı" diye eleştirmek ancak burjuvazinin evrensel ilericilik misyonunu sürdürdüğü teziyle birlikte tutarlı olur. Burjuvazinin yerine getirmediği *ulusal* görevleri proletaryaya yüklemek büyük bir kafa karışıklığıdır.

Ö. Maral'ın sosyalizm ve *Alternatif* adına şunları yazması talihsizliktir:

"Türkiye toprakları üzerinde yerine getirilmesi gereken yurtseverlik görevi çok kapsamlıdır, sloganlar ve klişeler içine sığdırılamayacak boyutlarda ve canlılıktadır. Elbette ki, burada söz konusu olan salt sınıf örgütlenmesi de değil, işbirlikçi-tekelci burjvazi dışında bütün sınıf ve kesimleriyle hayatın her alanında yeniden yaratılması gereken bir ulusun (abç) çağla ve insanlıkla bütünleşme kavgasına öncülük yapabilmektir. Yani, Türkiye proletarya hareketi kendisini ulusa mal ettiği oranda yeni bir ulusun ve bu topraklar üzerinde sosyalizmin doğuşuna öncülük edecektir." (7)

Türkiye proletaryasına Türk ulusunu yeniden yaratmak görevi veriliyor. Eğer açıkça, işin sınıfsal yönü elimine edilmese "yeniden yaratma"yı sosyalit bir ulus yaratmak biçiminde anlayabilirdik. Ama buradaki açıklık karşısında böyle anlayamayız.

Burada da sorun aynıdır. *Alternatif* yazarları, PKK önderliğinin Kürt tarih ve kişilik çözümlemelerini taklitçi biçimde Türkiye'ye uyarlamaya çalışıyorlar. Oysa, Kürt kurtuluş hareketi ve proletaryası açısından doğru olan Türk proletaryası için doğru olmuyor.

Bunu biraz açalım.

Komünist Manifesto'nun, "İşçilerin vatanı yoktur"un hemen arkasından gelen cümlesi aynen şöyledir:

"Proletarya, sözcüğün burjuva anlamından olmasa da, en başta siyasal egemenliği elde etmek, ulusun öncü sınıfı konumuna yükselmek ve ulusu bizzat oluşturmak zorunda olduğu ölçüde ulusaldır."

Uluslararsı alanda var olmadan önce, ulusal düzeyde varolmanın gerekli olduğu bir tarih döneminde porletaryanın karşısına da "ulusu oluşturmak" görevi çıkabiliyor. Proletarya-ulusallık ilişkisinin birinci boyutu budur. Uluslaşma süreci zor ve baskıyla engellenen, çarpıtılan bir ulusun proletaryasının ulusu oluşturmak türünden bir görevi vardır. Kürt sorununda durum böyledir.

İkinci boyut, proletaryanın sınıf savaşımını yürüttüğü verili politik, toplumsal ve kültürel ortamın "vatan" ya da ülke denilen bir çerçeve oluşturmasıyla ilgilidir. "Proletarya, savaşımın siyasal, toplumsal ve kültürel koşullarına, ülkesinin kaderine kayıtsız kalamaz. Ancak ülkenin kaderi, onu burjuva 'yurtseverliği' nedeniyle değil, sınıf mücadelesini etkilediği ölçüde ilgilendirir." (8) Bu ikinci boyutta, proletaryanın görevi zaten oluşmuş bir ulusu yeniden oluşturmak değil, burjuvaziye karşı ülke çapında sınıf mücadelesi yürütmektir. Bu durumda proletarya artık, "vatan"ın ve "ulus"un değil toplumsal enternasyonal kurtuluşun bayrağını kaldıracaktır. Türkiye proletaryasının önündeki görev ulusal ve ulusçu bir hareket oluşturmak değil, sınıfsal kurtuluşun siyasal ordusunu oluturmaktır.

Türkiye proletaryasına "oluşturmak", "ulusun çağla ve insanlıkla bütünleşmesi kavgasına öncülük etmek" türünden görevler yüklemek savaşım hedeflerini bugüne değil, geçmişe göre belirlemek anlamına gelir.

Türkiye Devrimi

Alternatif Türkiye devriminin karakteri konusunda son derece geri tezler savunuyor. Bir kez, *Alternatif* de, Türkiye devrim-

ci demokratlarının ana tezi olan "iç dinamiksiz kapitalizm" tezini benimsiyor:

"Türk halkını sınıflarının (hakim sınıflarının olması-HY) tarihe çıkışlarından bu yana izledikleri bir çizgi var. Herşeyden önce onlar, toplumun iç dinamiğinin gelişimi üzerinde sağlanan artıkürüne dayanarak değil, diğer halkların yarattıkları değerlerin zorla gaspı ve talanı üzerinde varlık bulmuşlardır." (9)

Başka bir örnek:

"Türkiye'de kapitalizmin yerleşmesi (kapitalistleşme süreci) büyük oranda ordu eliyle (asker-sivil bürokratları) yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmiştir." (10)

"İç dinamiksiz" kapitalim tezini daha önce Marksizm ve Türkiye Solu'nda eleştirmiştim. (Sayfa: 202-206) Burada kısaca tekrarlamam gerekiyor.

Kapitalist gelişmenin "hızlı" ve "devrimci" yolları olduğu gibi, "yavaş" ve "sürüngen" biçimleri de var. Ancak bunların tümü iç dinamiğe sahip. İç dinamiği olmayan bir gelişme mümkün değil. Dış dinamiğin önemli rol oynadığı durumlarda bile, bu rol ancak iç dinamiği etkilemek yoluyla oynanabiliyor.

Türkiye ve Türkiye gibi ülkelerde, kapitalizmin baştan emperyalizmle bütünleşmiş olarak ve tekelci biçimlerde gelişmesi hiçbir biçimde iç dinamiksiz gelişme anlamına gelmiyor. Kapitalizm bir üretim biçimidir. Hazır elbise gibi giydirilmiyor. Gelişmesi için gerekli koşulların bulunduğu topraklarda gelişiyor.

Evet, emperyalizme bağımlılık söz konusudur. Emperyalizm, mal ihracı yerine sermaye ihracıdır. Sermaye ihracı ise, kapitalist üretim ilişkilerinin de ihracı anlamına gelir. Lenin'in emperyalizmle birlikte dünyanın bir bütün olarak sosyalizm için olgunlaştığı tezinin altında bu gerçek yatmaktadır. Emperyalizm eliyle kapitalizmin gelişmesi son çözümlemede o ülkenin kendi iç koşullarının ürünüdür. Belirleyici olan, sermaye ihraç edilen ülkenin üretim güçlerinin ve sınıf ilişkilerinin duru-

mudur. İç dinamik de zaten bu ikisinden, üretici güçler ve sınıf karşıtlıklarından başka birşey değildir.

"Aslında sorun, kapitalist üretimin doğal yasalarının sonucu olan toplumsal uzlaşmaz çelişkilerin yüksek ya da düşük derecede gelişmiş olması değildir. Sorun, kaçınılmaz sonuçlara doğru demirden bir zorunlulukla işleyen eğilimlerin, yasaların kendileridir. Sanayice daha gelişmiş ülke, daha az gelişmiş olana kendi geleceğinin suretini gösterir." (11)

Özetle, önemli olan kapitalizmin gelişme düzeyi değil, bir üretim ilişkisi olarak varlığıdır.

Almanya ve Türkiye gibi ülkelerde, kapitalizmin, eski feodal sınıfların süreç içinde burjuvalaşmaları yoluyla geliştiği doğrudur. Ancak bu doğrudan örneğin Almanya için iç dinamiği olan, Türkiye için ise olmayan bir kapitalist gelişme şeması çıkarmak son derece keyfi ve subjektif bir yaklaşım olur.

Türkiye emperyalizmin sömürdüğü bağımlı bir ülkedir ve emperyalizmle tekelci sermaye iç içe geçmiştir.

Ancak bu "emperyalist işgal"i değil, Türkiye kapitalizminin dünya kapitalist ekonomisiyle entegrasyonunu anlatır. Bu anlamda emperyalizm, "iç olgu"dur. Ama bütün bunlardan bir yanda emperyalizm ve işbirlikçi burjuvazi, öte yanda da tüm ulus ya da halk türünden bir sınıf mevzilenmesi çıkarmak sınıf bakışından uzak, üstelik Türkiye solunun aştığı bir yaklaşımdır. *Alternatif*, ulusçu ve öykünmeci bir bakışla geri ve çürütülmüş bir teze sarılıyor.

Zelkif Selimer şunları yazıyor:

"Demokrasi mücadelesinin bir lüks gibi algılanması, 1970 öncesi Türkiye solunda ters bir noktadan başlatılan Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim tartışmalarının doğal bir uzantısı olarak kendini gösterir. Çıkış noktası ve soruna bakılan pencere hep, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı olarak ele alınmıştır." (12)

"Demokrasi mücadelesinin bir lüks gibi algılanması" bir yana Türkiye solu neredeyse bütün eğilimleriyle uzun süre yalnızca "demokrasi mücadelesi" vermiştir.

Devrimin karakteri sorunun yalnızca ve başlıca ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesine bağlayan problematik ise artık eskimiş ve aşılmıştır. Kör değneğini beller gibi bu eski kalıpları bırakmayanlar vardır; ama Türkiye solunun ağırlıklı kesimi sorunu artık bu düzlemde tartışmıyor. Üstelik, eski tartışma ekseni açıkça ve yazılı olarak eleştirilmiştir:

"Tartışmanın metodolojisi yanlıştı. Devrimin karakteri, mekanik biçimde, yalnızca ve tek başına ülkenin toplumsal ekonomik yapısından çıkarılmaya çalışılıyordu... Devrimin karakterini saptarken tabii ki, ülkenin nasıl bir ülke olduğu, devrimin hangi sorunları çözeceği soruları önemlidir. Ancak, bu soruların yanıtları otomatik olarak devrimin karakterini vermez. Böyle bir tartışmayla, örneğin Ekim Devrimi açıklanamaz. 1917 Şubat'ı ile Ekim'i arasındaki 8 ayda Şubat'ı demokratik, Ekim'i sosyalist yapan toplumsal ekonomik değişiklikler değildir. Devrimin karakterini belirlemede esas soru, devrim iktidarının hangi sınıfın hegemonyasına dayandığı sorusudur. Son çözümlemede hegemon olan sınıf devrime karakterini verir." (13)

Demek ki, devrimin karakterinin sosyo-ekonomik gelişme düzeyine bağlandığı görüşü hele bugün sosyalist devrimi savunanlar için son derece temelsiz bir suçlamadır.

Devam edelim:

"Sosyalist devrim tezi, sorunu ne idüğü belirsiz bir 'demokratikleşme' süreci formülasyonuna terketmiştir. Demokrasi mücadelesi perspektifinden ve stratejisinden yoksunluk, sosyalist devrim tezini 'Tek Yol Devrim' formülünün sağdaki versiyonu haline getirmiştir: Tek Yol Sosyalist Devrim..." (14)

Türkiye solunun reformist kesimlerinin, TKP ve TİP ekolünün "demokrasinin sınırlarını genişletme", "ileri demokrasi" türünden formülasyonlarla düzen içi demokratikleşme programlarının peşinde ömür tükettikleri doğrudur. 1965'lerin TİP'inde sosyalist devrim tezi, devrimsiz bir dönüşüm, kapitalist olmayan kalkınma yoluna geçiş programından başka birşey değildir. İkincisi TİP, "demokrasi mücadelesi" vermeye başladığında ka-

ğıt üstündeki "sosyalist devrim" tezini de terketmiştir. TKP-TİP ve benzerleri büyük likidasyondan önceki dönemde "demokrasi mücadelesini" varlık nedenleri yapmış, çeşit çeşit demokrasi programları önermişlerdir. TKP'nin 1980 ile 1986 yılları arasında çeşitli isimler altında üç "demokrasi", ya da "ulusal demokrasi" programı ürettiğini biliyoruz.

Solun, "demokrasi bir devrim sorunudur" diyen kesimlerine gelince. Bunlar, büyük çoğunluğuyla, Türk burjuvazisinin "milli" "ulusal", "tekeldışı", "iç" vb. dedikleri bir kesimini bu devrimin bağlaşığı görmüş, hattâ kimileri işçi sınıfının hegemonya kurabileceği bir devrim sürecini bu "doktriner" gereklilik nedeniyle iktidarın burjuvazinin bir kesimiyle ve küçükburjuvaziyle paylaşılacağı bir "demokratik devrim" aşamasında dondurmuşlardır.

Türkiye solunun sorunu, "demokrasi mücadelesi perpektifinden ve stratejisinden yoksunluk" değil, "demokrasi mücadelesi-demokratik devrim" döngüsünden çıkamamaktır.

"12 Eylül öncesinde Türkiye solunun ortak özelliği, alternatif bir toplumsal düzeni savunan bilimsel bir dünya görüşüyle, pozitif program ve projelerle ortaya çıkmamasıydı. Toplumsal güçlerin hızla karşıt uçlara doğru kutuplaştığı, mücadelenin sert biçimler aldığı bir tarih anında, erke ve yönetmeye kararlıca talip olmamak, kavganın hedefini belirsizleştiren çok önemli bir eksiklikti. Buna bir çeşit kimlik bunalımı da denebilir. Devrimci hareketin kendini karşı olduğu şeylere referans vererek tanımlaması, savunmacı, edilgen ve olumsuz bir varoluş biçimiydi.

"Devrimci hareketin hemen tüm öğeleri, anti-faşist, anti-emperyalist ve demokrattı. Tüm propaganda ve örgütlenme böyle bir kimlikle yürütülüyordu. Kendini "anti"lerle tanımlamanın sihirli gerekçesi, cephenin zorunluluğu fikriydi. Daha da ilginci, cephe fikrinin, bazılarınca iktidarı almak için gerekli bir ittifak anlayışı olarak da değil, mücadele etmenin ön koşulu olarak algılanıp sunulmasıydı.

12 Eylül'den önce devrimci hareketin anlamlı ağırlık taşıyan çok büyük bir bölümü, işçi sınıfının ve devrimci halk hareketinin savaşımını faşizm tehlikesine karşı savaşımla, onu da MHP'ye karşı savaşımla sınırladı. Burjuvazinin öne çıkan alternatifi faşizmdi. Çok büyük çoğunluğuyla devrimcilerin işçiye, halka gösterdikleri "seçenek" ise anti-faşizmdi. Gerçek bir seçenek değildi. Mücadeleyi, faşizm gelene dek, "Faşizme geçit vermemek"; faşizm geldikten sonra da ondan kurtulma mücadelesine indirgemek kısır bir döngü olurdu." (15)

Şimdi *Alternatif* yazarları, yukarıda eleştirilen ve aşılan tezleri yeni ve devrimci diye önümüze getiriyorlar. Bir kez, devrimci önderlik yaratma sorununu "cepheleşme"ye bağlıyorlar:

"Bir kez daha belirtmekte yarar var. Türkiye'de önderlik sorunu cepheleşme sorunundan ayrı düşünülemez ve geliştirilemez. Cepheleşmenin olanakları, bu ihtiyaç esas alınarak geliştirilmeli ve bu anlamda siyasi ittifaklara, güç ve eylem birliklerine önem verilmelidir." (16)

Hiçbir cepheleşme önderlik sorununu çözmez. *Alternatif* yazarlarına işte bu konuda PKK-ERNK ve şimdi gündeme gelen daha geniş cepheleşme süreç ve mantığını dikkatlice incelemelerini öneririm. Bu örnekte, süreci belirleyen, sınıfsal temelli bir cepheleşmeyi güvence altına alan, öncü örgütün varlığı ve gücüdür. Bu örnek, cepheleşme sorununun teorik değil, son derece pratik bir sorun olduğunu göstermiştir.

Alternatif yazarları, cepheleşmeyi savaşımın önkoşulu gibi anlayan "yukarıdan" cephe anlayışından kendilerini ayırıyor, "ittifaklar sorununa tamamen sınıfsal temelde" yaklaştıklarını, "işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarını esas alan, tabandan gelişen" cepheleşmeyi savunduklarını yazıyorlar; ama cepheleşmenin oturtulacağı "devrimci demokratik ilkeleri" sayarken, tam da yukarıda eleştirilen, kendini "anti"lerle tanımlama yanlışına düşüyorlar. Üç ilke sayıyorlar: Anti-faşizm, anti-emperyalizm ve anti-şovenizm. Bu ilkeler yanlış değil. Ama bu ilkeler devrimci

sosyalist bir oluşum için kesin olarak yeterli de değil.

"Demokratik devrim" savunusunu, Lenin'in *İki Taktik*'teki "eksiksiz siyasal özgürlük" kavramına dayandırmak ise hiç mümkün değil. İşçi sınıfı ve emekçi ketlelerin ekonomik-demokratik hakları için savaşım her zaman gündemdedir ve her zaman önemlidir. Burjuva demokrasisi ve siyasal özgürlükleri, işçi sınıfı ve komünistlerin savaşım koşullarını etkilediği oranda önemlidir. Ancak, burada da "siyasal özgürlükler" kavramını tarihselliği içinde düşünmek durumundayız. Lenin'in feodal Çarlık despotizminden kurtulmanın ve burjuva çerçeveyi aşamayan özgürlükleri kazanmanın koşulu olarak devrimi görmesi başka; bugünün dünyasında ve Türkiye'sinde "eksiksiz siyasal özgürlükleri" kapitalist çerçeveyi aşmayan bir "devrim" de görmek başka şeylerdir. Birincisi, işçi sınıfı hegemonyası önermesiyle birlikte burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime büyümesi teorisidir. İkincisi, kapitalist bir ülkede işçi sınıfı hegemonyasındaki sosyalist devrimin "siyasal özgürlükler" adına demokratik devrime küçültülmesi anlayışıdır.

Alternatif'in dördüncü sayısında yayınlanan, *"Türkiye Devriminin Stratejik Sorunları ve Görevleri Üzerine"* başlıklı bir yazıda Türkiye'de devrim konusunda bir çözümsüzlük yaşandığı söyleniyor ve Türkiye devriminin ulusal sorunla ilişkisi konusunda şunlar yazılıyor:

"Türkiye devriminin temel açmazlarından bir diğeri ise, ulusal sorundur. Türkiye'de iktidar sorunu, büyük oranda ulusal soruna ve ulusal sorunun çözümüne bağlıdır. İktidar sorunu ile ulusal sorun arasındaki bağı görmeyen, devlet, devrim ve demokrasi olgusunu Türkiye'nin bu özgün gerçeği üzerine oturtmayan yaklaşımların doğru bir hat belirlemesi mümkün olamazdı." (17)

Bir kez, ulusal sorunun varlığı Türkiye devriminin temel açmazlarından biri değildir. Tam tersine, Türkiye devriminin önemli bir avantajı, hattâ kaldıraçlarından biri olabilir. Her dev-

rimin temel sorunu olan iktidar sorununda, iki devrim sürecinin yazgı birliği vardır. Düşman aynı, yıkılacak devlet erki tektir. Kürt ulusal hareketinin bağımsızlık amacı ile, Türkiye işçi sınıfının siyasal erki alarak toplumsal bir devrimi başlatma hedeflerinin üst üste düşmesi, iki hareket arasındaki yazgı birliğinin siyasal anlatımıdır.

Ulusal sorunun varlığını, Türkiye devrimini geri çeken, "demokratik devrim" aşamasını zorunlu kılan bir etmen olarak algılayan yaygın bir yaklaşım var. Kesin olarak yanlıştır. Türkiye'deki Kürt hareketinin toplumsal temeli yoksul köylülük, kır ve kent emekçileridir. Bu sınıfsal içerik, Türkiye devrimini geri çekmez; tersine devrimin bağlaşıklık gereksinimine yanıt vererek, toplumsal temelini güçlendirir. Toplumsal temel ile ideolojik-siyasal oluşumlar her durumda eş düşmeyebilir; ama bu başka bir sorundur.

Düzen Ne Zaman Tükenir?

Kısaca *Alternatif*'in Türkiye kapitalist düzeninin "çöktüğüne" ilişkin görüşleri üzerinde de durmak gerekiyor.

Birinci sayıda Ö. Meral şunları yazıyor:

"Türk hakim sınıfları varlık nedenlerini tümüyle yitirmişlerdir. Bu sınıfın, başta Türk halkı olmak üzere TC sınırları içinde yaşayan halklara verebileceği hiçbir şey yoktur. Ekonomik, ideolojik, politik, kültürel alanlarda tükenmiş bir sınıftır. En temel dayanağı olan ordu da tükenmiş, iflas etmiştir." (18)

Ya da:

"Sonuçlardan hareket edecek olursak: TC devleti miadını doldurmuştur. Cumhuriyet süreci dayandığı bütün temellerle birlikte çökmüştür; bu noktada yaşanan çürüme ve kokuşmadır." (19)

Türk egemen sınıflarının ve TC düzeninin tarihsel olarak tükendiği saptaması doğrudur. Başka şeyler içinde söylenebilir: Lenin'in 1907'de seçimlerin boykot edilmesi tartışmalarında yazdığı gibi, burjuva parlementosu da tarihsel olarak ömrünü

doldurmuştur; ya da bugün kapitalist sınıf tarihsel tükenmişlik hiçbir düzen ya da kurumun fiili sonu anlamına gelmiyor. Burjuva parlamentosu, yığınların bilincinde iflas etmediği sürece varlığını ve hiç olmazsa bir yönüyle işlevini sürdürecektir. Mülksüzleştiren olmadıkça hiçbir kapitalist konumundan vaz geçmeyecektir vs.

Türkiye'deki "İkinci Cumhuriyet", "TC düzeninin çöktüğü" tartışmalarına gelince:

Tartışmayı ortaya çıkaran üç önemli etken var.

Birincisi, tekelci Türkiye kapitalizminin ulaştığı yeni aşamanın ihtiyaç ve çelişkileri; ikincisi değişen dünya ve bölge koşulları; üçüncüsü Türkiye'nin bir numaralı siyasal sorunu durumuna gelen Kürt hareketi. Bu üç etken, 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyet'ini sorguluyor.

Tekelciler, İkinci Cumhuriyet'i bütün kurum ve ilkeleriyle emperyalist bir düzene; bazı aydınlar "çok uluslu", "çok sesli" sivil toplumcu bir devlet örgütlenmesine geçiş olarak anlıyorlar.

Niyetler bir yana, Türkiye Cumhuriyet'inin ideolojik temelini oluşturan kemalizm ve misak-ı millicilik çürümüştür. Bu ideoloji, Türkiye kapitalizminin dışa açılma, emperyalistleşme yönelişine yanıt veremiyor; sınıf mücadelesinin yeni gereksinimlerini karşılayamıyor ve ulusal sorunda çözüm üretemiyor. Riskler alan, yayılmacı ve saldırgan bir dış siyaset izlemek ve Türkiye düzeninin 1980'den bu yana içine girdiği transformasyon sürecini bütün kurum ve düzenlemeleriyle sonuçlandırmak isteyenlerle, "Atatürkçü dış politika"da, "Cumhuriyet ilkeleri" ısrarlı olanlar arasındaki çatışma bu noktada çıkıyor. Revizyon ve reform ihtiyacı düzenin eski yöntemlerle yönetemediğini, dayatan sorunlara eski çerçevede çözüm bulamadığını gösteriyor. Ama düzenin bittiği anlamına gelmiyor. Daha rezervleri vardır ve daha önemlisi, eskisini yıkıp yenisini kuracak toplumsal-siyasal bir mevzilenme, gerçek sınıf ve siyaset güçleriyle henüz şekillenmemiştir. Vurup devirecek güç yoksa hiçbir düzen kendiliğinden bitmez.

Türkiye Cumhuriyet'ine meydan okuyan reel toplumsal dinamiklerden en öne çıkmış olanı devrimci Kürt ulusal kurtuluş hareketidir.

Ancak, Kürt dinamiği tek başına Türkiye devrimin taşıyamaz. Tersine, eğer Türkiye devrimi gelişemezse ulusal hareket-te devrimci önderlik ve çizgiyi korumak da objektif olarak güçleşecektir.

İki devrim süreci, iki devrimin de geleceğini etkileyen onlarca bağla birbirene bağlıdır. Nesnellik budur.

Çelişki, bu nesnellik ile Türkiye sosyalist devrimci hareketinin dağınık ve zayıf konumlanışı arasındadır. Türkiye sosyalist hareketindeki toparlanma süreci ortamın isteğinden daha yavaş ve sancılı ilerliyor. İki hareket arasındaki eşitsizlik ve ritm uyumsuzluğu ikincinin içsel zaaflarını büyüterek öne çıkarıyor. Bu noktada Kürt hareketine yöneltilecek hiçbir eleştiri olamaz. Çünkü, bu zayıflık, etkileyenin değil etkilenenin niteliğinden kaynaklanıyor.

O halde sorun, Türkiye devrimci-komünist hareketinin hangi ana çizgiler temelinde toparlanabileceği noktasında düğümleniyor. Bütün propaganda ve örgütlenme faaliyetimiz bu sorunu çözmeye yöneliktir. Burada kısaca şu söylenebilir: Yaratıcı ve yenilikçi bir anlayışla sosyalizm teori ve düşüncesine sarılmak, komünist hareketi işçi sınıfı eksenine oturtmak.

Alternatif ise bütün yazı boyunca göstermeye çalıştığım gibi başka yollar öneriyor.

Aslında hiçbir alternatif üretmiyor.

EK:2

TÜRKİYE SOLUNDA PROGRAM DİSİPLİNSİZLİĞİ

Türkiye sosyalistlerinin önünde devrim ve sosyalizm programını yeniden üretmek gibi dev bir görev var. Eskisinden köktenci bir kopuş ve yeni bir sentez anlamına gelecek böyle bir programın ana çizgileri üzerinde tartışmayı sürdürüyoruz. Bu çerçevede Türkiye solundaki program geleneği, ya da durumu daha iyi anlatan bir deyimle "disiplinsizliği" üzerinde de durmamız gerekiyor.

Masamın üzerinde son otuz yılda yazılmış 20'den fazla parti ya da harekete ait programlar duruyor. Bu hareket ve programların bir bölümü arkalarında bir örgütlülük bırakmadan sönüp gittiler. Geçmiş dönemin doğrudan ya da dolaylı devamcısı olan örgütler ise ya eski, ya da "yeni" programlarla yollarına devam ediyorlar. Ancak, Türkiye soluna damgasını vuran bir program anlayışı sosyalist saflardaki inatçı etkisini sürdürüyor. Daha ilginci, ister sönüp giden hareketlere, ister varlığını şu ya da bu biçimde sürdüren hareketlere ait olsunlar, bugüne dek ortaya atılan ve birbirinden çok farklı olduğu savunulan programlar özleri açısından şaşırtıcı benzerlikler gösteriyorlar.

Bütün programları tek tek ele almak ne mümkün, ne gerekli, ne de bu yazının böyle bir amacı var. Bu yazı, eldeki malzemeden bazı genellemeler çıkararak, şaşırtıcı olduğunu söylediğim benzerlikleri ve farklılıkları göstermeyi amaçlıyor. Bu ise, sanıldığından daha zor bir iş. Çünkü, programların ayrıntılarına

girilmesi durumunda, işin içinden çıkmak ve genellemeler yapmak mümkün değil. Türkiye solu, özü aynı olan programları birbirinden farklılaştırmada olağanüstü bir "yaratıcılığa " sahip.

Öyleyse, bu öze ilişkin benzerliği göstermemiz, nedenlerini de açıklamamız gerekiyor.

Benzerliğin nedenleri üç noktada toplanabilir:

Birincisi, ideolojik köken ve kaynak ortaklığıdır. Bütün Türkiye solunun strateji ve program sorunlarında başvurduğu teorik-siyasal kaynaklar aynıdır: 1905'te dondurulumuş *İki taktik*, Komintern'in 1928 Programı, daha sonraki anti-faşist programlar. Devrimin karakterini belirlerken, ekonomik gelişmişlik düzeyinin esas alınması. Sovyet, Çin, Küba, Vietnam, Latin Amerika devrim deneyimlerinin kendi özgül koşullarından koparılarak tek boyutlu teorileştirilmesi.

İkincisi, orjinal Marksist kaynaklara, devrim teorisi, program yöntemi konularındaki geliştirmelere uzaklık ve yabancılık. Ama aynı zamanda uluslarası merkezlerden birinin ya da ötekinin ideolojik, programatik görüşlerinin şabloncu tekrarı.

Üçüncüsü, Türkiye özgülünü araştırma, tanıma, çözümleme ve bundan sonuçlar çıkarmada kısırlık.

Kısaca özetlenen bu durum, Türkiye solundaki teorik ayrışmayı en başta devrimcilik, reformculuk ayrımının kristalize olmasını geciktirmiş, hattâ engellemiştir. Aynı nedenlerle, ideolojik sorunlarda ortacı ve ortalamacı, görüşlerin arkalarındaki kelle sayısına göre kabül gördüğü eklektik bir anlayış, program yazımına egemen olmuştur. Türkiye solundaki birçok programın ortak özelliklerinden biri eklektizmdir.

* * *

Geleneksel programlar çerçevesinde Türkiye solunun yakın zamanlara kadar tam bir uyum içinde olduğu noktalardan biri asgari-azami program ikiliğidir. Çeşitli programlardan yaptığımız kısa bir döküm bu uyumu gösteriyor.

TKP'nin 1973'de yürürlüğe giren üçüncü Programı:

"TKP'nin yakın amacı olan bu ileri demokratik devrim düzeyine ana devrimci güç olan işçi sınıfının öncülüğünde köy emekçilerinin, geniş orta tabakaların, devrimci aydın ve gençliğin savaş ve eylem birliği ile ulaşılacaktır.

"Bütün bu güçlerin ulusal demokratik cephe birliği, bu amaca ulaşmada bir rol oynayacaktır. Bu aşamada bütün ulusal, demokratik, anti-emperyalist, anti-feodal dönüşümler gerçekleştirilecektir.

"TKP'nin uzak amacı Türkiye'de sosyalizmi kurmaktır..." (*Türkiye Komünist Partisi, Program*, Ürün Yayınları, İstanbul 1978. s.18-19)

Fransız komünist Partisi'nin "İleri Demokratik Düzen"ci reform programı ile MDD'ciliğin son derece eklektik bir bileşimi olan TKP programı'nın "yakın" ya da asgari amacı ulusal, demokratik, anti-emperyalist, anti-feodal "dönüşümleri" gerçekleştirmektir. Aşamalı bir reform programdır.

TDKP' nin 1980 Kongresi'nde kabul edilen Programı:

"Türkiye, emperyalizmin, komprodor-tekelci kapitalizmin ve feodal kalıntıların hüküm sürdüğü yan-sömürge, yarı feodal, çok uluslu geri bir tarım ülkesidir. Bu durum, ülkemizin hâlâ demokratik devrim süreci içinde oluşunu belirlemekte ve devrimci proletaryaya nihai hedefleri gerçekleştirmesi yolunda ilk adım olarak demokratik devrim sürecini tamamlama görevini yüklemektedir." (*Kongre Belgeleri*, Parti Yayınevi, Nisan 1980, s. 283)

"Proletaryanın nihai amacı sınıfsız topluma varmaktır. O her stratejik aşamada üretici güçlerin önündeki engelleri devirerek kesintisiz olarak bu amaca ulaşır. Her aşamada temel hedeflere karşı mümkün olan en geniş cepheyi kurar." (s.279)

Burada da "ilk adım", asgari programı, demokratik devrimi tamamlamaktır. "Komprodor-tekelci" kapitalist, "yarı-feodal" Türkiye düzeninden sosyalizme iki aşamada geçilecektir.

Birinci ve İkinci TİP Programları (1961-1977):

Bu programda asgari-azami program ayrımı yoktur. Ancak herhangi bir devrim programı da yoktur. Şunlar var:

"...Taklitçiliğe heveslenmeden, kendi gerçeklerimize yönelerek, bilim ışığında Türkiye'ye özgü kalkınma yolunu bulmanız gerekiyor." (*Saçak*, Sayı:45, Ekim 1987, s. 27)

"Türkiye için kurtuluş kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna girmektir. Kapitalist olmayan kalkınma yolu emekten yana ve emekçilerin yürütümüne ve denetimine katıldığı planlı bir devletçilik olarak tanımlanabilir." (agy. s. 37)

Türkiye'de"sosyalist devrim" tezinin tarihsel savunucusu olarak kabul edilen birinci TİP'in kapandığı tarihe kadar geçerli olan program, planlı bir devletçilik olarak tanımlanan, "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu hedeflemekteydi.

İkincisi TİP programında "sosyalizmin aşaması" daha doğrudan formüle edilmiş.

"Türkiye İşçi Partisi, bir işçi sınıfı partisi olarak toplum yapısını oluşturan sınıf ve tabakalara karşı objektif, bilimsel verilere dayalı bir politika izler ve toplumsal evrimin gündeminde olan kaçınılmaz sosyalizm aşamasını, bilinçli örgütsel çalışmaların doğrultusunu saptayan hedef olarak kabul eder." (*Türkiye İşçi Partisi Program ve Tüzüğü*, Ankara, 1977, Dördüncü Basım. s. 45)

Ancak bu da aslında "sosyalizm doğrultusunda" bir demokratikleşme programıdır:

"Bugünkü ve önümüzdeki sürede Türkiye'nin güncel ve ivedi sorunu politik alanda ülkenin demokratikleşmesidir. (agy. s. 46) TİP'in ikinci programında da yakın amaç ülkenin demokratikleşmesidir.

TSİP Programı (1974):

"Ortak bir demokratik iktidar programı" öneriyor. "Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, emperyalizmin ve yerli ortaklarının nüfuzu altındaki anti-demokratik iktidarlar yerine halkın özgürlüğü-

ne ve üstünlüğüne dayanan en demokratik idare mekanizmasına ulaşılacağı, ağır sanayi temeline dayanan ekonomik seferberliğin gerçekleştirileceği, böylece gerçek özgürlük ve kalkınmanın sağlanacağı DEMOKRATİK İKTİDAR (Metinde büyük harflerle yazılmış) için anayasa yoluyla mücadele eder." (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, *Program ve Tüzük* , TSİP Yayınları, İstanbul 1974, s. 29)

"Kendisi ile birlikte tüm çalışan halkımızı da kurtuluşa götürecek olan işçi sınıfımızın ve halkın kurtuluşunun ilk adımı olan Demokratik Halk iktidarının gerçekleştirilmesi amacıyla Partimiz, bu programını hayata geçirmeye çalışır ve tüm bağımsızlık, demokrasi güçlerini bu program doğrultusunda birlikte mücadeleye çağırır." (TSİP Programı. 1976, *Saçak*, Sayı:46, Kasım 1987, s.20) "İlk adım" demokratik bir iktidardır.

TEP Programı (1975):

"Türkiye halkı gerçek mutluluğu ansak sosyalist toplumda tadacaktır. Emperyalist dünya sistemi içinde bağımlı ve yarı-feodal ilişkileri halen barındıran bir ülkede sosyalist kuruluşun değil, ancak sosyalist kuruluş aşamasına geçişin koşullarının yaratılması söz konusudur. O ülkeyi sosyalist devrimin eşiğine ulaştırabilmek için, ilk önce emperyalizmi kapı dışarı etmek ve emperyalizmin işbirlikçi ve müteffiki asalak sınıfları etkisiz hale getirmek gerekir. Atılacak ilk devrimci adım, ülkeyi bağımsız ve demokratik bir ülke durumuna yükseltmektir. Bunu başaracak olan "Milli Demokratik Devrim"dir. (Türkiye Emekçi Partisi Programı, *Saçak*, Sayı:46, Kasım 1987, s. 23)

1975 TEP Programı MDD anlayışının yeni varyasyonudur. 1960'lı yıllarda demokratik devrimin teorik gerekçeleri daha çok feodalite ve emperyalizme bağımlılık çözümlemelerine dayandırılırdı. 1975 TEP Programı, o tarihlerde Sovyet literatüründe çok rastlanan bir ayırımdan hareket ederek aynı "yarı-feodal" ve emperyalizme bağımlılık ilişkilerini yeni bir metodolojik yaklaşımın gerekçesi yapıyordu: Madem ki, Türkiye emperyalist dünya sistemi içinde yer almaktadır ve yarı-feodal bir ül-

kedir, o halde böyle bir ülkede sosyalist kuruluşa geçilemez, bu yüzden de atılacak ilk devrimci adım Milli Demokratik Devrim'dir!

TİKP 1978 Programı:

"Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin son amacı, herkesin yeteneğine göre çalışıp ihtiyacına göre pay aldığı sınıfsız bir toplumu gerçekleştirmektir.

"TİKP, bu amaca ulaşamak için emperyalizmi, sosyal-emperyalizmi ve feodalizmi tasfiye edecek olan milli demokratik devrimini gerçekleştirir ve işçi-köylü ittifakına dayanan proletarya iktidarı altında devrimi devam ettirerek sosyalizmin kuruluşuna önderlik eder." (Türkiye İşçi Köylü Partisi Programı, *Saçak*, Sayı: 46, Kasım: 1987. s. 54)

TKEP 1980 Programı (1982 TKEP 2. KongresindeYeniden düzenlenmiş biçimi) :

"TKEP'in nihai amacı: Toplumu sınıfsız, sömürüsüz, insanların onurlu, özgür, mutlu yaşadığı Komünist topluma götürmektir. Bu amacına ulaşabilmek için, önce Demokratik Halk Devriminin zaferiyle birlikte Demokratik Halk İktidarını kurmayı ve bu iktidarın proletarya diktatörlüğüne dönüşmesi vasıtasıyla kesintisiz olarak sosyalizme varmayı hedeflemiştir." (*Türkiye Komünist Emek Partisi Programı*, TKEP Yayınları, Temmuz 1982. s. 13)

Devrimin "yakın" "ilk", "önce"likli aşaması olarak formüle edilen demokratik devrim TKEP örneğinde Demokratik Halk Devrimi-Demokratik Halk İktidarı ayrımıyla farklı bir yoruma tabi tutulmuş olmakla birlikte sonuç değişmemektedir. Söz konusu olan iki aşamalı bir devrimdir.

TKP-ML: (İ.Kaypakkaya, Seçme Yazılar'dan)

"Türkiye, yarı sömürge, yarı feodal bir sosyo-ekonomik yapıya sahiptir.

"Demokratik Halk Devrimi emperyalizme ve ona bağımlı olan komprodor kapitalizmine/feodalizme karşı yönelmektedir." (*Seçme Yazılar*, Önsöz, Ocak Y, İstanbul 1979. s. XXIX.)

Görüldüğü gibi,asgari-azami program konusunda Türkiye solunun düşman kardeşleri arasında gerçekten şaşırtıcı bir ortaklık vardır.

***

Programların bir başka önemli konuda; devrimin bağlaşıkları sorununda da, aynı benzirlikleri görmek mümkün:

TKP Programı:

Bu programda, "ulusal burjuvazi" her bölümde karşı karşıya gelinen, ama programın esas görüşünün bir türlü netleştirilemediği bir kavramdır. 1973 TKP Programı bir eklektizm şaheseridir!

"Büyük sermayenin finans oligarşiye yükselme süreci, tekelleşmesi, küçükburjuvazinin yıkımını hızlandırdı, bu tekelleşme onun da zararına oldu. Öte yandan bu süreç, yalnız işçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki uzlaşmaz çelişkileri değil, burjuvazinin kendi içindeki, büyük tekelci burjuvaziyle yıkıma uğrayan burjuvazi arasındaki çatışmaları, savaşı da sertleştirdi.

"Orta tabakaların, milli burjuvazinin, anti-emperyalist ve anti-faşist yönü daha öne çıktı."(agy. s. 30)

"TKP, ulusal burjuvazinin emperyalizme, gericiliğe, faşizme karşı her adımını destekler. Ulusal burjuvazinin ilerici politik, sosyal örgütleri ile işbirliği ve ittifaklar kurmak yollarını arar." (s. 60)

TKP programı, "burjuvazinin "yıkıma uğrayan", ulusal kesiminin anti-emperyalist, anti-feodal ve anti-faşist" olduğu görüşündedir ve ulusal burjuvazinin ilerici politik, sosyal örgütleri ile ittifak aramaktadır.

TDKP Programı:

"Ülkemizin içinde bulunduğu devrim aşamasında proletarya, emperyalizmi, onun uzantısı komprodor kapitalizmi ve feodalizmi işçi-köylü ittifakı temelinde şehir küçükburjuvazisi ile birlikte tasfiye edecektir. Bu aşamada ulusal burjuvazi tarafsızlaştırılacak ve devrime katıldığı oranda onunla ittifak yapılacaktır." (*Kongre Belgeleri*, Parti Yayınevi, Nisan 1980, s. 279)

"Çağımızda genel olarak her türlü kapitalizm zamanını doldurmuş olmakla birlikte, ülkemizin yarı sömürge, yarı-feodal yapısı göz önüne alındığında, emperyalizm ve feodalizmle bağları koparılmış bir ulusal kapitalizm geçici bir süre daha devam edecektir." (s.284)

Daha sonra TİKB ile yürütülen bir polemikte daha açık konuşuyorlar:

"Revizyonist hizipçiler ise, TİP'in açtığı yoldan ilerleyerek uluslararası Marksist-Leninist hareketin adına gizlenip troçkizm kusuyorlardı. Onlara göre, milli burjuvazi, ittifak kurulabilecek bir sınıf değildir. Onlar, emperyalist ve feodal sömürü ve bağımlılık ilişkilerini tasfiye eden demokratik devrimin kaçınılmaz olarak kapitalizmin gelişmesine yol açacağı gerçeğinin iradi çabayla önlenebileceğini sanıyorlar. Aşamaları reddederek bir çırpıda kapitalizmin yok edilmesi gerektiği görüşünü ileri sürüyor, bu yüzden milli burjuvaziyle ittifakın mümkün olmadığını söylüyorlar.

Milli burjuvaziyle ittifak mümkündür, çünkü o, emperyalizm ve feodalizmin baskısı altındadır, milli kapitalizmin serbestçe gelişmesi onun çıkarınadır. (*Parti Bayrağı*, Sayı: 13-14)

"Devrimci" KP'nin ulusal (milli) burjuvaziye karşı tutumu 1973'lerin TKP'nin de sağındadır!

İkinci TİP (1975) Programı:

Bu programın, "Tekel dışı burjuvazi", bazen de "sanayici sermaye" diye tanımladığı kategoriye ilişkin formülleri söyle:

"Türkiye İşçi Partisi, burjuvazi karşısında tavrını alır ve po-

litikasını saptarken elbette burjuvazi içindeki bu farklılıkları ve çelişkileri dikkate alır. Tekel dışı burjuvazinin tekellere karşı çıkışında, büyük toprak mülkiyetinin vergilendirilmesi, vergi kaçakcılığının önlenmesi, dış ticaretin devletçe düzene sokulması taleplerinde destekleyici olacaktır. Sanayici sermaye kendi varlığını korumak kaygısıyla Ortak Pazar'la bütünleşmeye ve imtiyazlı yabancı sermaye yatırımlarına karşı çıktığı oranda Parti-'nin desteğini görecektir. Ne var ki Parti, bu karşı çıkışların niteliğini ve çapını, Türkiye kapitalizminin bir sistem olarak emperyalizmle bütünleştiğini ve burjuvazinin hiçbir kesiminin bu bütünleşmeden kopamayacağını ve kopmak da istemeyeceğini dikkate alarak saptar.

...Ayrıca, tekel dışı sermayenin tekelci sermayeyle olan çatışması temel, uzlaşmaz bir çelişki değildir, oysa işçi sınıfı ile çelişkisi bu niteliktedir. Türkiye İşçi Partisi, bu temel, uzlaşmaz çelişkiyi bir an gözden kaçırmayacak, bu sermaye karşısında işçi sınıfının haklarını sonuna kadar savunacak ve asıl amacın sosyalizme varmak olduğunu daima canlı tutacaktır. Sermaye-emek çelişkisi Parti politikasının belirleyeci faktörü olacaktır." (agy. 25-26)

İkinci TİP Programı tekel dışı burjuvaziye karşı doğru, ileri ve solun genelinden farklı bir tutum almıştır.

TSİP 1974 Programı:

"Tekel dışı", "anti-monopolist", yer yer de aynı anlamlarda "vahşi burjuvazi" terimlerini kullanıyor:

"Burjuvazinin finans kapital dışında kalmış bu 'vahşi' kanadının da sömürücü bir kesim olduğunu unutmamak, finans kapitalle olan çelişkilerine rağmen eninde sonunda tekelcileşmeyi ve tekel karlarından pay almayı amaçladığını gözden uzak tutmamak gerekir. Vahşi burjuva kesimi, bugün için kır ve şehir küçükburjuvazisiyle ortak bir program etrafında, anti-monopolist bir politika izlemektedir." (TSİP, *Program ve Tüzük*, TSİP Yayınları, İstanbul 1974, s. 22)

Vahşi burjuvazide anti-tekelci bir potansiyel bulunuyor.

TİKP 1978 Programı:

"TİKP, milli demokratik devrimi zafere ulaştırarak proletarya önderliğinde, işçi köylü ittifakına dayanan ve küçükburjuvazi ile milli burjuvazinin katıldığı demokratik halk iktidarını gerçekleştirir." (agy. s.54)

Türkiye İşçi Köylü Partisi ve ardılı hareketlerin geçen zamana rağmen, zaman aşımına uğramayan tutumlarından biri milli burjuvaziyi demokratik devrimin ittifakı olarak görmeleridir.

TKEP 1980-82 Programı:

Bu programda ulusal burjuvaziyi devrimcilerin ittifakı gücü sayan bir anlatıma rastlanmıyor. TKEP Programı bunun yerine ulusal sermayenin bir "güç" olmaktan çıktığını saptamakla yetiniyor:

"Emperyalizmle işbirlikçi ve bağımlılık ilişkileriyle birlikte Türkiye'de kapitalizmin gelişimi hız kazanmıştır. Bu süreç içinde emperyalizm yerli sermayenin bir kesimini kendi işbirlikçisi durumuna getirmiş, tekelciliğe doğru geliştirmiştir. Diğer bir kesiminin ise varlığına son vererek, ulusal sermayeyi ekonomik, sosyal ve siyasi bir güç olmaktan çıkarmıştır." (s.7)

Aynı formülasyon 1990 programında da yer alıyor.

TKP-ML:

"Devrimin itici güçleri işçi sınıfı, yoksul ve orta köylülük, şehir küçükburjuvazisi ve milli burjuvazinin sol kanadıdır." (*Seçme Yazılar*, Önsöz, Ocak Y. İstanbul 1979 s. XXX)

GİRİŞ

1. F.Engels,"Ütopyadan Bilime Sosyalizmin Gelişmesi"ne 1892'de yazdığı giriş, Marks-Engels, Werke (MEV), Almanca, Cilt:22, s.287-312
2. agy, s.301
3. agy, s.303
4. agy, s.305-306

1. BÖLÜM
DEVRİM TEORİSİ-DEVRİM PROGRAMI

1. The Collins English Dictionary, Second Edition, London, 1986.
2. Brockhaus Enzyklopadeie, Band.15, s.723-726
3. K.Marks-F.Engels, Selected Works, V.1. p.503-504
4. K.Marks, Kapital C.1, s.19
5. Lenin, Toplu Eserler, İng. C.21,s.213
6. K.Marks-F.Engels, Seçme Yapıtlar, C.3, s.133
7. Restorasyon ve Yiğitleme, Toplumsal Kurtuluş, Sayı:19, Mart 1989
8. Encyclopaedia Britannica, V.18, 1988, s.773
9. K.Marks-F.Engels, Selected Works, C.1, s.504
10. Lenin, Toplu Eserler, C.29, s.427.

2. BÖLÜM
TEORİK-PRATİK MİRAS

1. agy. Marks-Engels, Cilt:2, s. 613, Collected Works (CW), İng. Cilt:6, s. 5
2. MEW, C.4. s. 352, CW. C. 6, s. 332
3. MEW. C. 4. s. 351, CW. C. 6, s. 331
4. MEW. C. 4. s. 313, CW, C. 6. s. 295
5. MEW, C. 4, s. 317, CW, C. 6. s. 299
6. MEW, C.4 s. 391-92, CW, C. 6. s. 367-368
7. Komünist Manifesto, K.Marks-F.Engels, Seçme Yapıtlar (SY), Türkçe, C.1, s.153, ing.(SW) C.1,s.126
8. SY,1: 233, SW, 1: 191-192
9. MEW, C. 6: S. 109
10. SY,1:217-218, SW,1:178-179
11. MEW, C. 7. s. 196
12. Lenin, Collected Works (CW), ing.. C. 2. s. 92 vd.
13. agy. C. 6, s. 25-32
14. agy. s. 26
15. agy.
16. agy. s. 31
17. Lenin, CW, C. 9, s. 52
18. agy. s. 48
19. agy. s. 100
20. agy. C. 8, s. 258
21. agy. C. 9, s. 236-237
22. agy. C. 33, s. 52
23. agy. s. 54
24. III. Enternasyonal 1919-1943 Belgeler, Belge Yayınları, Ekim 1979, s. 33
25. Aktaran, Joseph Hansen, The Transitional Program for Socialist Revolution, Pathfinder Press, New York, 1974, s. 18. Sosyalist Devrim İçin Geçiş Programı.

26. Thesen und Resolutionen des IV. Weltkongresses der Kommünistischen Internotionale, Verlag Kommuniste Internationale, 1923, s. 60. Komünist Enternasyonal Dördüncü Dünya Kongresi Tez ve Kararları.

27. agy. s. 126

28. agy. s. 128

29. agy. s. 169

30. agy.

31. agy.

32. agy. 170

33. agy.

34. Leon Trotsky, Sürekli Devrim, 1930. aktaran agy. s. 200-201

35. agy. s. 236

36. Dünya Komünist Hareketi, Konuk Yayınları, Kasım 1977, s.300

3.BÖLÜM
PROGRAM YÖNTEMİ VE GEÇİŞ İSTEMLERİ

1. Lenin, Collected Works, C.4, s. 229-23

2. agy. s. 230

3. agy. s. 231

4. agy. s. 237

5. agy. s. 237-38

6. agy. C.25. s. 333

7. agy. s. 362-63

8. agy. s. 362-363

9. agy.. s. 368

10. L.Trotsky, The Transitional Program for Socialist Revolution wiht Introductory Essays by Joseph Hansen and George Novack, Pathfinder Press, New York 1974, s. 75

11. Programımız, TKP-Kıvılcım Kongre Kararları, Yol. Sayı:1, Mart 1991. s.106

4. BÖLÜM
DÖNEM-PARTİ-PROGRAM

1. Lenin Toplu Yapıtlar, İngilizce, C. 22, s. 253
2. agy. C. 13, s. 142

5. BÖLÜM
AÇILIM TEZLERİ

1. Hans Magnus Enzensberger, Anarşinin Kısa Yazı, Ayrıntı, Şubat 1993, İstanbul s.45
2. F. Engels, Doğanın Diyalektiği, Ankara Sol Yayınları, 1970 s. 221-222
3. Marks-Engels, Gesamtausgabe, 1/3, s. 121-122, Aktaran: O. Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, C.1, s.170, İstanbul, 1976
4. Prof. Dr. Semih Koray'la Söyleşi, Bilim ve Ütopya (Aydınlık Gazetesi eki), Sayı: 1, 2 Mayıs 1993 s.3-7
5. Y. Savaş Emek, Bilimsel Parametrelere, agy. s. 11
6. F. Engels, Bilimsel ve Ütopik Sosyalizm, Aktaran: Orhan. Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, C.7, s. 119, İstanbul 1980
7. F. Engels, Anti-Dühring, Ankara Sol Yayınları, 1977, s. 423
8. Prof. Dr. Semih Koray, Bilim ve Ütopya sayı:1, s. 2-3
9. Emest Mandel, Çağdaş Toplum ve Marksizm, Kardelen, İstanbul, 1993,s. 55
10. E. Mandel, agy. s. 34-35

EKLER:

EK:1

"ALTERNATİF" ELEŞTİRİSİ

1. Alternatif, Sayı: 1, Ocak 1993, s.32. agy. s.3
3. agy. s.2
4. agy. s.34
5. agy. s.38
6. agy. s.38
7. agy. s.40
8. Lenin, Toplu Yapıtlar, İngilizce, C.15, s.195
9. Alternatif, Sayı:1, s.42
10. Alternatif, Sayı:2, s.62
11. K. Marks, Capital, İng.C.1, s.19.
12. Alternatif, Sayı:2, s.66
13. Haluk Yurtsever, Marksizm ve Türkiye Solu, Etkin Yayınları, İstanbul 1992, s.180
14. Alternatif, Sayı:2, s.66
15. Haluk Yurtsever, Sınıf ve Parti, Etki Yayınları, İstanbul Ekim 1992, s. 25-26
16. Alternatif, Sayı:3,s.50
17. agy, Sayı:4, s.12
18. agy, Sayı:1, s.26
19. agy, Sayı:2, s.56

□ Haluk Yurtsever, 1948'de Kiğı'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. TKP yöneticiliği yaptı. 12 Eylül'den sonra oniki yıl yurt dışında kaldı. 1992 Kasım'ında Türkiye'ye döndü. Devrim Dergisi'nde, Özgür Ülke'de yazıyor, yeni kitaplar hazırlıyor. 25 yıldır yaptığı sosyalizmi öğrenme ve örgütlü sosyalizm için mücadele işini sürdürüyor.

"Program Yöntemi" Haluk Yurtsever'in dördüncü kitabı.

Bilimsel, devrimci eleştiri temelinde bugünkü topluma meydan okumak komünist varoluşun hareket noktasıdır. Komünizm, bir yeni toplum projesi, ama aynı zamanda bir eylem çağrısı, siyasal savaşım bildirgesidir. Bugünkü dünya gerçeğine saldırmayan, milyonları doğrudan ilgilendiren sorun ve istemlerle, komünizm sonul hedefi arasındaki bağı siyasal olarak kuramayan bir hareket komünist adını hakedemez.

Bu kitap, bu bağı kurmaya, program tartışmasını dünyayı değiştirme eyleminin tarihin bu kesitindeki ideolojik-siyasal ihtiyaçlarına yanıt verme noktasında yoğunlaştırmaya çalışıyor.

Komünist Program, eleştiri, amaç, yol ve eylemin özlü, bütünsel ve siyasal anlatımıdır. Program, siyasal bir manifestodur. Siyasetin öznesi ise partidir ve arkasında işçi sınıfının siyasal, örgütlü iradesi, yaptırımı olmayan bir programın yaşamı devrimcileştirme, dünyayı değiştirme gücü de yoktur. Dolayısıyla, parti ve program, yürüttüğümüz tartışmanın biri olmadan öteki düşünülemeyecek bileşenleridir. Programsız bir parti ve partisiz bir program konu dışıdır.

Elinizdeki kitap, program sorununu, partileşme ile ilişkisi içinde ele alıyor: partileşme sorunlarını Türkiye özgülünde ve somut planda irdeliyor. □

ISBN 975-431-045-9